

54544

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**İŞ İLİŞKİLERİNDE AHLAK VE SOSYAL
SORUMLULUKLAR**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN : Yrd.Doç.Dr.Yıldız GÜZEY

Sami TÜBEK

İzmit, 1995

ÖNSÖZ

Günümüzde insan ilişkileri gittikçe zayıflamakta ve bu husus doğal olarak insanların içinde bulunduğu ekonomik ve ticari sistemlerde de kendisini bariz bir şekilde hissettirmektedir.

Zamanın getirdiği teknolojik yaşam ve güncel geçim kaygısı, insanların birbirleriyle ilişkilerinin gerilemesine, insanların daha bencil hale gelmelerine ve birbirlerine ve çevrelerine karşı daha kayıtsız hale gelmelerine neden olmaktadır.

Birbirlerine bağlılığı kalmayan toplum bireyleri arasında kültür farklılığı oluşmaya başlamakta, gelenek ve görenekler ile inançlar dejenere olmakta ve yitirilmektedir. Ortak değer ve inançlara sahip olmayan insan gruplarında ise zaman içerisinde karşılıklı güvensizlik ve diğer insan yada grupların sorunlarına duyarsızlık baş göstermektedir.

Nitekim, bu husus ekonomik ve ticari faaliyetlerde, kısacası iş dünyasında "Güven Bunalımı"na neden olmakta ve bireyler sadece "ben" diyerek kısa sürede çok kazanmak düşüncesiyle diğer insanları ve çevrelerini dikkate almadan ekonomik faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Böylelikle, insanların bu düşünce yapısının yanı sıra teknolojik ve beşeri faktörlerin de etkisiyle insan yaşamı süratle geri dönmeyecek noktaya doğru ilerlemektedir.

Dileğimiz, insanların en kısa sürede genel insani değerler çerçevesinde birleşerek; insani ilişkilerin, karşılıklı saygı ve sevgi ortamının, güvenin ve sağlıklı yaşanabilir bir çevrenin idamesinin sağlanmasıdır.

Bana bu araştırma için fikir veren, çalışmalarımnda yol göstererek destek olan sayın hocam Yrd.Doç.Dr.Yıldız Güzey hanfendiye teşekkür eder, şükranlarımı sunarım. Saygılarımla.

İÇİNDEKİLER

SAYFA
NUMARASI

ÖNSÖZ	II
İÇİNDEKİLER.....	III
GİRİŞ.....	1

Birinci Bölüm AHLAK KAVRAMI

1.1 AHLAKIN TANIMI.....	3
1.2 AHLAKIN KAYNAĞI.....	4
1.3 AHLAKİ TARTIŞMALAR.....	4
1.4 FELSEFİK AHLAK TEORİSİ.....	5

İkinci Bölüm İŞ AHLAKI

2.1 İŞ AHLAKI NEDİR?.....	8
2.2 İŞ AHLAKI TARİHÇESİ.....	9
2.2.1 Reformasyondan Sonra İş Yönetimi Ve Ahlakı.....	10
2.2.2 Toplumsal Sorumluluğun Yerleştirilme Çabaları.....	10
2.3 İŞLETME AHLAKI.....	11
2.3.1 İşletme Ahlakının Oluşması.....	11
2.3.2 Bireysel Ahlak Organizasyonel Ahlak Çatışması.....	12
2.3.3 İşletme İçinde Ahlakı Standartlaşmanın Temini.....	14
2.3.4 İşletme Ahlakı Uzmanları.....	16

Üçüncü Bölüm

İŞ HAYATINDA GÜVEN

3.1. GÜVEN.....	17
3.2. GÜVENİNİ ROLÜ.....	17
3.3. KREDİ SİSTEMİ.....	18
3.3.1 Psikolojik Sorunlar.....	18
3.3.2 Sosyal Hayattan Kaçış.....	19
3.3.3 Evlilik Ve Aile Sorunları.....	19
3.4. GÜVEN NASIL YARATILIR?.....	20

Dördüncü Bölüm

SOSYAL SORUMLULUK

4.1. İŞLETMELERDE SORUMLULUK.....	23
4.1.1 İşletme İçi Sorumluluklar.....	23
4.1.2 İşletme Dışı Sorumluluklar.....	23
4.2. SOSYAL SORUMLULUĞUN TANIMI.....	24
4.3. ÇATIŞAN İKİ GÖRÜŞ.....	25
4.4. SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞININ OLUŞMASI.....	27
4.5. SOSYAL SORUMLULUĞUN NİTELİKLERİ.....	29
4.5.1 Sosyal Sorumluluk Geniş Kapsamlıdır.....	29
4.5.2 Sosyal Sorumluluğun Görecelilik Niteliği.....	29
4.5.3 Sosyal Sorumluluğun Yaptırımları.....	30

4.6. SOSYAL SORUMLULUĞA YAKLAŞIMLAR.....	32
4.6.1 İşletmeyi Esas Alan Yaklaşım.....	32
4.6.2 Çevreyi Esas Alan Yaklaşım.....	32
4.7. SOSYAL SORUMLULUK ALANLARI.....	34
4.7.1 Sosyal Değerlere Saygı.....	35
4.7.2 Tüketicinin Korunması.....	37
4.7.3 Çevrenin Korunması.....	44
4.7.4 Çalışma Hayatının Niteliğinin Geliştirilmesi.....	61
4.7.5 Uzun Dönemde Sosyal Faydayı Arttıracak Yatırımlara Yönelinmesi.....	68

Beşinci Bölüm

KAMU YÖNETİMİNDE AHLAK

5.1. KAMU AÇISINDAN KONUNUN ÖNEMİNİ ARTTIRAN NEDENLER...	69
5.2. KAMU YÖNETİMİNDE YETKİYİ KÖTÜYE KULLANMA EĞİLİMİNİ GÜÇLENDİREN ETMENLER.....	69
5.3. NÜFUZ TİCARETİ.....	71
5.3.1 Yolsuzluk Ve Rüşvet Türleri.....	72
5.3.2 Yolsuzluğu Önlemenin Başlıca Yolları.....	73

Altıncı Bölüm

İŞLETME İÇİ İLİŞKİLERDE AHLAK

6.1. İŞLETME İÇİ BAŞLICA YOLSUZLUK OLANAKLARI.....	75
6.2. KİMLER, NİÇİN, NE ZAMAN VE NASIL YOLSUZLUKTA BULUNURLAR?	76
6.3. YOLSUZLUKLARA KARŞI BAŞLICA POLİTİKA VE ÖNLEMLER.....	78

Yedinci Bölüm

ÜLKEMİZDE İŞLETMECİLİK AHLAK VE ZİHNİYETİ

7.1. KONUNUN ÜLKEMİZDEKİ YERİ.....	80
7.2. ÜLKEMİZDEKİ EKONOMİK VE TİCARİ BOZUKLUKLARIN BAŞLICA NEDENLERİ	80
7.3. TİCARİ MEKANİZMANIN İYİLEŞTİRİLMESİ ÖNLEMLERİ.....	81
7.3.1 Ticaret Ve İşadımı Anlayışının Değiştirilmesi.....	81
7.3.2 Aşırı Karın Önlenmesi.....	83
7.3.3 Sürümden Kazanma Politikasının Yerleştirilmesi.....	84
7.3.4 Alıcılar Piyasası Teşkili.....	84
7.3.5 Dağıtım Kanallarının İyileştirilmesi.....	85
7.3.6 Hukuksal Yaptırımlar.....	86
SONUÇ.....	89
KAYNAKÇA	

GİRİŞ

Baş döndürücü nüfus artışı, hızlı teknolojik gelişmeler, sosyal ve kültürel değişimler ve bunlara bağlı benzer nedenlerin etkisiyle insanlığın ve bu arada ülkemizin bir çok problem ile karşı karşıya olduğu herkesçe bilinmektedir.

Yaşamın gereği birlikte yaşamak durumunda olan insanların büyük bir hızla çoğalırken, insanların tamamı refah ve mutluluk düzeylerini arttırmak, geçmişte rastlanmayan bir sabırsızlık ve hırsla, yükselmek ihtiyacı ve arzusundadırlar.

Ancak, insanların sayısı artıkça, insanların bu uğurdaki mücadeleleri de daha çetin ve zorlu hale gelmektedir. Çünkü insan sayısı artıkça, kaynakların kullanımı ve bölüşümü problemi ortaya çıkmakta, iş bulma imkanı azalmakta ve rekabetin boyutu ve şiddeti artmaktadır. Böylece menfaatleri çatışmaya başlayan insanlar işbirliği ve birlikte yaşamının gereği olan "Karşılıklı Haklara Saygı" prensibinden uzaklaşarak daha bencil davranmaya başlamaktadır. Bu durum insanların tüm faaliyetlerine, dolayısıyla ve özellikle iş ilişkilerine de yansımakta bu da, sorunun başlangıcını teşkil etmektedir. İnsanlar birbirleriyle ilişkilerinde, çalıştıkları kurum ve iş yerlerinde, işletmeler birbirleriyle ve tüketiciler ile ilişkilerinde, hakkının yeneceği kaygısı ve en büyük payı alma hırsı ile hareket etmekte ve karşılıklı saygı, sevgi ve dürüstlük kavramlarından uzaklaşmaktadırlar.

Diğer taraftan eskiden beri gelmekte olan geleneksel ve kültürel davranış ve yaptırımlar ile dinsel inanç ve yaptırımların da gün geçtikçe insanların kayıtsızlığı ile etkilerini kaybetmeleri, toplumların gelenek ve göreneklerine sahip çıkmayarak kültürlerin değişmeye başlaması, ahlak değerlerinin çeşitli zümre ve gruplara göre farklılık göstermesi, iş ilişkilerindeki bu bozulmayı ivmelendirmektedir.

İnsanların kendi ekonomik ve güncel problemleri ve aşırı kalabalıktan kaynaklanan birbirlerini tanımama, zamanında organize olamama ve birlikte tepki gösterememe gibi nedenler; sorumsuz, dürüst olmayan ve bencil işletme, iş adamı ve esnafın, kısacası iş hayatının gayri ahlaki kesiminin cesaretle

davranmasına neden olmaktadır.

Bunun yanısıra teknolojinin hızla gelişerek doğal kaynakların tüketim hızını artırması, sanayinin üretim esnasında doğal kaynakları tüketmesinin yanısıra doğal çevreyi, havayı ve suları da kirletmesi, insan yaşamını gün geçtikçe daha sorunlu hale getirmekte ve tehlikeye sokmaktadır. İş çevrelerinin maliyetler nedeniyle bu sorunu görmemezlikten gelmeleri ve gizlemeleri gibi sorumsuz davranışları, zaman ilerledikçe sorunu çözülmez hale getirmektedir.

Bu çalışmada, iş hayatındaki ve iş hayatının neden olduğu davranışsal ve çevresel bozukluklar ile bunların azaltılması ve önlenmesi için davranış şekilleri araştırılmış ve ortaya konmaya çalışılmıştır.

Kuşkusuz ki bu sorunlar çok büyük ve evrensel niteliktedir. Bu nedenle, uzun zaman alacak eğitim ve finansa dayalı olan bu sorunların kısa sürede çözülmesini beklemek hayalden öteye gidemeyecektir.

Birinci Bölüm

AHLAK KAVRAMI

1.1 AHLAKIN TANIMI

"Ahlak" en zor tarif edilebilen kavramlardan biridir. Ahlak elle dokunulmaz, bir cismani varlığı yoktur, kokusu yoktur, şekli yoktur ve ilk bakışta varlığını veya yokluğunu hissedemezsiniz. Bu nedenle değişik çevre, toplum ve zaman boyutlarında "Ahlak", bir çok kişi ve kaynaklar tarafından değişik şekillerde tanımlanmıştır. Bunlardan bir kısmını sıralayacak olursak Ahlak;

"Mutlak olarak iyi olduğu düşünülen yada belli bir yaşam anlayışından kaynaklanan, devlet tarafından yaptırım gücünden yoksun olsa da, toplum hayatını düzenleyici etkileri olan kurallar topluluğudur." ¹

"Bir işin insani tarafının yansımasıdır." ²

"Yarar, iyi, kötü gibi konuları inceleyen, töresel bir davranış yasası geliştiren, neyin uğruna savaşılmaya değer, neyin yaşama anlam kazandırdığını, hangi davranışın iyi hangisinin kötü olduğu gibi sorunları kendine konu edinen bilimdir." ³

"İnsanların, sosyal grupların ve toplumun davranışlarını belirli prensip ve değerler doğrultusunda düzenlemeleri sürecidir." ⁴

ve son olarak Ahlak; "Parçadan, bütünü selametine uygun davranmasını talep eden kurallar manzumesidir." ⁵, şeklinde değişik tanımlamalar ile ifade edilmektedir.

¹ **Librairie Larousse**, İstanbul: Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1986, s.200.

² J.D.Blackburn, Elliot I.Klayman, Martin H.Malin, **The Legal Environment Of Business**, NewYork: Richard D.Irwin Inc., 1985, s.644.

³ **Oxford Ansiklopedik Sözlük**, Cilt 2, İstanbul: Yılmaz Yayınları A.Ş., 1990, s.568.

⁴ Blackburn, a.g.e., s.644.

⁵ Mehmet Şahin, **Konuşma ve Yazıları**, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No.1, 1994, s.7.

1.2 AHLAKIN KAYNAĞI

Ahlakın temelini oluşturan prensip ve değerlerin kaynaklarını genel olarak şu şekilde sayabiliriz ;

- a. Örf ve adetler, geleneksel yaptırımlar,
- b. Ulaşılmaya hedeflenen idealler, arzulanan amaçlar,
- c. Dinsel kavramlar,
- d. İnsani kavramlar- vicdan dır.

Bir toplumda oluşan ahlaki değerlerde genellikle bu hususların izleri gözükür ve çoğunlukla ahlak olgusu bu kaynakların bir kaçının birleşmesinden oluşan değerlerden etkilenir.

1.3 AHLAKİ TARTIŞMALAR

Ahlaki tartışmaların temel ve gerçek nedeni "İyi-kötü" olayların kişilere, gruplara ve toplumlara göre değişmesinden kaynaklanmaktadır. Farklı çevrelerde yetişmiş, farklı yaşam şartları sürmüş kişilerin, aynı çevreyi paylaşmaya başladıklarında, aynı gruplarda görev yapmaya ve aynı toplumda rol almaya başladıklarında ahlak tartışmaları da başlamıştır. Bunun bir diğer nedeni de, bu farklı prensipler ile yetişmiş tüm birey/grupların içinde bulduklarının toplumun ahlak politikasını belirleyen zümre içerisinde temsil edilmemiş ve edilemiyor olmasındandır. Günümüzde de gelişen iletişim teknolojisi ile, farklı kültürel grupların etkileşim içerisinde bulunması, hatta birlikte iç içe yaşıyor olmaları; bunların sosyal yaşamın gereği olan birbirleriyle ilişkilerinde "Ahlak" kavramının sıkça tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Çünkü kültür; birey, grup yada toplumun düşünce, inanç, duygu, görenek ve alışkanlık gibi zihinsel ve ruhsal niteliklerinden oluşan psikolojik ve toplumsal özelliklerin tümüdür⁶ Bu tanım kapsamında "Kültür" kavramının genel özellikleri ve birey üzerindeki etkileri şöyledir;

⁶ Kemal Tosun, **Yönetim ve İşletme Politikası**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Yayın No : 232, 1990, s.141.

a. Kültür; bir grubu meydana getiren bireylerin karşılıklı etkilerinden oluşan ve genel olarak itaat edilmesi zorunlu bir kurallar toplamıdır. Bu nedenle kültür, ferdin karar ve davranışlarını önemli lde etkiler.

b. Kültürel değerler ile dinsel, ekonomik ve hukuksal değerler i-ie sayılabilecek kadar birbirlerine bağlıdır. Aslında bu değerler ile kültür karşılıklı etkileşim ile birbirlerini şekillendirir.

c. Kültürler, kendilerine özgü adet, görenek dil v.b. zellikler yaratırlar.

d. Kültür, statik ve dolayısıyla tutucu bir niteliğe sahiptir. Belli bir süre sonra, kültürel değerler insan tabiatının bir parçası haline gelirler.

İşte kültürün bu niteliklerinden dolayı, kurum ve işletmeler gerek kendi içlerindeki gerekse işletmeler ve uluslararası ilişkilerinde uzlaşabilecek asgari bir ahlak kavramı ararlarken, bireylerin ve toplumun sahip olduğu "Kültürel yapı"nın direnci ile karşılaşırlar.

1.4 FELSEFİK AHLAK TEORİSİ

Günlük yaşamımızda, aile ve iş çevremizde bir çok ahlaki kararlar almak, seçimler yapmak durumunda kalabiliriz. Örneğin;

- Bir yakınımızın vergi kaçırdığını biliyor olabiliriz,

- Birisi işinizi yapmak için rüşvet talep edebilir veya size rüşvet teklif edebilir.

- Bir yakınınız kendisine diğer adaylardan ayrıcalık olarak işe almanızı talep edebilir.

Buna benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür. Bu tür olaylar karşısında insanlar genel olarak iki tür tavır takınırlar;⁷

Birincisi "Bu işler yasalara uygunmu ?", ikincisi ise "Bu işler toplumsal değerlere uygunmu ?".

⁷ Thomas W.Dunfee ve I.Dawid Reitzel, **Business Law**, London: Grid Publishing, Inc., 1978, s.30.

Birinci tavır olan "Yasalara uygunluk" ahlaki kriter olarak kabul edilemez çünkü hiçbir yasa temelde genel ahlak kurallarına aykırı olarak hazırlanmaz. Ancak yasalar hazırlanırken, özele, ayrıntılara yer verilmediği gibi işlerlik kazanması için ispatı da gerektirmesi yasaların tek başına ahlaki tanımlamasına yeterli olmamaktadır. İnsanların ikinci tavrında esas aldıkları "Toplumsal değerler" ise demografik⁸. özellikler nedeniyle kesin olarak tanımlanamadığından "Toplumsal Ahlak Değeri"ni açıklayacak şu teoriler geliştirilmiştir;⁹

a. Faydacılık-Çoğunluğun Mutluluğu : Bu teoriye göre davranışlar mutluluk yarattığı sürece doğru yada ahlaklıdır. Buradaki mutluluğun ölçütü tüm toplumu ilgilendirip ilgilendirmemesiyle değerlendirilir. Örneğin; Bir ilaç firması diş ağrısını mevcut tüm ilaçlardan daha etkili ve daha kısa sürede geçiren bir ilacı piyasaya sürüyor. Ancak bu ilaç bazı insanlarda mide bulantısına neden oluyor. Bu teoriye inanan "Faydacı" birisi diş ağrısının kısa sürede, etkili biçimde azaltılması toplumun çoğunluğu açısından daha önemli olduğu nedeniyle bu ürünün ahlaka uygun olduğu kararına varır.

b. Doğal Yasa : Ahlaki davranışların kaynağı olarak doğal kanunlar; kutsal veya başka yüce kaynaklardan yayılan prensipler olarak görünürler. Temel mantık herkes için keşfedilecek "Doğal bir iyilik" olduğudur. İnsanın yapması gereken zekasını sebep-sonuç ilişkilerini kullanarak bunu keşfetmesidir.

c. Sosyal Adalet : Bu teori çoğunluğunun çıkarlarıyla, bireylerin çıkarların çatışmasını inceler. Temel olarak tüm bireyler aynı hak ve özgürlüklere sahiptirler. Bireyler arası eşitsizliklere ancak toplumun iyiliği söz konusu olduğunda müsaade edilir.

d. Etkinlik : Ticaretin birinci amacı tüketici istek ve ihtiyaçlarını karşılayacak, tatmin edecek kaliteli ürün ve hizmetleri üretmek ve dağıtmaktır. Yöneticiler ticari kararlarını alırken bunların gerçekten etkin olarak topluma hizmet edip etmediğini dikkate almak durumundadırlar.

⁸ **Tematik Ansiklopedi**, İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş., , 1993-1994, s.258-273.

⁹ Dunfee, a.g.e., s.31-34.

e. Kar : Ekonomik faaliyetlerin teşvik edici güdüsü ve ödülü kardır. Yatırımcılar ve sermaye sahiplerinin bir işletmeye para yatırmalarının sebebi kar beklentileridir. İşletme yöneticilerinin görevi de hissedarlarının bu beklentilerini karşılayacak biçimde işletmeyi yönetmektir.

f. İnsanlık : İnsanlık teorisi insan yaşamı ve sağlığı ile ilgilidir. Dikkatsizce ve hatılı üretilen bir çok ürün insanlarda sakatlıklara hatta ölümlere neden olabilir. Toplumdaki yerine ve rolüne bakmaksızın tüm bireylerin insanlara bilerek zarar verecek davranışlardan kaçınmak ve ihtiyatlı davranmak zorunluluğu vardır. Yasal her kuruluş, işletme ve bireyler faaliyet ve yaşamlarında diğer birey ve kurumları dikkate alan, düşünen tavır içerisinde olmalıdır.

g. Saygı : Bireyler, işletmeler ve kurumlar birbirleriyle ve kendi içlerindeki ilişkilerinde saygılı bir tutum ve davranış sergilemelidirler

h. Mecburiyet : Ülkedeki yasal sistem birtakım uyulması zorunlu hususları belirler ve kurum, işletme ve bireyleri bunlara itaate zorlar. Bununla birlikte iş yaşamında, yasaların ve mahkemelerin karışmadığı, ticaretin gereği olarak oluşan, uyulması zorunlu hale gelmiş ve endüstrinin yaptırımını altında işletilen kural ve temayülleri vardır.

i. Dürüstlük : İş hayatında güven çok önemlidir. İş adamları piyasada iş yaptıkları diğer insanların sözlerine ve ilişkilerine güven duymalıdır. Güvenin temeli dürüstlüktür. Eğer insanlar dürüst olmayan tutumlar sergilemeye başlarlar ise, sözlerin ve işlemlerin geçerliliğinin teyid edilmesi için önemli zaman ve para kaybı olacaktır. Dürüst olmayan girişimlerin sayısı arttıkça iş hayatının ve ekonomik sistemin etkinliği de gittikçe azalacaktır.

i. Sadakat : İnsanlar arası ve iş hayatındaki önemli değerlerden biride "Sadakat"dır. İşletmeler arasında olduğu kadar, çalışanların arasında ve çalışanlar ile işletme arasında da söz konusu olan, verilen sözlere bağlılık ve işletmenin amaçlarına bağlılık olarak kendini gösteren sadakat; ekonomik sistemin oturmasına, istikrarlı ve dengeli bir yapıya kavuşmasına yardımcı olur.

İkinci Bölüm

İŞ AHLAKI

2.1 İŞ AHLAKI NEDİR ?

Geçmişte bir çok kişi ve kurum; ticari faaliyetlerinin, iş hayatının, bir işletmeyi hissedarlarını tatmin edecek şekilde yönetmenin, işin içine ahlak kavramı girmeden önce de yeterince karmaşık ve güç bir iş olduğunu ve işin içine ahlak kavramının sokulmasıyla sorunların bir kaç kat daha artacağını ifade etmişler, ¹⁰ iş hayatı bünyesine "Ahlak" kavramı altında yüklenecek sorumlulukların tamamen kişi ve kurumların kendilerini rahatlatmaya ve çevrelerini kandırmaya yarayacak bir dizi standart kalıplardan öteye gidemeyeceği, kontrol ve ispatının mümkün olmayacağı, hiç bir işletmeye "Ahlaksız" yakıştırmasının yapılamayacağını vurgulamışlardır.

Nitekim, İş Ahlakının tanımlamasını yapmaya çalıştığımızda, değişik kaynakların Ahlaklı İş'den bekledikleri değerlerin farklı olduğu, temelde ahlak tanımındaki farklılıklardan kaynaklanan değişik tanımlarla karşılaşmıştır. Tüm bu beklenti ve tanımlar birleştiğinde "İş Ahlakı"nı şu sözlerle tarif edebiliriz;

- İş ahlakı demek sözünde durmak demektir,
- İş ahlakı; insanlara saygılı olmak demektir,
- İş ahlakı; doğaya saygılı olmak demektir, ¹¹
- İş ahlakı; iş dünyasında hüküm süren doğru ve yanlış davranışları ele alır, ¹²
- İş ahlakı; çatışan taleplerin tartışıldığı bir platformdur, ¹³

¹⁰ Neville Cooper; **What's All This About Business Ethics**, London: Institute Of Business Ethics, 1989, s.3.

¹¹ Franchis D.McHugh, **Ethics**, İstanbul: TÜSİAD-T.192, 8-154, 1992, s.11.

¹² Franchis D.McHugh, a.g.e.,s.11.

¹³ Tosun, a.g.e., s.14-16.

- İş ahlakı; eşit çalışma fırsatı sağlamaktır, ¹⁴

- İş ahlakı; çevreyle temas halinde bulunarak, çevreyi korurken, aynı çevreyi paylaşan topluma destek olmaktır. ¹⁵

Çok genel olarak İş Ahlakı; bütün ekonomik faaliyetlerde dürüstlük, güven, saygı ve hakça davranmak demektir. ¹⁶

Dürüstlük, güven, saygı ve adalet gibi ahlak idealleri yada değerleri çok genel kavramlardır ve kesin hükümlerle ve çizgilerle belirlenememektedirler. İş adamı ve yöneticiler devamlı surette kararlar alırlar. Bu kararlar işletme içi ve işletme dışı olayların ve yöneticilerin değer yargılarına dayanır. Aynı objektif veriler karşısında değişik kişilerin değişik kararlar almaları, bu değer yargılarının kişiliğe göre değişmesinin eseridir.¹⁷ Kişilik ise doğal, kişisel niteliklere olduğu kadar toplumsal değer yapısına yani kültürel yapıya da bağlıdır.

2.2 İŞ AHLAKI TARİHÇESİ

Her devrin bir yönetim felsefesi, politikası ve ideolojisi olmuştur. Ortaçağ'da her alanda olduğu gibi iş hayatında da, din, gelenek ve görenekler hakimdi. O zamanlar daha zekice rekabet yollarıyla kazancı arttırmaya çalışmak, daha fazla kar hırsı ile mücadele etmek ahlaksal bir tutum sayılmıyordu.¹⁸

Dinsel yönetim kurallarının hakim olduğu siyasal yönetim biçimine sahip Osmanlı Devleti'nde bilinen anlamda "Serbest Piyasa Ekonomisi"nin gelişmesi mümkün değildi. Padişahın ülkenin sahibi sayıldığı otokratik yönetimin egemen olduğu devlette, ferdi mülkiyet ve teşebbüsler de dini kurullara göre düzenlenmekte ve denetlenmekteydi.

¹⁴ Tosun, a.g.e., s.67-69.

¹⁵ Joseph L.Jr.Badaracco, **Business Ethics**, California: UMT Company, 1995, s.8-9.

¹⁶ McHugh, a.g.e., s.12.

¹⁷ Tosun, a.g.e., s.84.

¹⁸ Tosun, a.g.e., s.84.

2.2.1 Reformasyondan Sonra İş Yönetimi ve Ahlakı

Batıdaki dinsel reformlar ve özellikle Protestanlığın ortaya çıkışıyla fertler çeşitli bağlardan kurtulmuşlar, ferdi gelişim, meslek seçme serbestisi ve para kazanma iklimi ortaya çıkmıştır.

Ferdiyete iş ideolojisi geliştikçe iş hayatında genel olarak şu fikir hakim olmuştur; "Sermaya sahibi, girişimci-yönetici işletmenin mutlak hakimidir ve onu dilediği gibi yönetir.¹⁹ Piyasaya arz-talep kanunu egemendir. İş gücünün ücreti, mal ve hizmetlerin fiyatı çalışma koşulları bu kanuna göre belirlenir. İşletmeciyi sınırlayan vicdanı ve değer yargılarından başka bir güç yoktur. İşletmenin uygulamaları toplum tarafından ayıplansa bile, bunu önlemeğe kimsenin hakkı yoktur." Bu zihniyet iş hayatına 1929 Ekonomik Bunalımına ²⁰ kadar egemen olmuştur.

- Dünya savaşları,
- Toplumsal, ekonomik ve siyasal bunalımlar,
- Demokratik eğilimlerin güçlenmesi,
- Bireylerin bilinçlenmesi,
- Bireylerin örgütlenmesi ve güçlenmeleri gibi çeşitli faktörlerin etkisiyle işletme yönetimleri çizgilerini değiştirmeye, yeni işletme felsefe ve ideolojileri geliştirmeye başlamıştır.

2.2.2 Toplumsal Sorumluluğun Yerleştirilme Çabaları

Fertlerin ve tüzel kişiliklerin sahip olduğu ekonomik gücün toplum yararına kullanılmasını veya en azından toplumun zararına kullanılmamasını sağlamak için başta dini ve ideolojik sistemler olmak üzere çeşitli yollar denenmiş ve sonunda bunun bir eğitim sorunu olduğu neticesine varılmıştır. Ancak toplumun eğitimi uzun süreyi gerektirmesi nedeniyle, geçici olarak, ferdin temel hak ve özgürlüklerini zarara uğratmayacak dozda hukuksal

¹⁹ E.Dale, **Management-Theory and Practice**, New York: Mc Graw-Hill, 1979, s.84-86.

²⁰ Tosun, a.g.e., s.87-90.

organizasyonun yaptırımlarından yararlanmak gereği ortaya çıkmıştır²¹.

Yasal sistemin yaptırımlarının yanısıra her dönemde mesleki kuruluşlar yoluyla, ilgili sektörlerde çalışma ve iş hayatı prensipleri oluşturulmuştur. Bu prensipler ile faaliyetler hem işleyiş hemde ahlak açısından düzenlenmiştir. Çalışanlar ve yöneticiler de bu prensiplere sektörün genel tavrı ile uymaya zorlanmış zaman zaman da çeşitli yaptırımlar ile bu prensipler desteklenmiştir. Bunun en iyi örneği Osmanlı Devletindeki Meslek Lonca'larında görülür²². Lonca'lar ait olduğu meslek grubu içerisinde karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı amaçladığı gibi atelyedeki işçiler, usta-çırak ilişkisi, mesleğe girme koşulları ve üretimin denetlenmesi gibi etkinlikleri ile iktisadi yaşamın düzenini sağlıyordu²³. Günümüzde de sanayi ve ticaret odaları, barolar, sendikalar gibi kuruluşlar ilgili faaliyet alanlarındaki düzenleme ve kontrol işlevleri ile, işçi işveren ilişkilerini, faaliyet şekillerini, çalışma şartlarını belirleyerek iktisadi yaşama katkıda bulunmaktadır.

2.3 İŞLETME AHLAKI

2.3.1 İşletme Ahlakının Oluşması

İşletme ahlakı işletmenin faaliyetlerinde kendini gösterir. İşletmenin iç ve dış faaliyetleri ise üst düzey yöneticilerinin çeşitli sorunlar karşısında almış oldukları kararlar neticesinde oluşurlar. İşletmede ahlak olgusunu oluşturan bu kararlar süphesizki günü birlik küçük kararlar değildir, işletmenin kişiliğini oluşturan "İşletme Politikası" hakkındaki kararlarıdır²⁴. Bu tür kararların işletmenin ahlaki tabanının oluşmasının başlıca iki nedeni vardır²⁵.

a. İşletme politikasını oluşturan bu kararlar, işletmenin tümü ile ilgilidir ve işletmenin tümünü etkileyecek nitelik ve öneme sahiptirler.

b. Kararlar kısa değil uzun vadeli niteliğe sahiptirler.

²¹ Tosun, a.g.e., s.87-90.

²² İsmet Mirdoğan, Yusuf Halaçoğlu, **Lise İçin Tarih**, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1989, s.68-69.

²³ Librairie Larousse, a.g.e., s.7534-7535.

²⁴ Tosun, a.g.e., s.1-29.

²⁵ Tosun, a.g.e., s.14.

Bu kararlar içerik olarak;

- İşletmenin kuruluş, büyüklüğü,
- Üretim miktarı,
- Mamul cinsi ile bileşimi,
- Yeni ortaklara açıklık,
- Borçlanma prensipleri,
- Dağıtım kanalında ilişkiler,
- Personel idaresi

- Müşteriler ve çevre ile ilişkiler,v.b. gibi birçok, işletme için yaşamsal nitelikteki konuları içerirler. Bu konulardaki işletme kararları işletme içerisinde görevli tüm bireyler için takip etmeleri gereken davranış ve düşünce şeklini ortaya koyar ve böylece de işletmenin kendilerine özel "Organizasyonel Davranış" veya "İşletme Ruhu" diye tanımlayabileceğimiz işletmenin genel faaliyet çerçevesi oluşur. Bu çerçevenin içinde yer hususlardan birini de işletmenin her tür kurum, kişi, çevre ve toplum ile ilişkisini belirleyen kurumsal organizasyonel ahlak anlayışıdır.

2.3.2 Bireysel Ahlak, Organizasyonel Ahlak Çatışması

İşletme ahlakı özel ve kişisel ahlakla değil, organizasyonel hareket ve amaçların ahlaki tarafı ile ilgilenir. İşletme ahlakı sosyal grupların; hareketlerini, politika ve prensiplerini ve kararlarını değerlendirir ve onlara bu hususlarda yol gösterir, rehberlik eder²⁶. Fakat işletme ahlakı söz konusu edilirken bireysel ahlak da göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Bireysel ahlak organizasyonel ahlakın oluşmasında önemli rol oynar. Çünkü işletmelerde kararlar üst düzey yönetici konumundaki şahıslar tarafından verilir. Bir yöneticinin hatası veya dürüst olmayan davranışı, temsil ettiği grubun yada işletmenin şöhretini zedeleyebilir.

²⁶ Blackburn, a.g.e., s.645.

Veya bir yöneticinin çok önemli, kritik bir andaki ahlaki cesareti; ait olduğu gruptaki tüm dürüst olmayan davranış temayülerinin önünü kesebilir, böyle düşünceye sahip olanların fikirlerini değiştirmelerine neden olabilir ve işletmede "Ahlaki Değerler" ile "Sorumluluk" vizyonunu yerleştirebilir.

İşletmenin ilk yıllarından itibaren yöneticilerin davranışları ile oluşan işletme ahlak anlayışı, zaman içerisinde, kişilerin ayrı ayrı ahlak anlayışlarından daha önemli ve daha güçlü hale gelir. İşletmenin kendine has;

- Geçmişi,
- Gelenekleri,
- Yapısı,
- Bireysel ilişkileri,
- Diğer işletmelerle ilişkileri,

- Sosyal ve kültürel çevre içindeki yeri ile kendi içinde bir sistem kurar ve bu sistem içerisinde ahlak anlayışı da yerleşir. İşletmeye sonradan katılan kişiler her ne kadar farklı kültürlerden de gelmiş olsalar, farklı anlayış ve düşüncelere de sahip olsalar, işletme içerisindeki görev ve sorumluluk seviyeleri ne olursa olsun teker teker sistemi bozmaya güçleri yetmez ve sistemin dikte ettiği şekilde düşünmek ve hareket etmek zorunda kalırlar. Elbette ki; işletmenin yerleşmiş anlayışından farklı düşünenlerin sayısı işletme içinde arttıkça, işletme politikasını paylaşan bu kişiler zaman içerisinde, işletmenin ahlak anlayışını da olumlu veya olumsuz yönde değiştirebileceklerdir.

İşletmeye yeni katılan herhangi seviyede bir yöneticinin organizasyonun dikte ettiği ahlaki kurallara göre hareket etmesinin bir diğer nedeni de yasal yaptırımlarıdır. İşletme yöneticilerinin zaman zaman kendi ahlak anlayışları ile işletme sahibinin ahlak anlayışı arasında tercih yapmak durumunda kaldıklarında, yöneticilerin kendi anlayışları çerçevesinde karar verme temayüllerinin kırılması ve işverene sadakat; "İsteyerek İşe Girmek" ten kaynaklanan yasal

yaptırımlar ile zorlanarak sağlanır²⁷. Bu yaptırımlar arasında en büyük işleve ve yaptırıma sahip olanı, süphesiz ki, işverenin kendi düşünce ve arzularına aykırı hareket eden çalışanın iş akdini iptal hakkına sahip olmasıdır. 1953 yılında bir Amerikan üst mahkemesi "Bir çalışanı işten çıkarmak için işverene sadakatsizlikten daha büyük bir suç yoktur" kararını vermiştir²⁸.

Ancak günümüzde profesyonel yöneticiler işletmelere çok yönlü sadakat anlayışı getirmişlerdir. Profesyonel yöneticilerin sadakat anlayışları;

- İşverene bağlılık,
- Topluma bağlılık,

- ve kendi kariyerine bağlılık olarak kendini göstermektedir. Yöneticiler genellikle tercihlerini topluma, kariyerine ve işverene bağlılık olarak sıralamaktadırlar. Buna bağlı olarakta haksız ve yanlış işten çıkartmaların toplum yapısını zedeleyen davranışlar olduğu görüşü, sosyal ve meslek organizasyonlarının da etkisiyle, gittikçe iş dünyasına hakim olmuş ve bu konuda hükümetler yasal düzenlemeler yapmak zorunda kalmışlardır.

2.3.3 İşletme İçinde Ahlaki Standartlaşmanın Temini

Bahsedilen yasal yaptırımlar ve toplum baskısı nedeniyle işveren ve yöneticiler arasında daha sonradan çıkması muhtemel uyuşmazlıkların asgariye indirilmesi maksadıyla, bir çok ticari ve profesyonel kurumlar kendi iç düzenlemelerini sağlamak için ahlaki prensipler oluşturmuşlardır. İşletme bünyesinden başka sektörel ve endüstriyel alanda da oluşturulan bu prensipler zaman zaman yasal uygulamalara karşı bir alternatif olarak ortaya atıldıysa da, yasaları karşılıklarına almak istemeyen girişçiler bu ahlaki prensiplerin vücuda getirilmesinde çoğunlukla hükümet ile işbirliği içinde olmuşlardır.

İşletmelerin, kendi bünyelerindeki personelin uyması istediği ahlaki standartları belirleyerek tüm personelin anlayabileceği şekilde yayınlamışlardır. "İşletmenin Ahlaki Standartları" adıyla yayınlanan bu standartlarda;

²⁷ Blackburn, a.g.e., s.645-650.

²⁸ Blackburn, a.g.e., s.653-655.

- Kişilerin sahip olması gereken özellikler,
- Müşterilerle ilişkiler,
- Aracılar ile ilişkiler,
- Hükümet ile ilişkiler,
- Yabancı hükümetler ve işletmeler ilişkiler,
- Ödemeler,
- ve hatta hediye, rüşvet gibi özel konularda şirket prensipleri belirtilmektedir ²⁹.

Bu davranış normlarının, düzenledikleri prensipler ile işletmelere ve endüstriye sağlayacakları faydalar şu şekilde saptanmıştır; ³⁰

- Organizasyon içerisinde karşılıklı güvenin gelişmesine destek olmak,
- Toplumun güven ve desteğini kaybetmeden, işletme amaçlarının gerçekleştirilmesini sağlayacak ticari faaliyetlerin kalıplarının belirlenmesini sağlamak,
- Organizasyon içinde çalışanlar ve hatta endüstri içerisindeki kurumlar arasında süratli bir destek havasının oluşmasına yardımcı olmak,
- Ve iş hayatında fırsat eşitliği koşullarının devamını sağlamak.

Ancak yine de bir kısım işletmeler "Ahlak" konusunun çok net ve kesin bir konu olmadığını, bu nedenle işletmede ahlaki davranışları kesin kurallar ve davranışlar ile düzenlemeye çalışmaktan çekindiklerini ifade etmektedirler. Özellikle çok farklı değer yargıları ve gelenekleri olan yabancı ülkelerle yapılan uluslararası ticarete, ahlaki standartların belirlenmesinin çok güç olduğunu vurgulamaktadırlar.

²⁹ Blackburn, a.g.e., s.653-655.

³⁰ Ralph Currier Davis, **The Fundamentals Of Top Management**, New York: Harper And Brothers Publishers, 1951, S.122.

Bu iki çatışan görüşlerin neticesinde iş dünyasında hakim olan görüş; "İşletmelerde belirlenen ahlaki standartlar; her derde deva olmasa bile, ahlaki düşüncenin yaygınlaştırılması ve ahlaki davranışların desteklendiğinin gösterilmesi, bu davranışların cesaretlendirilmesi açısından faydalıdır"³¹.

2.3.4 İşletme Ahlakı Uzmanları

Bazı işletmeler belirlenen standartlar ve prensiplere rağmen, işletmenin ahlak anlayışının tüm organizasyon içinde aynı şekilde anlaşılması ve uygulanmasının sağlanması için; işletme içinde bir "Ahlak Komitesi" teşkil etmişlerdir. İşletme organizasyonu içinde görevli ve/veya görevi olmayan personelden oluşan bu komite verilecek bir faaliyet kararının;

- Çalışanlar ve işletme açısından etkileri,
- Uzun dönemde sosyal ve toplumsal yaşama etkileri,
- Mamüllerin tüketici yaşamına etkisi,
- Tüketici haklarına etkisi,
- Enerjinin kullanımına etkisi gibi konularda, araştırma ve geliştirme safhasında birim yöneticilerine tavsiyelerde bulunur.

Komitenin temel prensibi, işletme çıkarı ile işletmenin dış ve iç çevresi arasında hassas dengenin sağlanmasıdır. Bunun için komite, karar ve tavsiyelerinde çok hassas davranır ve temelde uygulanabilir, araştırma ve incelemelere dayanan gerçekçi sonuçlar üretir. Aksi takdirde komitenin gerçek anlamda bir işlevi olmayacaktır.

Komitenin bir diğer işlevide teşvik ve denetimdir. Komite; işletme içinde belirlenen ahlaki standart ve prensiplere uygun davranış ruhunun oluşturulması için her seviyedeki yönetici ve çalışanlar için seminerler düzenler ve uygulamaları ile bireyleri ahlaki davranışlar içerisinde bulunmaya teşvik eder, cesaretlendirir. Ayrıca komite işletme içerisinde yeterince güçlü personelden oluşuyor ise bölümlerin faaliyetlerini de işletme normlarına uygunluk açısından denetler³².

³¹ Blackburn, a.g.e., s.659-661.

³² Blackburn, a.g.e., s.662.

Üçüncü Bölüm

İŞ HAYATINDA GÜVEN

3.1 GÜVEN

Kişilerin birbirlerine güvenmeleri iş hayatında önemli rol oynar. Bu güvenin oluşması, iş hayatındaki ilişkilerin belirli kural ve ilkelere uygun olarak yürütülmesine bağlı bulunmakta ve din, hukuk, ahlak, gelenek ve görenekler, bu kural ve ilkelerin benimsenmesini sağlayan ana etmenler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.

Nüfusun çoğalması, teknolojik gelişmeler ve büyük işletmeler işbölümü ve uzmanlaşmanın artmasında, bu da, mübadelenin gelişmesinde rol oynamıştır. Çağdaş ekonomik yaşamın vazgeçilmez bir aracı haline gelen mübadele, aynı zamanda uygarlık ve gelişmenin de bir belirtisidir.

Barış, huzur ve güvenin egemen olmadığı bir ortamda devamlı ve istikrarlı bir mübadele -alışveriş- düzeni kurulamaz. Mübadelenin meydana gelmesi için tarafların birbirlerine inanmaları ve güvenmeleri gerekir. Nitekim, ticari yaşamın dayandığı kredi düzeni bu inanç ve güvenin eseridir.

3.2 GÜVENİN ROLÜ

İşletmenin belirlenmiş amaçlarına ulaşabilmesi için her türlü ödeme araç ve olanaklarına ihtiyacı vardır. Bu ihtiyaç işletme fikrinin ortaya çıkmasıyla başlar. Bu nedendir ki, gerekli fonlar sağlanamadığında işletmenin kurulması gerçekleşemeyebilir. Böylece zaman zaman işletme kurma girişimlerinin proje aşamasından öteye gidemediği gözlenmektedir.

İşletmenin kurulması için gerekli kaynakların sağlanması da işletmenin amaçlarına ulaşabilmesi için yeterli değildir. İşletminin kuruluşunu takip edecek faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için de parasal kaynaklara ihtiyaç vardır. Böylece işletmenin yaşamı boyunca parasal kaynaklara ihtiyaç duyacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda belirtilen hususlar "İşletmelerin ihtiyaç duydukları fonları en

uygun şekilde ele geçirme" diye tanımlanarak "İşletmelerde Finans Yönetimi"nin bir işlevini oluştururlar³³. Ancak işletmenin bu kaynakları ihtiyacı olduğunda elde edebilmesi iş piyasasında devamlı, istikrarlı ve güvenilir bir mübadele sisteminin kurulmuş olmasına bağlıdır. Bu da büyük ölçüde "Güven" olgusunun piyasalara getirdiği "Kredi Sistemi"nden kaynaklanmaktadır.

Kredi sistemi bugün yalnızca işletme sahiplerinin, girişimcilerin kullandığı bir sistem değildir. Günümüzde gerek bireyler arasında gerekse ve de toplumsal açıdan daha önemli yanıyla, işletmeler ile bireyler arasında çok yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Ayrıca bazı hizmetlerin topluma sunulmasında da yegane sistemdir.

- Elektrik ve telefon bedellerinin ödenmesi,
- İşletmelerin taksitle mal satmaları,
- Kredi kartları kullanımı, bunlara verilebilecek örneklerden bazılarıdır.

3.3 KREDİ SİSTEMİ

Gelişmiş, piyasalarda belirli bir yere gelmiş, imaj sahibi işletmeler ve kurumlar kredi konusundaki şöhretlerine leke sürdürmemeye gayret ederler. İlişkide buldukları insanlar ve diğer işletme ve kurumlar üzerinde iyi niyet ve iyi duygular yaratma ve sürdürmeyi yaşama ve gelişmelerinin temeli sayarlar. Bu tür işletmeler "Dürüstlük En İyi Politikadır" sözünü ticari ahlakın en önemli yasası olarak kabul etmişlerdir³⁴. Bu politika ekonomik işlemlerde formaliteleri azaltıcı, emek ve diğer harcalardan tasarrufu, organizasyon basitliğini ve insanların sermaye ve emeklerini bir araya getirerek üretim güçlerini artırmalarını sağlar.

Az gelişmiş ülkelerdeki işletme ve kurumlarda gözlenen iş şöhretine ve ticari itibara duyarsızlık; kredi sisteminin işlemlerine mani olmaktadır. Kredi sisteminin güvenilirliğini yitirmesiyle bozulan dürüstlük ve güven iklimi, zincirleme olarak tüm ekonomik sisteme zarar vermekte ve kalkınma gecikmektedir.

³³ Halil Can, Doğan Tuncer ve Doğan Yaşar Ayhan, **Genel İşletmemecilik Bilgileri**, İstanbul: Adım Yayıncılık, 1991, Bl.8

³⁴ Tosun, a.g.e., s.171-172.

Kredi sisteminin diğerk bir etkisi de bireyler üzerindeki etkisidir. Daha önce belirtildiği gibi taksitli satışlar ve kredi kartı kullanımı ile bireylerin yaşamına yerleşmiş olan kredi sistemi; bireysel kredilerin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. Bilindiği üzere alınan kredilerin zamanında ödenmesi esastır. Kredilerin zamanında geri dönüşünün sağlanamaması durumunda ise bunlar "Borç"a dönüşmektedir. Taksitli alışverişten faydalanan bireylerin önemli bir çoğunluğunun dar gelirli bireyler olduğu göz önüne alındığında biriken taahhütlerin bireyler üzerinde şu etkileri olduğu tespit edilmiştir³⁵.

3.3.1 Psikolojik Sorunlar

Depresyon ve endişe olarak kendini gösteren bu sorunlar kişisel sağlık problemleri yaratır ve çalışanların etkinliğini azaltır.

3.3.2 Sosyal Hayattan Kaçış

Borç, özgürlüğün kısıtlanması demektir. Bu da kişilerin sosyal hayatı üzerinde olumsuz etkiler yapar.

3.3.3 Evlilik ve Aile Sorunları

Borç yükünün eşler arasındaki ilişkiyi olumsuz yönde etkilediği ve dolayısıyla çocukların yetişmesinde psikolojik sorunların yaşandığı tespit edilmiştir.

Bütün bunlar bireyleri ve dolayısıyla da toplumu olumsuz olarak etkilemektedir. Elbette ki kredi kullananın bunu zamanında geri ödemesi esastır. Ancak burada ödünç alanın sorumluluğunun yanında ödünç verenin de bazı toplumsal sorumlulukları vardır. Reklamlarla bankalar, finans kuruluşları fedakar anne-baba rolünde görünmekte, rekabetçi piyasada³⁶ promasyonların baskısı tüketimi körüklemektedir. Oysa ki bankaların, finans kuruluşlarının kredi kazançları, faiz oranları yani bireylerin katlanacakları yük, ödeyecekleri bedel insanların dikkatlerinden mümkün olduğunca uzak tutulmaktadır. Aynı şekilde

³⁵ McHugh, a.g.e., bl.11.

³⁶ Erdoğan Alkın, *Fiyat Teorisi*, İstanbul: Elektronik Ofset, 1976, s.21-78.

taksitli alış-verişlerde de bireyler, esasında satın aldıkları malın kendilerine gerçekten ne kadara mal olduğunun farkında değillerdir.

Burada kredili sistemin ilgili kurum ve kuruluşlarına düşen görev; çok büyük kazançlar peşinde koşmadan, kredi kullananı kredi verenin esiri durumuna düşürmeden, makul oranda "Faiz" gelinine razı olmaları ve şeffaf davranarak, sistemin tüketiciler tarafından gerçekten anlaşılmasını sağlamalarıdır. Bu; işletme ve kurumların topluma karşı olan sorumluluklarından biridir. Aksi taktirde bireylerin içine düşecekleri açmazdan başlayarak, tüm toplum bazında başlayacak borçlara karşı duyarsızlık, ahlak sisteminde dejenerasyona sebep olacak ve toplum huzur, barış ve güveni önemli ölçüde bozulacaktır.

3.4 GÜVEN NASIL YARATILIR ?

Ekonomide alış-veriş ilişkilerini düzenleyen ciddi ve kesin kurallar vardır. Bu kurallar;

- Gelenek ve görenekler,
- Ahlak,
- Din,

- ve yasa ile ilgilidirler. Bu kurallar sahip oldukları ayıp, günah ve ceza gibi yaptırımları aracılığıyla düzenleyici işlevlerini yerine getirirler.

Bugün yalnız tüketicilerin değil, bazı işadamları ve küçük girişimcilerin dahi şikayetlerine neden olan durum, bu gibi toplumsal, töresel, dinsel ve hukuksal düzenleyicilerin iyi işletilmemesi, zayıflaması ve bunlara olan inancın kaybolması sonucudur.

Ekonomi dünyasına güven ve dürüstlüğün yerleştirilmesinde görevler; ailelere, işletmelere ve devlete düşmektedir. Devlet; hem kendi ilişkilerinde dürüst hareket etmek, hem eğitimin sistemini bu değerlerin yaşatılması doğrultusunda biçimlendirmek, hem de yasalarla gerekli önlemleri almak suratiyle, doğruluğun iş hayatına egemen olmasında baş rolü oynar.

İşletme ve kurumlar ise; personele güveni peşin ilke olarak kabul etmiş bir örgüt kurmak, moral düzeyini yüksek tutan emirkomuta sistemi gerçekleştirmek, işletme içi ve dışı eğitimle bu konuya eğilmek, ücretleme ve özlük hakları ile ilgili işçi-işveren arasındaki hassas dengeyi sağlamak suretiyle, dürüstlüğün gelişmesine yardımcı olabilirler.

Aileler de, bireylerin ilk eğitim müesseseleri olarak çocuklarını "Dürüstlük" anlayışı çerçevesinde yetiştirerek sisteme önemli ölçüde katkıda bulunurlar.

Ancak toplumsal yaşamda ve ekonomik hayatta "Güven" in yaratılmasında yine de en büyük görev; ekonomik sistemin düzenleyicisi ve garantörü durumunda olan devlete düşmektedir. Çünkü bireyler ve işletmeler için devlet, ekonomik faaliyetleri ve toplumsal hayattaki uygulamaları ile örnek teşkil etmektedir.

Hükümetlerin toplumsal ve ekonomik yaşamın düzenlenmesi ve yönetilmesine ilişkin faaliyetlerinde;

- Bireylerin kazanılmış haklarına saygı gösterilmemesi ve devlet güvencesinden yoksun bırakılması,

- Adil vergi sisteminin kurulup, işletilememesi,

- Hukuksal mevzuattaki boşluklar,

- Yasalarla uygulanan cezaların hafif kalması ve düzeltici etkinliğini kaybetmesi,

- Sosyal yaşama ilişkin düzenlemelerde istikrarın sağlanamaması gibi nedenlerden dolayı bu uygulamalardan etkilenen işletme ve bireyler arasındaki dürüstlüğün gelişmesi engellenmekte hatta bazı kötü niyetli kişi ve girişimcilerin cesaretlenmesine de neden olmaktadır.

Netice olarak diyebiliriz ki; toplumsal ve ekonomik yaşamda "Güven" in yerleştirilebilmesi için öncelikle devlet kendi uygulamalarında tüm toplum kesimleri için eşit ve adil davranarak bireylere ve işletmelere örnek olmalı, bireylerin ve işletmelerin davranış ve faaliyetlerini düzenleyip ve kontrol ederek

bunların dürüstlük kavramı çerçevesinde olmalarını sağlamalıdır. Ve tabii ki, bunun içinde gerekli yatırımları sağlayacak sosyal ve hukuksal düzeni kurup, işletmelidir.

Dördüncü Bölüm

SOSYAL SORUMLULUK

4.1 İŞLETMELERDE SORUMLULUK

İşletmeler kurulmağa başlamalarından itibaren tüm faaliyetleri süresince gerek organizasyonel yapı içerisinde, gerekse üretim ve pazarlama aşamasında çeşitli çıkar gruplarına karşı değişik türde sorumluluklara sahiptirler. Bu sorumlulukları genel olarak işletme içi ve işletme dışı sorumluluklar olarak ikiye ayırmak mümkündür;³⁷

4.1.1 İşletme İçi Sorumluluklar

İşletme içi sorumluluklar organizasyonel yapının neden olduğu sorumluluklardır. Bunlar hiyerarşik yapının yarattığı kişiler arası ilişkilerden kaynaklanırlar.

4.1.2 İşletme Dışı Sorumluluklar

İşletme dışı sorumluluklar, işletmelerin amaçlarına yönelik her türlü faaliyetleri nedeniyle, işletme ve işletme ile etkileşim içinde bulunan çıkar grupları arasındaki sorumluluklardır. İşletmelerin sorumlu oldukları bu çıkar gruplarını şu şekilde sınıflandırabiliriz;

4.1.2.1 Sermaye Sahipleri, Hissedarlar

Sermayesini ve birikimini bir işletmenin amacına tahsis eden sermaye sahipleri ve yatırımcılar, aslında kendi kişisel çıkarlarının gerçekleşmesini ummaktadırlar. Bunun için Sermaye sahibi ve yatırımcılar işletmenin maksimum kar etmesini dolayısıyla kendi gelirlerinin maksimum seviyede artmasını umurlar. Öyleyse işletmeler sermaye sahipleri ve hissedarları memnun edecek ölçüde kar etmek sorumluluğundadırlar.

³⁷ Tosun, a.g.e.,s.18-19.

4.1.2.2 Müşteriler

Müşteriler ödedikleri bedel karşısında, kalitesi yüksek, fiyatı düşük, zevklerin ve modaaya uygun mal ve hizmet ile ödemede kolaylık beklerler. Öyleyse işletmeler; amaçları ne olursa olsun, bunlara erişebilmek için kesinlikle talep olunabilir bir mal ve/ veya hizmet üretme sorumluluğundadırlar.

4.1.2.3 Çalışanlar-Sendikalar

İşletmeye yapısal veya zihinsel emeğini veren personel içinde buldukları işletmeden yüksek bir ücret, uygun iş yeri, uygun iş saatleri, iş güvenliği, gelecek garantisi vb. beklerler. Öyleyse işletme çalışanlara emeklerinin karşılığını vermek ve uygun çalışma şartları sağlamak sorumluluğuna sahiptir.

4.1.2.4 Devlet

Devlet ve diğer kamu kuruluşları vergi, harç vb. uygulamaları ile işletmelerin kazançlarından pay almak ve işletmenin faaliyetlerinin diğer firmaların ve tüketicilerin çıkarlarına mani olmamasını isterler. Öyleyse işletme yasal mevzuatlara uygun olarak, kazancının bir kısmını devlete vergi olarak vermek ve çalışma hayatını düzenleyen kurallar çerçevesinde diğer işletmelerin ve tüketicilerin haklarına saygılı olmak sorumluluğundadır.

4.1.2.5 Toplum

Toplumunu meydana getiren insanlar işletmelerin yerleşik değerlere uygun hareket etmelerini, milli kaynakları verimli kullanmalarını, faaliyetleri ile çevreye ve insanlara zarar vermemelerini ve işletmelerin buldukları çevreyi kalkındırmalarını isterler. Öyleyse işletmeler doğal dengeyi koruma insanlara değer verme ve faaliyet alanları içerisindeki sosyal yaşama destek olma sorumluluğundadırlar.

4.2 SOSYAL SORUMLULUĞUN TANIMI

Sosyal sorumluluk kavramı iç ve dış çevreye yönelik olup işletmenin kararlarında kişi, grup, örgüt ve tüm toplumun göz önünde bulundurulması ile ilgilidir. Bu açıdan sosyal sorumluluk; "İşletmenin ekonomik faaliyetlerinin,

işletme ile ilgili tarafların hiçbirinin menfaatlerine zarar verilmeden yönetilmesi"³⁸ şeklinde tanımlanabilir. Başka bir ifadeyle sosyal sorumluluk; işletmenin ekonomik ve hukuki şartalara, iş ahlakına, örgüt içi ve dışı kişi ve grupların beklentilerine uygun bir çalışma stratejisi götürmesi demektir.

Bu tanımlamalardan sosyal sorumluluk kavramının, iki farklı hususu bir arada incelediği görülmektedir. Bunlar;

a. Sosyal sorumluluk kavramı işletmeyi, ekonomik bir varlık olarak kabul etmekte ve onun hayatını sürdürebilmesi için kar etmesi gerektiğini temel veri olarak ele almaktadır. Çünkü işletmeler, insanların ihtiyaçlarını tatmin etmek için mal ve hizmetleri üreten ve dağıtan bir birimdir ve bu sebeple işletmeler bu uğraşlarının karşılığını almalıdırlar.

b. Sosyal sorumluluk kavramının ikinci yanı ise, işletmelerin öneminin giderek artması ve toplum içinde vazgeçilmez bir kurum haline gelmeleri sebebiyle bir takım sorumluluklar üstlenmesi gerektiğidir. Çünkü işletmelerin, toplumun diğer sosyal, siyasi, bilim ve teknolojik kurumları üzerinde önemli etkileri görülmektedir. Bu durum işletmelerin toplum içinde bir takım sorumluluklar üstlenmesini de zorunlu hale getirmiştir.

Şu halde sosyal sorumluluklar; "İşletmelerin karar mevkiindeki sahip ve yöneticilerinin, kendi menfaatleri yanında, bir bütün olarak toplum refahının korunmasına ve artırılmasına yönelik faaliyetlerin yerine getirilmesi ile ilgili yükümlülüklerdir" diyebiliriz.

4.3 ÇATIŞAN İKİ GÖRÜŞ

Bazı şirketler başlıca görevlerinin kar etmek olduğu, bunun dışında her şeyin ikinci planda kaldığı varsayımı ile iş görmektedirler. Buna ters düşen ahlaki kavramlara daha yakın görüş ise; "Ticaretin amacı topluma hizmettir, sadece para kazanmak değil. Kar, topluma yapılan iyi hizmetin bir ödülü, verdiğimiz hizmetin aracı ve ölçüsüdür, kendi başına bir hedef değildir" görüşüdür³⁹.

³⁸ Dinçer, a.g.e., s.73.

³⁹ McHugh a.g.e., s.17.

Bu iki görüş birbirlerine ters düşmektedirler. Ancak işin esasına bakıldığında; "Kar"; kötü anlam taşıyan bir sözcük değildir. Kar olmadan kalkınma, büyüme, yatırım yada genişleme olmaz. Ne varki, "Kar" gayesi de tek başına toplum ve iş hayatındaki çatışmaları ve gerilimleri çözümleyemez.

Bu nedenle işletmenin kendi amaçlarına yönelik ekonomik faaliyetleri ile çevresine karşı sorumlulukları birbirinden ayrı olarak düşünülmemelidir. Her iki alandaki görev ve sorumluluklar birlikte düzenlenmeli ve karşılıklı etkileşimleri daima gözönüne alınmalıdır. İşletmeler ekonomik amaçlarını gerçekleştirirken, bir taraftan topluma zarar verecek veya olumsuz etki yapacak faaliyetlerini ortadan kaldırarak sosyal dengeyi korumalı, diğer taraftan toplumun refah ve sağlığına hizmet eden faaliyetleri bularak faydayı arttırmalıdır.

Bu doğrultuda kar, daha çağdaş ve modern bir anlam kazanmıştır. Çağdaş bir işletme için, ilgi ve ilişki halinde bulunduğu tüm çıkar ve baskı gruplarına gereken ödemelerde bulunduktan sonra, geriye kalan gelir, karı oluşturmaktadır⁴⁰.

Söz konusu çıkar ve baskı grupları ile, devlet ve diğer kamu gruplarına yapılan ödemeler, eğitim, araştırma, sağlık ve sosyal yardım kurumları ile, toplum ve halk için yapılan çeşitli yatırım ve ödemeler, kuşkusuz ki girişimcinin kazancını azaltmakta ve daraltmaktadır. Ancak işletmenin yaşaması ve gelişmesi için de bu harcama ve ödemelerden kaçınmak mümkün değildir. Başka bir deyişle, sakınma ve esirgeme halinde işletmenin yaşama ve gelişmesi tehlikeye girebileceğinden, girişimci minimum sayılabilecek bu kazançla yetinmek zorunda kalmaktadır. İşte bu minimum kazanç, optimal -en uygun-veya doyurucu kar diye adlandırılmaktadır⁴¹.

Optimal kar; belli iç ve dış koşullar altında bulunan ve özellikle çeşitli baskı zümrelerinin etkisinde olan işletmenin, yaşama ve gelişme gücü yönünden en uygun sayılabilecek kar miktarıdır. Bundan daha fazlası, çıkar gruplarının olumsuz etkisiyle yani aktif pasif direnmeleriyle karşılar ve bunlar sonucunda, işletmenin yaşama ve gelişme gücü zayıflayabilir.

⁴⁰ Tosun, a.g.e., s.75.

⁴¹ Tosun, a.g.e., s.76.

Bu kapsamda sosyal sorumluluk kavramı; işletme ile toplum arasında sosyal bir uzlaşma ve anlaşma yaklaşımı sunmaktadır. Bu yaklaşım iki veya daha fazla kişi veya örgütün aralarındaki etkileşimden dolayı ortaya çıkan beklentilerin dengelenmesini sağlamaktadır⁴².

İşletme ile toplum arasındaki anlaşma; kar elde etmek amacıyla üretim faaliyetinde bulunan işletmenin kendisini, içinde faaliyette bulunduğu ve kaynaklarını kullandığı toplumun beklentileriyle sınırlandırması şeklinde gerçekleşir.

4.4 SOSYAL SORUMLULUK ANLAYIŞININ OLUŞMASI

"Sosyal Sorumluluk" kavramının ekonomi dünyasına yerleşmesi "Endüstri ötesi Toplum"un ortaya çıkışıyla başlamıştır⁴³. "Yeni Toplum" diye de adlandırılan bu toplum anlayışının ortaya çıkışının nedenleri şunlardır;

- Halkın temel yaşam ihtiyaçları tamamen karşılanmış, tüketiciler alışverişlerinde daha seçici hale gelmişlerdir.

- Tüketim artmış, halk daha fazla hizmet satın almağa başlamıştır.

- Firmaların büyümesi yeni sosyal-politik-ekonomik sorunlar yaratmağa başlamıştır.

- Tüketicilerin beklentileri nicelikten niteliğe kaymıştır.

- Kar'ı ön plana alan işletmeler sosyal yaşamda olumsuz sonuçlara sebep olmaya başlamışlardır. Bunlar;

* Çevre kirlenmesi

* Tekelci uygulamalar

* Reklamların toplum üzerindeki olumsuz etkisi

* İşletme faaliyet ve işlemlerinin halktan gizli yürütülmesi gibi hususlardır ki, insanlar bunlardan rahatsız olmağa başlamışlardır.

⁴² Dinçer, a.g.e., s.73.

⁴³ Zeyyat Hatipoğlu, **Temel Yönetim ve Organizasyon**, İstanbul: Beta Basım ve Dağıtım A.Ş., 1993, s.26-27.

- Ve son olarak tüketiciler organize olmaya başlamışlardır.

Bu şekilde demokratik eğilimlerin güçlenmesinin de etkisiyle, toplum bilincinin gelişmesi ve tüketici haklarının ön plana çıkması, davranışları ve aldığı kararlar ile toplumsal yaşam üzerinde son derece büyük etkileri olan işletmelerin sosyal sorumluluklarını, gittikçe daha çok üzerinde durulan bir konu haline getirmiştir.

Daha önce de tanımlandığı gibi, gerçekten sosyal sorumluluk deyince, bazı kişi veya grup ve zümrelerin, diğer bazı kişi, grup ve zümrelerle ilişkilerinden doğan ve çok zaman karşılıklı olan yükümlülükleri anlamak gerekir⁴⁴.

İnsanlar arasındaki her nevi ilişkinin ve özellikle borçluluk yaratan etki ve tepkilerin, ilke ve kurallara bağlanması zorunluluğu herkesçe malumdur. Keza bu ilke ve kuralların hukuki, dinsel, ahlaksal ve kültürel nitelikte olduğu da bilinmektedir⁴⁵.

Nisbeten daha az bilinen veya üzerinde daha az durulan husus, din, ahlak ve kültür çevresi içinde yer alan ilke ve kurallara itaat edilmediği takdirde, bunların kanunlaşması ve büyük bir olasılıkla daha kuvvetli ve etkili yaptırıma bağlanması zorunlu hale geleceğidir.

Gerçekten, serbest ve hür girişim ekonomisinin gelişiminden anlaşılacağı üzere, önceleri, işletmelerin mutlak hakimi olan girişimci, karar ve uygulamalarında, hemen hemen hiç bir sınırlamaya tabi değilken, şartlar değiştikçe, önce toplumun ve sonra da devletin sınırlama ve baskıları karşısında kalmıştır. Örneğin; Piyasalarda serbest rekabetin işlemlerini engelleyen uygulamalar Antitröst Kanunlarla⁴⁶ sınırlandırılmıştır. Bu sınırlamalar devam ettikçe, bireyci ekonomi düzeninden devletçi düzene doğru kayma ve oluşmalar yer almıştır.

⁴⁴ Tosun, a.g.e., s.72-73.

⁴⁵ Tosun, a.g.e., s.72-73.

⁴⁶ Peter T.Kohn and Dennis R.Hower, **Business Law**, Minnesota: West Publishing Co., 1988, Chapter 41.

Öyleyse, girişimci, iş adamı ve yöneticiler serbest girişim düzeninin dar sınırlar içine alınmasını istemiyorlarsa, eğer bireysel hak ve özgürlüklerin en güçlü dayanağı olan özel sektör ekonomisinin gittikçe küçülerek yok olmasını arzulamıyorlarsa, gittikçe artan, toplumsal ümit ve isteklere kendiliğinden cevap vermek üzere harekete geçmek zorundadırlar.

Bu kapsamda, toplum bilincinin baskısıyla, işletme yöneticileri, işletmelerin toplumun yasal, ekonomik ve politik çevresini şekillendiren önemli parçaları olduğu gerçeğini görmeye başlamışlar ve sosyal çevreye duyarlı olmak, tüm işlevleriyle toplumun genel moral iklimine olumlu katkılarda bulunmak fikrine sahip olmaya başlamışlardır⁴⁷.

4.5 SOSYAL SORUMLULUĞUN NİTELİKLERİ

4.5.1 Sosyal Sorumluluk Geniş Kapsamlıdır

Sosyal sorumluluk sadece işletme, girişimci ve yöneticiler için değil, her türlü meslek ve iş sahibi kişiler için söz konusudur. Örneğin; Hakim, Avukat, Mühendis, Öğretmen, Devlet Memuru vb. kişilerin içinde buldukları ve ilişkili oldukları grup ve kişilere karşı bazı yükümlülükleri vardır. Bunlar, mesleki kuruluşlar tarafından birer meslek ahlak yasası haline getirilir ve uygulamaları da kontrol altında bulundurulur. Örneğin Sanayi ve Ticaret Odaları, Barolar, Kamu Personel Kanunları bu düzenleme kontrol işlevini yürüten meslek kuruluşları ve hukuksal düzenlemelerdir.

4.5.2 Sosyal Sorumluluğun Görecelilik Niteliği

Sosyal sorumluluğun anlam ve özellikle kapsamı, toplumdan topluma, kurumdan kuruma, işletmeden işletmeye hatta kişiden kişiye değişebilir. Daha önce de ifade edildiği gibi, bu bir değer sistemi ve dolayısıyla bir kültürel yapı meselesidir. Bir birey, bir yönetici, bir grup veya bir toplum için toplumsal sorumluluk alanına giren bir davranış yada görev; başka yer ve şartlardaki birey, işletmeler ve toplum için sosyal sorumluluk alanı, konusu dışında kalabilir. Bu husus da, sosyal sorumluluğun uygulanması bakımından zorluklar doğurur. Bu

⁴⁷ Blackburn, a.g.e., s.598-560.

nedenle sosyal sorumluluklar belirlenirken, hangi yer ve zamanda ve ne gibi koşullar altındaki sosyal sorumluluklardan bahsedildiği açıkça belirtilmelidir⁴⁸.

4.5.3 Sosyal Sorumluluğun Yaptırımları

Bireyler bilinçlenip ekonomik, toplumsal ve ekonomik güçlerini arttırdıkça, devletin ekonomik hayattaki rolü ve müdahaleleri arttıkça, diğer çıkar zümrelerinin baskıları güçlendikçe ve nihayet üretimin çoğalıp rekabetin yoğunlaşması neticesinde işletme, girişimci ve yöneticilerin dikkatleri işletmenin sınırları dışına taşmıştır. Aynı şekilde, günümüz işletmecilik anlayışında mülkiyet ve yönetimin ayrılması ve toplumsal dayanışma ve korunması gereken toplumsal servet ve değerlerin farkına varılıp, önem kazanması da yine işlemlerin dikkatlerinin dışarıya çevrilmesine neden olmuştur.

Bu nedenlerle, iş hayatındaki dikkatlerin işletme içinden işletme dışına çevrilmesiyle Sosyal Sorumluluk kavramı gelişmiş uygulama imkan ve alanı da genişledikçe beraberinde yaptırım sorun ve arayışları doğurmuştur. Şüphesiz ki, bir sorumluluk yada görev söz konusu olduğunda, buna işlerlik kazandıracak yaptırım ve cezai müeyyidelerden de söz edilmesi kaçınılmazdır.

Sosyal sorumlulukların da diğer sorumluluklar gibi yaptırımların varlığı ölçüsünde değer kazanacağı aşikardır. Sosyal sorumluluklara işlerlik kazandıracak yaptırımların da kaynağı;

- Kültürel değerler ve Ahlak
- Dinler
- ve Hukuk'dur.

Gücünü bu unsurlardan alarak Sosyal sorumluluk işlevini yaptırımları ile yönlendiren kurumlar ise;

a. Devlet: başta gücünü yasalardan alarak, kamu kurumları vasıtasıyla ekonomik yaşamı düzenleyen ve kontrol eden devlet önemli bir baskı unsurudur.

⁴⁸ Tosun, a.g.e., s.72-73.

b. Belediyeler: Yerel yönetimde geniş yetki ve yaptırıma sahip olan belediyeler toplum faydasını gözeterek düzenleme ve kontrolleriyle işletmeleri baskı altında tutabilirler.

c. İşgören temsilcileri, Sendikalar: Kitlesele organizasyonlar olan sendikalar, özellikle işgören hakları açısından çalışma şartlarının düzeltilmesi ve uygun ücret politikasının benimsenmesi yolunda baskı unsurudurlar.

d. Rekabetin ve dolayısıyla rakip işletmelerin uygulamaları: Bu husus güçlü bir rekabet piyasasının varlığına bağlıdır. Rekabet noksanı, iş hayatında ekonomik gerekleri dahi yerine getirmeğe zorlamadığından, toplumsal sorumluluklar büsbütün ihmale uğrayacaktır.

e. Müşteriler: Müşterileri iki ana grupta değerlendirmek gerekir; Tüketici müşteriler ve üretici müşteriler.

aa. Tüketici Müşteriler: Pazarlık gücü en az olan çıkar zümresidirler. Tüketici müşteriler piyasa hakkındaki bilgisizlik ve organizasyonsuzluk nedenleriyle satıcı kişi ve firmalar karşısında zayıf kalmakta ve baskı icra etmeleri çok etkili olmamaktadır.

Ancak tüketiciler kooperatif vb. şekillerle organize olmaları halinde satıcı işletmeler üzerinde baskı yapma ve güçlü yaptırımlar uygulama olanaklarına kavuşmaktadırlar.

bb. Üretici Müşteriler: Üretici müşteri piyasalara yakınlığı nedeniyle daha bilgili daha organize ve daha güçlü olduğundan satıcı firmaya çeşitli baskılarda bulunma olanaklarına sahiptirler.

Özellikle tek alıcı karşısında satıcıların çok olduğu monopsoni⁴⁹ ve yine anlaşarak monopsoncu gücü kazanmış ikiden çok alıcı ile çok fazla satıcının bulunduğu Oligapsoni⁵⁰ piyasalarda üretici müşterilerin satıcılar karşısında pazarlık güçleri, yani baskı unsurları çok etkilidir.

⁴⁹ Alkın, a.g.e., s.115-117.

⁵⁰ Alkın, a.g.e., s.115-117..

4.6 SOSYAL SORUMLULUĞA YAKLAŞIMLAR

Sosyal sorumluluk kavramı gerçekte toplum ile işletme arasında sosyal bir uzlaşma ve yaklaşma sunmaktadır. Bu sosyal anlaşma yaklaşımı, iki veya daha fazla kişi veya örgütün aralarındaki etkileşimden dolayı ortaya çıkan beklentilerin dengelenmesini sağlamaktadır⁵¹. İşletme ile toplum arasındaki anlaşma, kar elde etmek amacıyla üretim faaliyetlerinde bulunan işletmenin, kendisini, içinde faaliyette bulunduğu ve kaynaklarını kullandığı toplumun beklentileriyle sınırlandırması şeklinde gerçekleşir.

Buradaki problem işletme ile toplum arasındaki bu uzlaşmanın temel noktasını işletmenin mi yoksa toplumun mu oluşturacağıdır. Bu konudaki tartışmalar iki grupta incelenebilir;

4.6.1 İşletmeyi Esas Alan Yaklaşım

Bu yaklaşımın temel görüşü; "İşletme yöneticileri pay sahiplerinin temsilcisidir ve onların menfaatlerini ön planda tutmalıdır. İşletmenin esas sorumluluğu kar'ını mümkün olduğu kadar arttırmasıdır."

Bu anlayış, işletmenin en iyi sosyal faydayı, kendi ekonomik amaçlarını en iyi şekilde gerçekleştirerek sağlayacağını savunmaktadır. İşletmelerdeki verimlilik ve kar artışının, genel ekonomide büyümeyi sağlayacağı ve dolayısıyla toplumun hayat seviyesinin ve genel problem çözme kapasitesinin artacağı, toplumda ortaya çıkan problemlerin çoğuna yeterince kar edemeyen, ekonomik sıkıntı içerisinde olan işletmelerin sebep olduğu ifade edilmektedir. Dolayısıyla işletmelerin, genel ekonomik kurallar çerçevesinde, düşüncelerini kendi amaç ve faaliyetleri üzerinde yoğunlaştırmaları uygun hal tarzı olarak görülmektedir⁵².

4.6.2 Çevreyi Esas Alan Yaklaşım

İşletmeyi esas alan sosyal sorumluluk anlayışı birkaç noktada yetersiz kalmaktadır. Birincisi ; sosyal problemler sadece piyasanın oluşturduğu

⁵¹ Dinçer, a.g.e., s.74.

⁵² Dinçer, a.g.e., s.74.

problemlerden ibaret değildir. Dolayısıyla işletmenin kendi amaçlarını gerçekleştirerek, sosyal problemleri de çözeceğini düşünmek gerçekçi bir yaklaşım değildir.

İkincisi; Bu yaklaşım iş kuralları çerçevesinde işletmenin kar etme zorunluluğu üzerinde durmaktadır, işletmenin kararları sadece ekonomik gerçekleri yansıtmaktadır. Bu durum, bazen, uzun dönemde toplumun kaynaklarını etkili ve verimli kullanmayı engelleyebilecektir.

Üçüncüsü ise; söz konusu düşünce tarzının ekonomik faaliyetleri yalnızca fayda/maliyet analizi içinde ele alması, fiyat sınırlamaları, çevre kirliliği, sağlık ve güvenlik gibi hususları göz ardı etmesidir.

Oysa ki; bilimsel ve teknolojik gelişme ve değişimler, nüfusun artması ve yoğunlaşması, iletişim ve ulaşım araç ve yöntemlerinin büyümesi, toplumu oluşturan insanların tutumları, zihniyetleri, gereksinim ve istekleri üzerinde önemli etkilere neden olmaktadır. Bu şekilde yeniden şekillenen toplumsal bilincin neden olduğu başlıca beklenti ve istekleri şu şekilde sıralayabiliriz;⁵³

- a. Fakirliğin önlenmesi ve herkese asgari bir yaşam düzeyinin sağlanması,
- b. Herkese asgari sağlık koşulları ve önlemlerinin sağlanması,
- c. Irk, cinsiyet ve inanç gibi farkları dikkate almadan herkese eşit iş imkan ve koşulların sağlanması,
- d. Herkese, eşit eğitim ve öğrenim koşullarının sağlanması,
- e. Herkese, uygun barınma, temiz ve güzel bir çevre imkanlarının sağlanması,
- f. Toplumsal dayanışma ve güvenin oluşturulması.

Hal böyleyken, gün geçtikçe sayıları artan ve hacim olarak büyüyen

⁵³ Tosun, a.g.e., s.96.

işletmeler toplumda ciddi beşeri ve sosyal sorunları da beraberlerinde getirmektedirler. Mesela; havanın ve suların kirlenmesine, doğal kaynakların tükenmesine, doğal dengenin bozulmasına, insan sağlığına zararlı atıkların oluşmasına, piyasalarda çirkin rekabete v.b. neden olmaktadır.

Bu bakış açısından hareketle "Çevreyi Esas Alan Yaklaşım" olarak, daha geniş kapsamlı bir sosyal anlaşma ve sorumluluk yaklaşımı ortaya çıkmıştır⁵⁴.

Buna göre; işletmeler kendi fonksiyonlarını icra etmeli ancak mal ve hizmet üretiminde, gerçekte toplumun malı olan, kaynakları etkili ve verimli kullanmalıdırlar. Yine işletmeler artan sayıları ve hacimleri nedeniyle neden oldukları, sağlık, güvenlik ve kirlilik gibi konulara duyarlı olmalı ve toplumun problemlerini çözmeye kaynak ve zaman ayırmalıdırlar.

4.7 SOSYAL SORUMLULUK ALANLARI

Toplumun beklentileri ve iş hayatının neden olduğu ve çözülmesi gereken pek çok problem ve yerine getirilmesi gereken sosyal görevlerin mevcut olduğunu daha önce belirtmiştik. Genel olarak sosyal sorumluluğa konu olan problemlere bakacak olursak;⁵⁵

- Çevrenin korunması,
- Çalışma hayatının niteliğinin geliştirilmesi,
- Kaliteli ve makul fiyatlı ürünlerin sunulması,
- Personelin kapasite ve vasıflarının geliştirilmesi,
- Yeni ve daha uygun teknolojilerin araştırılması,
- Tüketimi teşvikte israfın önlenmesi,
- Artık ve hurdaların yeniden üretime kazandırılması,
- Yatırımların toplumun ihtiyacı önceliğine göre yapılması,
- Uzun vadede tüketicilere ve topluma zararlı olabilecek yatırımların çok karlı bile olsa terkedilmesi,

⁵⁴ Dinçer, a.g.e., s.75.

⁵⁵ Dinçer, a.g.e., s.75.

- Eğitim geliştirme faaliyetleri ve bunların teşvik edilmesi
- Toplumun kültürel yaşamına destek olunması,
- Gelişmekte olan ülkeler ile işbirliğine öncelik verilmesi gibi konuları sayabiliriz. Bu örnekleri daha da arttırmak mümkündür. Ancak incelemede kolaylık olması açısından bahsedilen sosyal sorumluluk alanlarını;
 - a. Sosyal Değerlere Saygı,
 - b. Tüketicilerin korunması,
 - c. Çevrenin korunması,
 - d. İş hayatının niteliğinin geliştirilmesi,
 - e. Uzun vadede sosyal faydayı arttıracak yatırımların yapılması, şeklinde sınıflandırarak ele almak faydalı olacaktır.

4.7.1 Sosyal Değerlere Saygı

Değerler "İnsanların kendi çıkarlarına bağlı olmaksızın inançlarla belirlenmiş doğru ve yanlışlardır." ⁵⁶ ve olması gerekeni gösterirler. Dolayısıyla normatif ⁵⁷ davranışlardan veya standartlardan oluşurlar.

Toplumda sahip olunan bu değerler; insanların yaşamını düzenleyen, diğer insanlarla ilişkilerini belirleyen inançlar olup hayatın maddi ve manevi yönüyle ilgilidir ve bir çoğu ahlaki nitelik taşır. Bu değerler vasıtasıyla insanlar çevrelerini, gözlemledikleri olayları, diğer insanları ve tabi ki işletmeleri de vicdanlarında yargılar ve hüküm verirler. Çok genel olarak; gerçeğe ve güzele ulaşmak, doğru ve dürüst olmak, ve adalet gibi kavramlar ile ifade edilebilecek olan bu değerler tüm toplum bireyleri için aynı anlamı ifade ederler.

Bu nedenledir ki; herhangi bir topluma hakim olan değerler, o toplumun kişi, grup ve örgütlerinin davranışlarını şekillendirirler. Bu hakim değerler, kişi ve örgütlere hedef ve standartlar gösterirken, bu hedef ve standartların anlam ve önemini de belirler. Bu sebeple, kişi ve örgütlerin davranışı, bu değerlere

⁵⁶ Dinçer, a.g.e., s.77.

⁵⁷ Librairie Larousse, s.8710.

uygun olduğu müddetçe kabul görür, aksi halde önemli tenkitlere maruz kalır.

İşletmelerde daha amaç belirleme safhasında, her ne kadar, temelde "İş" olgusundan hareket etseler de faaliyetlerinde, toplumda, çalışanlar arasında, tüketiciler ve yatırımcılar üzerinde güven oluşturmayı ve yüksek moral tesis etmeyi esas alırlar⁵⁸. Bu bağlamda bir işletme;

- Mamül güvenirliliği,
- Fiyatlandırma,
- Mal ve hizmet kalitesi,
- Ücretleme,
- Özel hayatın dokunulmazlığı,
- Haberleşme hürriyeti,
- Gelecek güvencesi (emeklilik,)
- Dürüst reklamcılık,
- Fırsatçılık,
- Çevre kirliliği, gibi konularda yönetim kararlarını alırken, hem

işletmenin varlığının kabulü ve sürekliliği için, hem de toplum değerlerinin canlı kalması için ilgili konulardaki sosyalahlaki değerleri göz önüne almak durumundadır.

Bizim toplumumuzda ticari ilişkiler ile ilgili bireyler ve işletmeler için geçerli olan sosyal değerlere göz atacak olursak;⁵⁹

- Alış-verişlerde birbirini aldatmamak,
- Borcunu vaktinde ödemek,
- İhtiyaç sahibi kişilere yardım etmek,

⁵⁸ Davis, a.g.e., s.114.

⁵⁹ Dinçer, a.g.e., s.78.

- İşçisine hakkını layığıyla zamanında ödemek,
- Haksız rekabet yapmamak,
- Ölçü ve tartıda adil olmak,
- Karaborsacılık yapmamak,
- Sattığı malın niteliklerini tam olarak belirtmek veya kötü yanlarını gizlememek,
- Alacağı malın değerini düşürmek için kötülememek,
- Gerçek dışı, asılsız reklamlara yönelmemek,
- Pazarlıktan caymamak,
- Müşteri iken, satıcı iken, borcunu öderken veya alacağını tahsil ederken kolaylık göstermek, anlayışlı davranmak olarak sayabiliriz.

4.7.2 Tüketicinin Korunması

Tüketici; kişisel arzu ve istekleri için pazarlama bileşenlerini satınalan veya satınalma kapasitesinde olan kişidir⁶⁰. Öyleyse tüketici bir işletmenin mamül ve hizmeti pazarlama süresi içerisinde söz konusu mamüle ilişkin;

- a. Üretiminden, malın kendisinden,
- b. Fiyatlandırılmasından,
- c. Tutundurulmasından,
- d. Dağıtımından, etkilenecektir.

İşletme bu faaliyetleri ile kendi ekonomik amaçlarını gerçekleştirirken, herhangi bir malı satın alan tüketicinin de bir takım hakları olacaktır⁶¹. Bu haklar; Mal ve hizmetin tüketicinin ihtiyaçlarını giderebilme özelliğine sahip olması, aksi halde iade edebilme veya değiştirebilme, bilinçli olarak seçebilme, tüketicinin fiziki ve psikolojik sağlığının güven altında olması, mal ve hizmet

⁶¹ Rate A.Howel, John R.Allison and Nate T.Henly, **Business Law**, Illinois: The Dryden Press, 1981, s.871-883.

⁶⁰ A.Hamdi İslamoğlu, **Pazarlama İlkeleri**, Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Basımevi, 1993, s.70.

hakkında yeterli ve doğru bilgi alabilme gibi haklardır.

Tüketicinin bu haklarını korumak için işletmeler, aldatıcı reklamlar, haksız rekabet, istismarcı fiyatlandırma, tüketici aleyhine rakiplerle anlaşma, çevreyi kirletme, etiketlerin yeterli bilgiyi taşımaması, sahte ve uygulanmayan garantiler gibi gayri ahlaki davranışları sergilememelidirler.

4.7.2.1 Üretim (Malın Kendisi)'nin Etkileri

4.7.2.1.1 Tüketici İhtiyacının Karşlanması

Ekonomistler üretimi "Fayda Yaratmak" şeklinde tanımlarlar⁶² Tüketicilerin de üretimden beledikleri kendi ihtiyaçlarını karşılması ve elde etmeyi umduğu faydaları sağlamasıdır. Yani tüketici herhangi bir mal yada hizmeti satın alırken kendi arzu, istek ve ihtiyaçlarını karşılmasını bekler.

Bu açıdan işletmelerin tüketicilerin ihtiyaçlarını giderecek özelliklere sahip mal ve hizmetleri üretmeleri gerekir. İşletmelerin bu tarz tutumları "Tüketicie dönük tutum" ⁶³ olarak nitelendirilir. Bu görüşe sahip işletmeler malı ürettikten sonra satmak yerine satılabilecek malı üretmeye yönelirler. Bunun için işletmeler güçlü bir pazar araştırmasıyla, "Tüketici arzu, istek ve beklentileri nelerdir ?" "Tüketicilerin tatmin edilmemiş ihtiyaçları nelerdir ve bunlar ne tür bir mal ile karşılabilir ?" sorularına cevap vererek mevcut ve potansiyel tüketiciler için en uygun mal ve hizmeti tarif etmeye çalışırlar. Bu araştırmalar ile işletmeler tüketicilerin aradıkları faydaların cins, kalite, miktar ve zaman boyutlarını çözerek tüketici tatmininde önemli rol oynarlar.

4.7.2.1.2 Kalite

Kalite kavramı, değişik gruplarca değişik şekilde ifade edilmektedir. Örneğin bir kimse "kaliteli mal" deyimi ile fiyatının yüksekliğini, başka bir kimse ise sağlamlığını ifade edebilmektedir. Oysa ki "kalite" ancak malın fonksiyonuna, yani hizmet ettiği amaca göre bir anlam taşımaktadır. Yani kalite,

⁶² Bülent Kobu, **Üretim Yönetimi**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi, Yayın No:260, Avcıol Basım-Yayın, 1993, s.1.

⁶³ İslamoğlu, a.g.e., s.14.

"Amaca Uygun luk Derecesi" olarak tanımlanabilir. Burada amaç; malı kullanacak kişinin ihtiyacına ve ödeme olanaklarına göre belirlenir⁶⁴.

İşletmeler de tüketicilerin mal yada hizmeti kullanma amaçlarını çözümlenerek, üretim konusu mamül ve hizmetlerinin bu amaçlara hizmet edecek nitelikte olmalarını sağlamak durumundadırlar.

Bu şekilde tüketici harcamalarının amaçlarını gerçekleştirilmesi sağlanarak tüketicilerin korunmasında bir adım daha atılmış olunacaktır.

4.7.2.2 Fiyatlandırma ve Rekabet

Fiyat; kaynakları yönlendirici ve tüketicileri en üst tatmin düzeyine yöneltmede yol gösterici bir değişkendir⁶⁵.

Üretim konusu bir mal veya hizmete fiyat belirlemek, gerçekten işletmenin alacağı önemli kararlardan biridir. Çünkü, işletme ile ilgili menfaat gruplarının, hissedarların, yöneticilerin, işletmede çalışanların, aracılarnın, tüketicilerin ve hatta devletin menfaatleri büyük ölçüde fayata bağlıdır.

Burada tüketici hariç bütün menfaat gruplarının çıkarları fiyatın mümkün olduğunca yüksek olmasındadır.

Tüketicilerin pazarlık gücüne sahip olmasını istemeyen yüksek kar ve fiyat peşinde koşan işletmeler pazarda mümkün olduğunca tek firma olarak kalmak isterler. Böylece monopol⁶⁶ avantajı ile diledikleri fiyattan mallarını veya hizmetlerini tüketicilere kabul ettirirler. Satıcıların artmaya başlaması durumunda da mevcut statülerini korumak için kartel v.b. birleşmeler ile yine tekele doğru gidişi gerçekleştirebilirler.

İşletmelerin bu tür davranışları içerisinde bulunmaları elbette ki tüketicileri olumsuz yönde etkileyecektir. Fakat mesele diğer bir açıdan ele alındığında hiç kimse ve firmanın, daha pahalıya satabileceği bir mal yada hizmeti daha ucuza satmasını beklemek ve istemenin pek geçerli bir bekleyiş

⁶⁴ Kobu, a.g.e., s.459.

⁶⁵ İslamoğlu, a.g.e., s.14.

⁶⁶ Tosun, a.g.e., s.356-357.

olmayacağı açıktır. O halde yapılması gereken nedir ?

İşletmelerin rekabet konusunda ve gerçekçi fiyatlandırma konusunda sosyal sorumluluk açısından kendilerine düşen görevi "Tam Rekabet" piyasasının oluşmasına mümkün olduğunca destek olmaları şeklinde özetleyebiliriz. Belirli bir mamül veya hizmet piyasasında Tam Rekabet ortamının oluşturulması için "Tam Rekabet Piyasa Koşulları" ⁶⁷ altında işletmelerin sorumluluk kapsamına giren davranışları da;

- İşletmelerin dahil oldukları endüstri koluna giriş ve çıkışlara müdahale etmemeleri, özellikle girişlere mani olacak davranış ve beyanlardan kaçınmaları,

- İşletmelerin başka işletmeler ile birleşme, prensipler saptama, birlikte hareket etme, ortak fiyat saptama, pazar paylaşma gibi anlaşmalar yapmamaları,

- Piyasa saydamlığının sağlanması, yani işletmelerin alıcıları ilgili hizmet ve mamül sektöründeki işlemler hakkında bilgilendirmeleri olarak özetleyebiliriz.

Böylelikle ilgili endüstri koluna girişlerin artmasıyla piyasada faaliyet gösteren işletme sayısı da artacak ve işletmelerin faaliyet alanlarındaki rekabetle biraz daha yaklaşılacak Tam Rekabet piyasası tüketiciler için en iyi, en uygun koşulları yaratacaktır.

4.7.2.3 Reklam

Bir ürünün yada hizmetin, bir kurumun, bir kişinin yada fikrin kimliği belli sorumlusunca, tarifesi önceden belirlenmiş bir bedel ödenerek, yığınsal iletişim araçları ile, kamuya olumlu bir biçimde tanıtılıp benimsetilmesine reklam denir ⁶⁸

Başka bir ifadeyle reklam; Bir markayı tanıtmaya, halkı bir ürünü satın almaya, bir hizmeti kullanmaya yöneltmeyi amaçlayan etkinliktir⁶⁹.

⁶⁷ Alkin, a.g.e., s.10.

⁶⁸ İslamoğlu, a.g.e., s.433.

⁶⁹ Librairie Larussa, Cilt No:19, s.9756-9757.

Günümüzde radyo, televizyon ve yazılı basın ile çok büyük kitlelere ulaşan reklamların insanların ve toplumun üzerindeki etilerini inceleyecek olursak;

a. Hedef kitleye uygun haberleşme araçları ile tüketicide belli bir ürüne karşı ihtiyaç uyandırmaya çalışan reklam, mesajlarında yalnızca bu amaca ulaşmayı sağlayacak, malın özelliğine yönelik "gerektiği kadar" prensibine uygun bilgiler vurgular. Bu nedenle gerçek anlamda bilgilendirici bir nitelik taşımaz, çünkü bir ürünün yalnızca öncelikli, değerli yanları üstünde durur. Bu şekilde reklamların tüketiciler üzerindeki birinci etkisi; söz konusu mamülün bir takım özelliklerinin üzerinde durulmayarak tüketiciden gizlemeleri yoluyla, tüketicileri yani toplumu yanıltmaları, aldatmalarıdır.

b. Tüketim toplumlarını harekete geçiren çağdaş güçlerden biri olan reklam, kitlelere ulaşmada "şartlanma" ve "özdeşleşme" olguları uyardıran bazı ruhsal süreçlerden yararlanır. Bunun tehlikesi ise; aşırı reklamdan doğan, aşırı üretimi gerektiren bir aşırı tüketim noktasına yani "tüketicinin üreticiyi yarattığı"⁷⁰ noktaya ulaşılmasıdır.

c. Reklamların hedef kitlelere göre uygulanışı açısından bir "seçkinler grubu"na seslenen reklam ile, alışılmış "kitle reklamı" arasında belirginleşen bir ayırım yerleşmekte, bir tüketim malı ile müşteriyi çeken bir değer birleştirilmesine çalışmakta, belirli şirketlerin "marka"sını taşıyan lüks veya yarı lüks ürün-ürünlerle tüketicideki "farklılık özentisi" harekete geçirilmektedir. Bu şekilde etkilenen bir tüketici de imkanlarını zorlayarak yada kanun dışı, gayri ahlaki davranışlara yönelerek kendisini bu seçkin gruba dahil etme yolunda çaba sarfedebilmektedir. Bu da insanların dolayısıyla toplumun ahlaki değerlerini zedelemektedir.

Özetleyecek olursak reklamların toplum üzerindeki belli başlı olumsuz etkileri;

- Reklam mesajlarının tüketiciyi yanıltması,
- Gereksiz tüketimi kamçılayarak israfın artması

⁷⁰ Dictionnaire Laroussa, İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş., 1993, Cilt 5, s.1998.

- Özendirme yoluyla ahlaki değerleri aşındırması,

şeklinde kendini göstermektedir.

Bu saptamalarda doğruluk payı elbetteki vardır. Ancak rekabete dayalı bir ortamda, rakipler mal ve hizmetlerinden tüketicileri haberdar etmedikçe, mallarının ayırt edici özelliklerini sergileyemedikçe, rekabet sözde kalmaya mahkumdur. Burada sorun reklamın yapılıp yapılmaması değil, reklamın ahlaka, törelere ve rekabetin özüne uygun olarak nasıl yapılması gerektiğini denetim altına almaktır. Reklam olmadan, rekabetçi bir ortam yaratmak mümkün değildir⁷¹.

Bu saptamalardan sonra, satışları arttırmak gibi ekonomik amaçlar dışında, tüketicilerin korunması açısından işletme sahip ve üst düzey yöneticilerinin reklam mesajlarında bulunması gereken özellikleri şu şekilde sıralayabiliriz;

- Reklam; tüketiciler tarafından açık olarak anlaşılabilmesi için, tüketicilerin günlük yaşamlarındaki dile uygun olmalıdır⁷².

- Mala ilişkin detaylı bilgiler, televizyon gibi pahalı reklam araçları ile olmasa bile, yazılı basın, broşür, duvar reklamı v.b. tekniklerle tüketiciye ulaştırılmalıdır.

- Reklam; tüketimi teşvik ederek israfa neden olmamalıdır.

- Reklam; alışkanlıklara, geleneklere, ahlaka ve inançlara ters olmamalıdır⁷³.

Bunlar toplumsal uzlaşmanın gereği olarak, tüketicilerin korunması yolunda iş yaşamında doğal olarak oluşan yada olması gereken kurallardır. Bunun yanında reklamlar tüketicinin korunması için hukuksal düzenlemeler ile de denetlenebilir. Örneğin 11 Kasım 1983 tarih ve 2954 sayılı Türkiye Radyo-Televizyon Kanunu'na göre "Reklam yayınlarında, halkı aldatıcı, yanıltıcı, haksız rekabete yada karşılıklı cevaplaşmaya yol açıcı, öteki ürünleri kötileyici,

⁷¹ İslamoğlu, a.g.e., s.434.

⁷² İslamoğlu, a.g.e., s.450.

⁷³ İslamoğlu, a.g.e., s.450.

ülke ekonomisine zarar verici yayınlar yapılamaz" hükmü bulunmaktadır⁷⁴.

4.7.2.4 Dağıtım

Ekonomide herhangi bir endüstri dalında üretilen mamüllerin nihai satış noktaları incelendiğinde, bu malların çok az miktarının üretildikleri yerlerde tüketildikleri, büyük bölümlerinin ülke içinde ve dışında en kuytu pazar bölümlerine kadar dağıtılarak tüketildikleri görülür.

Bir malın tüketici istek ve arzularına göre üretilmesi kadar, onun doğru zamanda ve yerde ihtiyaç duyulan miktar kadar tüketicilerin isteklerine hazır bulundurulması da önem taşır.

Ekonomide bu işlevi işletmelerin dağıtım kararları⁷⁵. ve toptancılar, perakendeciler v.b. işletmelerin oluşturduğu dağıtım kanalı yerine getirir.

Bir ekonomik alanda belirli bölgelerde bazı malların bir çok çeşidi ve bolluğu varken, bazı bölgelerde bu malların ihtiyaç dolayısıyla kıtlığı çekiliyorsa söz konusu malları üreten üretici firmanın dağıtım politikasında ve/veya dağıtım sisteminde aksaklıklar var demektir. Böyle durumlarda, söz konusu pazar bölümlerinde bu mallar yeterince bulunamadığından, olması gerekenden çok üstünde bir fiyatla satışa sunulacaktır. böylece tüketiciler kişisel arzu, istek ve ihtiyaçlarını tatmin için olması gerekenden daha fazla bir bedel ödemek zorunda kalacaklardır.

Tüketicilerin dağıtım işlevinin kaynaklanan maddi kayıplarının diğer bir sebebi de dağıtım işlevi için seçilen kanalın gerektiğinden daha uzun olmasıdır. Dağıtım kanalı uzadıkça malın gereksiz yere dolaşımı artacak, dolaşımda kalan malların gittikçe artan maliyetleri de nihai olarak tüketiciye yansıtacaktır.

Dağıtım kanalının tüketici menfaatleri üzerindeki son etkisi de, dağıtım kanalı içerisindeki toptancı, parakendeci v.b. işletmelerin davranışları ile ilgilidir. Dağıtım kanalındaki işletmelerin sayısal çokluğu nedeniyle, üretici işlet-

⁷⁴ **Librairie Larussa**, Cilt No:19, s.9756.

⁷⁵ İslamoğlu, a.g.e., s.347-375.

me, dağıtım faaliyeti başlanğıcında, dağıtım kanalı içerisinde bulunan, irili ufaklı işletmelerin kendi politika ve prensiplerine yakın olup olmadığını, kendi düşünce ve uygulamalarına bağlı kalıp kalmayacağını saptaması oldukça güçtür. Bu şekilde üretici firma ile aynı düşünce çizgisi üzerinde olmayan dağıtım kanalı elemanları, dağıtıma tabi mallar üzerindeki kendi menfaatleri doğrultusunda kararları ve uygulamaları ile, üretici firmaların fiyat, ödeme v.b. kolaylıklarını tüketicilere yansıtılmaları gibi icraatları ile, tüketicilerin hak ve menfaatlerine zarar verebileceklerdir.

Bu açıklamalar neticesinde, son şeklini alarak dağıtım aşamasına gelmiş mamüllerin tüketiciye sunulmasında, işletmelerin "dağıtım" işlevi içerisindeki tüketiciyi korumaya yönelik sorumlulukların şu şekilde özetleyebiliriz;⁷⁶

- İşletme ürettiği mamülü, hedef pazardaki her bölgedeki tüketiciye ihtiyaç duyulduğu zamanda ve ihtiyaç miktarı kadar ulaştırabilecek dağıtım sistemini kurmalı yada dağıtım kanalını seçmelidir,
- İşletme üretim konusu mamüllerinin pazarda gereksiz yere dolaşımını engelleyerek maliyetlerin artmasını önlemelidir,
- Ve son olarak işletme, mamülünün pazarda dolaşımını denetlemeli, malının dağıtım kanalının değişik safhalarındaki pozisyonunu ve nihai dağıtım elemanından tüketiciye ulaşma biçimini kontrol etmelidir.

Sonuç olarak işletmelerin hem tüketiciyi koruyan bu özellikleri göstermesi, hem de istismarcı kişi ve gruplarla mücadele etmesi, önemli bir sosyal sorumluluğudur. Belki işletmelerin bu tür davranışı kısa dönemde maliyetlerini arttıracaktır. Ancak bu, uzun dönemde işletmelerin pazar üzerinde nüfuz ve etkisini arttıracak ve satış arttırma çabalarına destek olacaktır.

4.7.3 Çevrenin Korunması

4.7.3.1 Kirlenme

Bugün doğal çevrenin kirlenmesi ve bozulmasının temel nedeni, insanlığın çok üretim ve çok tüketimde bulunması ve bu ikisinin de büyük bir

⁷⁶ İslamoğlu, a.g.e., s.365.

hızla artmasıdır⁷⁷. Burada kirlenme ve bozulmadan kasıt; bir şeyin nitelik ve özelliklerinde olumsuz etkiler husule gelmesi olgusunu ifade eder. Biyolojik, fiziksel ve kimyasal anlam ve kapsamı olan kirlenmeden bugün çok fazla bir şekilde söz edilmesinin nedeni, insanın refah, mutluluk ve sağlığını tehdit eden bir nicelik ve nitelik kazanmakta bulunmasıdır. Burada bozulması, kirlenmesi, fiziksel ve kimyasal niteliğinin değişmesi söz konusu olan şey, insanın yaşam kaynağını oluşturan doğal çevre (tabiat)'dır.

4.7.3.2 Kirlenme ve Bozulmanın Nedenleri

4.7.3.2.1 Üretici ve Tüketici Olarak İnsan

İnsanın doğal ortamını toprak, su ve havanın diğer bir deyişle bu üç temel öğeye sahip olan koşulların meydana getirdiği bilinmektedir. Bu ortam içerisinde yer alan insan aklı, zekası ve teknolojik gücü ile zamanla canlı ve cansız doğa üzerindeki etkisini arttırarak tüm doğal dengeyi bozabilecek kadar güçlü bir hale gelmiştir.

Doğal dengenin bozulmasının esas nedeni de, doğal çevrenin bu denli etkili ve güçlü ögesi haline gelen insanın, kendisi dışındaki doğal unsurları, ortam koşullarını ve dengesini, sadece kendisinin kısa süreli çıkarları açısından görme ve düşünme eğilimi dışına çıkmasına yardımcı olabilecek kültürel olgunluğa ulaşamamasından kaynaklanmaktadır.

Gerçekten de gezegenimiz üzerinde yaşayan insan nüfusunun hızla artması ve bilimsel ve teknolojik gücün insana büyük bir üretim ve tüketim gücü kazandırmasına paralel olarak, doğal ve toplumsal ortamın bozulmaya uğradığı görülmektedir. Büyük kentlerin üzerindeki hava, etraflarındaki yeraltı ve yer üstü suları ve toprak, fiziksel ve kimyasal hatta estetik tüm nitelikleri ile kirlenmekte ve bozulmaktadır. Bunda yalnız kentlerin içinde ve etrafında bulunan sanayinin değil, bu sanayinin doğmasına sebep olan, bu ürünleri kullanan tüketici olarak insanın da payı büyüktür.

⁷⁷ Tosun, a.g.e., s.201.

4.7.3.2.2 Üretim ve Tüketimin Yan Etkisi Olarak Kirlenme

Üretim ve tüketim faaliyetleri, insanların ihtiyaçlarını karşılama gibi yararlı bir hizmet ile beraber arzulanmayan, kaçınılması istenen bir sonuç da meydana getirmektedirler. Çeşitli üretim ve tüketim noktalarında, artık, çöp v.b. adlar verilen bu olumsuz sonuçlar genel olarak atık adı altında toplanmaktadır. Bu olumsuz yan ürünlerin temel özelliği, ya yer işgal etmek gibi fiziksel, ya da doğal ortamı oluşturan canlı ve cansız varlıklara zarar verecek kimyasal değişikliğe neden olmaları ve bu yüzden kendilerinden kurtulma zorunluluğunun ortaya çıkmasıdır. Söz konusu atıklar katı bir madde, çeşitli yoğunlukta sıvı yada bir gaz olabilir. Bu niteliklerine göre de hem kirletici ve bozucu etkileri değişir, hem de kendilerinden kurtulmamız için almamız gereken önlemlerle, yüklenmemiz gereken harcama ve giderler farklılık gösterir.

4.7.3.2.3 Teknolojik ve Ekonomik İlerleme

Doğa bilimlerindeki gelişmeler maddenin sınırlarını çözdükçe ve teknolojik gelişmeler çoğaldıkça, insanın doğa üzerindeki egemenliği de artmıştır. Teknolojik gelişmelerin ve bilimsel buluşların uygulama alanına geçmesiyle insanların doğal kaynakları tespit etmesi, çıkarması, işlemesi yani doğal kaynaklardan faydalanma süresi gittikçe kısalmış, böylece insanın doğal kaynakları tüketim hızı artmıştır.

Kuşkusuz, bu bilimsel ilerleme ve başarının olumlu sonuçları olmuştur. Bunlar insanların fakirlikten kurtulması ve yaşam düzeyinin yükseltilmesi için gereksindiği üretim kapasitesine ulaşmasına olanak sağlamış ve ekonomik ve toplumsal ilerlemelere yol açmıştır.

Ancak, insanoğlu bu üretim kapasitesine ulaşmak için teknolojik ve bilimsel gelişmelere ağırlık verirken doğal kaynakların temel önemi ve sınırlılıkları üzerinde durmamış, doğal kaynakların ihtimam, verimlilik ve tasarrufla kullanılmaları için gerekli önlem, zihniyet ve felsefeyi geliştirmeye önem vermemişlerdir. Ekonomik faaliyetlerde; su, hava ve toprak gibi doğal kaynaklara bol ve sınırsız, bu nedenle de bedava mallar gözüyle bakan üretici ve girişimciler, bir yandan birçok beşeri ve toplumsal sorunların çözümüne

olanak sağlarken, diğer yandan bu kaynakları bilinçsizce kullanarak ve kirleterek doğal yapıda bozulmalara neden olmaktadır.

Öte yandan, insan sağlığı alanındaki gelişmeler, doğan her ferdin ortalama yaşam süresini arttırmış olduğundan, yeryüzündeki insan sayısı da her geçen gün artmaktadır. Nüfus arttıkça ve insanların yaşam standardı yükseldikçe daha çok insan daha çok şey istemektedir. Ancak, üzerinde yaşadığımız gezegenin toprak, maden ve su gibi temel yaşam öğelerinin üretim gücü ise çoğalacağı yerde azalmaktadır. Çünkü, İnsan/Doğa oranı gittikçe büyümekte, başka bir deyişle birey başına düşen doğal kaynak miktarı küçülmektedir. Böyle olunca iktisatçılar tarafından "serbest" yani bedava elde edilebilir sayılan doğal kaynaklar da kitledaşmakta ve bu kaynakların "Ekonomik Mal" olma nitelikleri güçlenmektedir. Yakın bir gelecekte ulusların, kullandıkları su, toprak, hava, doğal bitki ve hayvanları yararlanabilir durumda tutabilmek için büyük maddi kaynaklar ayırmak zorunda kalacakları açıktır. Hatta bugün dahi doğal kaynakları korumak için önemli harcamalar yapılmaktadır.

4.7.3.3 Bozulun Dengenin Etkileri

Yıllar öncesinden bu yana insanların içinde yaşadıkları ve iş yaptıkları çevreye karşı ilgisizlikleri ve duyarsızlıkları, ancak çevresel kirlenme ve bozulmanın, kendi sağlıklarını ve genel toplum yaşamını tehdit eder hale gelmesinden sonra değişmiş ve çevre bilinci ortaya çıkmaya başlamıştır.

Sanayi ve teknolojidaki hızlı gelişmeler, üretim ve tüketimin artması, doğal kaynakların sorumsuzca kullanılması ve hızlı nüfus artışı gibi etmenlerin neden olduğun, insan yaşamını tehdit eden bu kirlenme ve bozulmalar bugün şu şekillerde kendini göbtermektedir;⁷⁸

- Suların kirlenmesi
- Havanın kirlenmesi
- Gürültü kirliliği

⁷⁸ Amos Turk, Janet Wittes, J.Turk and R.Wittes, **Business Estate**. Philadelphia: W.B.Sounders Company, 1978, Unit 6.

4.7.3.3.1 Suların Kirlenmesi

Suların kirlenmesi, insanların temel ihtiyacı olan temiz ve sağlıklı suların yerini, içinde çeşitli maden alaşımlarının bulunduğu sağlığa zararlı suların almasına, bu zararlı eriyiklerden arındırmak için çeşitli kimyasal ameliyelerden geçirilen suların ise zayıf kaliteli, yararsız sular haline gelmesine neden olmaktadır. Yani kirlenmenin sular üzerindeki birinci ve en önemli etkisi içilebilecek kalitedeki suların günden güne azalmasıdır.

Bunun yanısıra denizler, göller ve akarsular gibi önemli ve büyük su kaynaklarının, evsel ve özellikle sanayi atıkları ile kirletilip, bozulması;

- Sulardaki yaşamı olumsuz etkileyerek, deniz canlılarının azalmasına, tükenmesine ve/veya başka sulara göç etmesine neden olmakta, bu da yörenin ekonomik yaşamını menfi şekilde etkilemekte,

- Sualtı yaşam dengesinin bozulmasına neden olarak yöre halkının sağlığını tehdit etmekte,

- Bu kirlilik ve bozulmanın tabii sahil doğası ve plajlar üzerindeki etkileri ise ölçülemeyecek derecede büyük olmaktadır.

4.7.3.3.2 Havanın Kirlenmesi

Büyük endüstri merkezlerindeki fabrika ve atelyelerin, termik santrallerin, kontrolsüz enerji tüketiminin, trafiğin ve ilaçlamaların bölgesel atmosfer yapısını bozarak insan sağlığı, hayvan ve bitki yaşamı, doğal denge ve yerel iklim üzerinde olumsuz yönde etkileri görülmektedir.

Bugün büyük kentlerdeki ısınma yolundaki enerji ihtiyacı, endüstri artıkları ve motorlu taşıtların neden olduğu hava kirliliğinin insan sağlığını önemli ölçüde tehdit ettiği herkesçe malumdur. Bunun yanı sıra endüstri bölgelerinde yaşayan insanların da bu tür yöresel tehditlere maruz kaldığı bilinmektedir. Kireç, çimento fabrikaları civarında yaşayan insanlarda görülen akciğer rahatsızlıkları, rafineriler ve kimyasal fabrikaların civarında görülen asit yağmurlarının neden oldukları cilt rahatsızlıkları bunlara verilebilecek değişik örneklerdir.

Bu olumsuz etkilerin elbette ki yalnızca insanları etkilemesi söz konusu değildir. Bu etkiler doğal bitki örtüsünü, tarımı, doğal hayvan yaşamını ve hayvan yetiştiriciliği faaliyetlerini de olumsuz olarak etkilemektedir. Böylece hava kirlenmesinin direkt etkisine maruz kalan insanoğlu, bitki ve hayvan yaşam dengesinin bozulmasıyla ikinci bir etkiye maruz kalmaktadır.

Hava kirliliğinin en geniş çaplı etkisinde gerek yöresel gerekse daha büyük çaplı iklim üzerindeki etkileridir. İklimdeki değişikliklerin tespiti için uzun zaman gereksede bugün sağutma ve kozmetik sanayiinde kullanılan gazın atmosferdeki etkileri ile dünya sıcaklığının artmakta olduğu, bunun rüzgarları ve yağışları etkilediği, buzullardaki erimeyi hızlandırdığı günlük basında sıkça yen alan, herkesçe bilinen bir durumdur.

4.7.3.3 Gürültü Kirliliği

Gürültü kirliliği süphesiz ki yoğun olarak büyük kentlerde görölmektedir. Gürültünün temel kaynağı ulaşım araçları olmakla birlikte, genel kent yaşamı ve yoğun nüfusun da gürültünün oluşmasında büyük etkisi vardır. Gürültünün insan sağlığı üzerindeki etkileri ise, duyma bozukluklarının yanı sıra esas olarak insanın psikolojik yaşamı üzerindeki olumsuz etkileridir.

4.7.3.4 Sorunun Önemini Arttıran ve Çözümünü Güçleştiren Etmenler

Yukarıda belirtilen etkileri ile, çevre bozulmasının insan hayatının her yönünü etkileyebilecek bir konu olduğu kolayca anlaşılmaktadır. Kendisini daha çok üretim ve tüketim potansiyelinin yüksek olduğu toplumlar ile yoğun nüfuslu sanayii ve yerleşim yerlerinde gösteriyor olsa da, çevre kirlenmesi; şu nedenlerden dolayı tüm ölkeleri ve insanlığı ilgilendirmektedir;⁷⁹

- Ekonomik büyüme zorunluluğu,
- Kirlenmenin yayılabilirlik özelliği,
- Kirlenmeye karşı tüm ulusların birlikte hareket etme gerekliliği;
- Nüfusun artış hızı,

⁷⁹ Tosun, a.g.e., s.204-207.

- Çözümün teknolojik ve kültürel güçlere dayanması,
- İşsizlik ve refah düzeyi ile ilişkisi,
- Çeşitli baskı ve zümre gruplarının etkisi,
- Uluslararası siyasi rekabetlerin etkileri,
- Uluslararası ekonomik rekabetin etkisi,

Saydığımız bu nedenlerin çevresel kirlenme ve bozulma üzerindeki etkilerini kısaca inceleyecek olursak;

4.7.3.4.1 Ekonomik Büyüme Zorunluluğu

Ekonomik kalkınma tüm insanlığı sarmış bir tutku haline gelmiştir. İnsanların istek ve ihtiyaçlarının sınırsız olması, tüketimin hızla artması üretim faaliyetlerini kamçulamaktadır. Refah düzeyinin yükselmesini isteyen insanlar ekonomik birimler üzerinde önemli baskı unsurudurlar. Böylelikle ekonomik büyüme yolundaki faaliyetler alabildiğine hızla devam etmekte, aynı üreoranda da doğal kaynakların tüketimi sürmektedir. Bunun yanısır tim ve tüketim artıkları ile çevre hızla kirlenmekte ve bozulmaktadır.

4.7.3.4.2 Kirlenme, Her Yere Yayılabilir Bir Akıcılık ve Hareketliliğe Sahiptir

Çevre kirliliği akıcı ve bir yerden diğer bir yere geçicidir; yani meydana geldiği sınırlı bir yer veya ortamda kalmayıp, dünyanın her tarafına yayılma gücüne sahiptir. Gerçekten, rüzgarlar, hava ve su akıntıları, akarsular, gezici hayvanlar ve ulaşım araçları vasıtasıyla yayılan kirlenmenin etkilerine iskan edilmemiş yerlerde dahi rastlanmıştır.

Hal böyle olunca bu kirliliği önleme sorununun çözüm önlemlerinde dünyanın bir bütün olarak ele alınması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

4.7.3.4.3 Kirlenme, Bozulmaya Karşı İşbirliğinin Gerekliliği

Uluslararası ekonomik ilişkiler gerek alış veriş, gerekse sermaye yatırımı biçiminde önemli ölçüde globalleşmiştir. Hiç bir ülke sadece kendi ekonomik kaynakları ile yetinecek güçte değildir. Ülkeler birbirlerinden hammadde satın almakta, teknolojik ve yönetsel bilgi ve becerilerinden istifade etmektedirler. Bu nedenle ekonomik alandaki bu ilişkilerin herhangi bir tarafta neden olduğu çevre kirlenmesi ve bozulmasına, ekonomik faaliyete taraf olan ülkelerin birlikte çözüm aramaları zarureti doğmaktadır. Aksi halde bu bozulma ve kirlenmenin tesiri kısa süre içerisinde diğer ülke ekonomisinde de kendisini hissettirecektir.

4.7.3.4.4 Nüfusun Artış Hızı

Çevre kirliliği sorununun önemini arttıran etmenlerden biri de, kirliliğin, nüfusun miktarı ve artış hızı ile olan sıkı ilişkisidir. Aşırı nüfus, kirliliğin her türünü ve özellikle toplumsal, siyasal ve moral çevre koşullarının bozulması sonucunu meydana getirir. Bunun yanı sıra doğal kaynakların tüketim ve israfının artacağı da ortadadır. Bu nedenle nüfus artış hızının kontrol altına alınması, doğal çevrenin korunabilmesi için gerekli olan en önemli faaliyetlerden birisidir.

4.7.3.4.5 Çözümün Teknolojik ve Kültürel Güçlere Dayanması

Sorunun önemini arttıran diğer bir husus da, kirlenme ve bozulmaya karşı alınabilecek tedbirlerin büyük teknolojik güce ve doğal çevrenin korunması yolunda da insanlığın kültürel değişimine ihtiyaç göstermesidir. Teknolojik tedbirlerin büyük paralara, kültürel değişiminin ise uzun zamana ihtiyaç göstermeleri konunun önemini arttırmaktadır.

4.7.3.4.6 İşsizlik ve Refah Düzeyi İle İlişki

Çevre kirliliğini önleme sorunu, bazı mal ve hizmetlerin üretim ve tüketimini azaltacak veya yok edecek ve bu nedenle önemli oranda işsizliğe yol açacak ve üretici ve tüketici çevrelerin kazanç ve tatminlerindeki azalma nedeniyle de bu çevrelerin baskılarına neden olacaktır.

4.7.3.4.7 Çeşitli Baskı Zümre ve Gruplarının Etkileri

Çeşitli menfaat grupları, siyasi otoritelerin ve kamu yöneticilerinin çevrenin korunması yönündeki kararlarına çeşitli şekillerde müdahale edebilmektedirler. Bunun yanı sıra Çevreciler, yeşiller ve doğayı koruma taraftarları gibi grup, dernek ve kurumların da gerek doğrudan gerekse kamu otoritelerini harekete geçirmek suretiyle, üreticiler ve genel olarak iş hayatına yapabilecekleri baskılar toplumsal huzur ortamını tehdit edebileceğinden, konunun önemini çoğaltan etmenlerden biri olarak dikkate alınmalıdır.

4.7.3.4.8 Uluslararası Siyasal Rekabetlerin Etkileri

Uluslararası siyasal rekabetler, soğuk ve sıcak savaşlar da çevre kirliliğini arttırmada ve kirliliğin, bozulmanın önlenmesini güçleştirmede önemli rol oynarlar. Bu tür rekabetler ve çatışmalar ekonomik ve doğal kaynakların karşılıklı israf ve tüketimini arttırması açısından önemlidir.

4.7.3.4.9 Uluslararası Ekonomik Rekabetin Etkisi

Uluslararası ticaret büyük ölçüde maliyet ve kalite rekabetine dayanır. Çevre kirliliğini önleme amacıyla alınacak önlemlerin, kalite konusunda olmasa bile maliyet yönünden olumsuz etkiler yaratacağı kuşkusuzdur. Çevre kirliliği önleme araç ve düzenlemelerinin bir çok mamül ve hizmetin maliyetini yükselteceği ve böylece üretici işletmelerin ve ilgili ulusal ekonominin rekabet gücünü azaltacağı aşikardır. Bu konu işletmeler arası rekabetin düzenlenmesi açısından önemlidir.

4.7.3.5 Doğal Dengenin Korunması Önlemleri

İnsan aleyhinde bozulmaya yüz tutan dengenin korunması ve daha fazla bozulmasının önlenmesi için alınabilecek tedbirleri genel olarak ifade etmek gerekirse;

- a. Nüfusu belli bir düzeyde stabilize etmek,
- b. Teknolojik , ekonomik gelişme hızını yavaşlatmak,
- c. Ulusal üretimin adil bölüşümünü temin etmek,

d. Uluslararası savunma giderlerini azaltarak kaynak tasarrufu sağlamak,

e. Doğal kaynakları israf etmeden en ekonomik biçimde kullanma yollarını bulmak, olarak sayabiliriz⁸⁰. Bu önlemleri kısaca açacak olursak;

4.7.3.5.1 Nüfusu Stabilize Etmek

Doğal Kaynakların tüketim hızını azaltabilmek için öncelikle insan/doğa oranının büyümesine engel olmak gerekir. Bu da nüfusu belli bir düzeyde sabit tutmak ile mümkün olabilir. Nüfusu belli bir düzeyde sabit tutmak için ise nüfus büyüme hızının sıfıra indirilmesi gerekliliği ortadadır.

Bunun kolay bir iş olmadığı, halkta önemli bir zihniyet devrimini ve devletçe geniş ölçüde bir nüfus planlama faaliyet ve politikası gerektireceği kuşkusuzdur. Hamilelikten korunma bilgi ve araçları geliştikçe nüfus stabilizasyonuna doğru etkili adımlar atılmaktadır. Bugün bir çok ülkede bu konuda önemli yerlere gelinmiş olmakla birlikte, bu konuya bağlı doğal kaynaklar sorununun uluslararası düzeyde olması sebebiyle, uluslararası koordineli ve çalışmayı gerektirmektedir.

4.7.3.5.2 Teknolojik ve Ekonomik Gelişmeyi Yavaşlatmak

Teknolojik ve ekonomik ilerlemeleri yavaşlatmak kolay gerçekleşecek bir önlem değildir. Bunun için bilimsel buluşların uygulama alanına geçişlerini yavaşlatmak, teknolojiye gelişmenin sağladığı üretim gücünden vazgeçmek, daha yavaş bir ekonomik gelişme ve büyüme hızına razı olma zorunluluğu vardır. Belli bir düzeye ulaşmış ülkeler için bu daha kolay olsa bile, gelişmekte olan ve geri kalmış durumda olan ülkeleri, doğal kaynakları kirletme, bozma ve tüketme sonucunu doğuran ekonomik gelişmeden vazgeçmeye razı etmek mümkün olmayacaktır. İşin diğer bir güç tarafı da böyle bir politikanın uygulanmasına karar verilse bile, bunu takip edecek güç ve yetkide objektif bir kurumun vücuda getirilemeyecek olmasıdır.

⁸⁰ Tosun, a.g.e., s.213.

4.7.3.5.3 Ulusal Üretimin Adil Bölüşümünü Sağlamak

Bugün, nüfus başına gayri safi milli hasılanın en yüksek olduğu ülkelerde dahi, fakirlik düzeyinde kalan milyonlarca insan vardır. Bu insanlara da ülke ölçüsünde asgari bir yaşama standardı sağlamadan gelişme hızını yavaşlatmak veya durdurmak kolay olmayacağı gibi, arzu da edilmez. Böyle olunca uzun sürede gelişme hızından yararlanarak refah düzeylerinin yükseleceği ümidini taşıyan bu insanlara minimum yaşam seviyesini sağlamak için, ulusal üretimin yeni bir bölüşüme tabi tutulması ve bunun için de ekonomik ve ona bağlı olarak belki siyasal yaşam düzeninde değişiklikler yapmak zorunlu olacaktır. Bu da, olanaksız olması bile, geniş ölçüde planlama ve kontrolü, ve buna bağlı olarak da, düşünce ve kültür değişimini gerektirecektir.

4.7.3.5.4 Uluslararası Savunma ve Giderlerin Azaltılması

Ulusların savunma sanayine, silahlanma yarışına akıttıkları kaynakların önemli ölçüde azaltılıp bu kaynakların doğal çevreyi koruma yoluna kanalize edilmesinin son derece güç olduğu aşikardır. Ancak silahlanma yolunda harcanan paraların miktarı göz önüne alındığında bu yolda mücadele etmenin insanlığın geleceği açısından ne denli önemli olduğu da ortadadır.

Uluslararası siyasal ve ekonomik rekabetlerin, sıcak ve soğuk savaşların yoğun bir şekilde mevcut olduğu dünyamızda, ulusları silahlanmadan vazgeçirip kaynaklarını insanlık adına kullanmaya ikna edecek yada zorlayacak uluslararası yaptırıma sahip bir kurum/kuruluşun varlığı mevcut olmamakla birlikte, uzun bir süreç içerisinde de mevcut olabileceği mümkün görülmektedir. Ancak yine de insanlara bu yönde eğitim verecek insanlığın kültürel değişim sürecini hızlandıracak uluslararası kurumların varlıkları, çaba ve faaliyetleri son derece önemlidir. Bugün için yapılabilecek olan belki de, yalnızca bu tür kuruluşlara maddi ve manevi destek sağlamaktır.

4.7.3.5.5 Doğal Kaynakları Verimli Kullanma

Ekonomik faaliyetlerde ve özellikle işletmecilikte "Asgari Gider" ilkesinin egemen olduğu bilinmektedir. Üretim maliyetini düşürebilmek için en ucuz üretim faktörlerine daha çok yer vermeyi esas alan bu ilke, maalesef doğal

kaynakların israf edilmesine, tam anlamıyla sömürülmesine zemin hazırlamıştır. Örneğin; balıkçılık işletmelerinin az emekle çok balık avlayabilmek için sığ sularda trol çekerek balık yataklarını ve deniz dibi tabiatı mahvetmeleri, kereste fabrikalarının gelişigüzel ağaç kesmeleri, verimi arttırmak için kullanılan yapay gübreler ile tarımsal ürünlerin tadının bozulması, tarım ilaçları ile yapılan mücadelede insan sağlığı tehdit edilirken dağada diğer canlılar lehine dengenin bozulmasına sebep olunduğu görülmektedir.

Bunun yanısıra bireylerin de kişisel çıkarları için doğayı katlettikleri de bilinen bir gerçektir. Toprağı işleyip verimlendirme yerine hazır verimli toprak elde etmek için ormanların yakılması veya yakacak odun elde etmek için gelişigüzel yapılan kesimler bunlara örnektir.

Görüldüğü gibi gerek işletmelerin maliyet hesapları ve teknolojik gelişmeler, gerekse insanların kişisel bencillikleri yaşamın niteliğinden çok niceliğinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Ancak bu durumun kamu yaşamında moral ve tinsel problemlere neden olduğu da artık bilinen bir gerçektir.

Avcılık, balıkçılık, madencilik ve ormancılık gibi faaliyetlerle uğraşan, toprak, hava, su gibi doğal kaynakları hammadde veya üretim alanı gibi kullanan işletmelerin bir tasarruf sağladıkları açıktır. Keza üretim süreci sonunda meydana gelen katı, sıvı ve gaz biçimindeki artıkları yok etme gideri ödemedi onları yakındaki denize, göle, nehre ve toprağa akıtan veya havaya salıveren işletmeler de bir tasarruf sağlıyorlar demektir.

Ancak belli kesimler için tasarruf teşkil eden bütün bu olaylar, toplumun hatta insanlığın malı olan doğal kaynakların miktarında bir azalma, kalitelerinde ise bir bozulma meydana getirmektedir. Sözü edilen kaynaklar sınırsız olmadığına göre, tükenen kısımlarla, bozulanları eski haline getirme zorunluluğu vardır. Bunun için de her ne biçimde olursa olsun bir harcama ve ödemede bulunmak şarttır. Doğal kaynaklar kitledikçe ister işletmeler ister tüketiciler ister devlet tarafından bu giderin yüklenilmesi zorunludur.

Bu nedenle doğal kaynaklar kitledikçe onları daha az ve daha rasyonel bir biçimde kullanma zorunluluğu şiddetlenmektedir. Toprak, su, hava, maden

ve hatta doğa güzelliklerinden bilgisiz ve bilinçsizce yararlanmaya son vermek için beklenen her gün, ulusları ve insanlığı, tamiri imkansız hale gelen durumlar karşısında bırakacaktır.

Bunun için doğal kaynaklardan yararlanma bir plan ve kontrol düzeni altında olmalıdır. İşletmelerin bu konuda alabilecekleri önlemleri;

- Üretim araç ve yöntemlerini planlarken beşeri ögeye daha fazla yer ayırmak, doğal kaynaklar ve onlara büyük ölçüde dayanan sermaye ögesine mümkün olduğunca düşük oranda yer vermek,

- Doğal kaynakların üretimdeki paylarını azaltıcı teknolojik önlemler ve yöntemler bulunması için araştırmalar yapmak ve bu tür çalışmaları desteklemek,

- Doğal kaynakları ekonomik biçimde kullanmak ve eskiyen veya normal hizmet süresi biten kullanım mallarını atmayıp, birçok kez üretime katıp değerlendirerek israfa mani olmak olarak sayabiliriz⁸¹.

4.7.3.6 Doğal Çevrenin Korunması Yolunda Sorumluluklar,

Doğal Çevrede meydana gelen, gelebilecek kirlenme ve bozulmaların önlenmesi, kirlenen, bozulan tarafların telafisi, doğal kaynakların korunması ve verimli kullanılması yolundaki sorumlulukları tüketicilerin sorumlulukları, işletmelerin sorumlulukları ve devletin sorumlulukları olarak üç aşamada inceleyebiliriz;⁸²

4.7.3.6.1 Tüketicilerin sorumlulukları

Doğal kaynakların israf edilmemesi ve doğal çevrenin kirlenip, bozulmasının engellenmesi yolunda birey birey tüketicilere düşen sosyal sorumlulukları şu şekilde sıralamak mümkündür;

a. Tüketicilerin alabileceği birinci önlem, eskiyen veya normal hizmet süresi biten kullanım mallarını atmayıp, birçok kez üretime kazandırılarak

⁸¹ Tosun, a.g.e., s.218-220.

⁸² K.C.Lindahl, *An Ecological Strategy*, New York: W.Morrow Co. 1990, s.307.

değerlendirilmesini sağlamaktır. Bu maksatla evdeki çöpler şişe, plastik, kağıt vb. şekilde tasnif edilerek toplanıp yeniden değerlendirmeye yardımcı olunabilir. Böylelikle tüketiciler doğal kaynakların israfına mani oldukları gibi, atıkların da toprak ve suları işgal etmelerini kirlletmelerini ve iyi niteliklerini bozmalarını engelleyeceklerdir.

b. Tüketicilerin yerine getirebilecekleri diğer bir husus da mümkün olduğu kadar çöp çıkartmamak ve bunun için tüketim mallarını israf etmemek, çeşitli eşyayı iyice eskitmeden atmayıp, tamir etmek, temiz tutmak vb. önlemlerle kullanım ömürlerini uzatmak, özetle; yiyecek, giyecek, barınma ve kullanma mallarından maksimum dikkat ve ihtimamla yararlanmaya çaba harcamaktır.

c. Tüketiciler, çevrenin ve doğal yaşamın sevilmesi, korunması ve geliştirilmesiyle doğal kaynakların etkili ve idareli kullanımı konularındaki olumlu, yapıcı düşünceleri aile içinde ve yakın çevrelerinde yerleştirmek için çaba harcamalı ve en önemönemlisi çocuklarını bu anlayış ve bilinç ile yetiştirmelidirler.

d. Tüketicilere, düşen son görev olarak da, tüketicilerin nüfus kirlenmesine mani olarak, doğal kaynakların çabuk ve verimli tüketilmeleri ile doğal çevrenin kirlenmesi ve bozulmasının önüne geçilmesi yolundaki çabalarını sayabiliriz. Bu maksatla insanlardan beklenen davranış biçimi ise, nüfus planlama faaliyetleri kapsamında her ailenin gerçekten her türlü ihtiyacını karşılayabileceği, eğitimini sağlayabileceği kadar çocuk sahibi olmasıdır.

4.7.3.6.2 İşletmelerin Sorumluluğu

Çevre kirlenmesi ve bozulmasının önlenmesiyle doğal kaynaklardan uzun süre istifadeyi sağlayacak doğal kaynakların israfının önlenmesi yolunda işletmelere düşen sosyal sorumlulukları şu şekilde sayabiliriz;

a. İşletmelerin birinci öncelikle alabilecekleri tedbir hahava, su, toprak ve maden gibi gerçekte insanlığın malı olan doğal kaynaklardan, dünyanın uzun süreler istifadesini sağlamak maksadıyla, bu tür doğal kaynakları mümkün olan en verimli şekilde işleyerek ekonomiye kazandırmak ve israftan

kaçınmaktır.

b. Diğler bir husus, bugün pratikte uygulanması çok güç, hatta imkansız bile olsa, en azından bir düşünce tarzı olarak ekonomik büyümenin yavaşlatılması, yeni üretim kapasitesi yaratacak yatırımlardan kaçınılarak ancak amortismanı karşılayacak kadar yatırım yapılması fikrini benimsemektir. Böylelikle doğal kaynakların tüketim hızı azalırken atıklar nedeniyle çevrenin kirlenmesi ve bozulması da yavaşlayacaktır. Aynı zamanda yatırımların azaltılması ile sağlanacak kaynak tasarrufu halkın refah ve mutluluğuna yönelik faaliyetlere kaydırılabilecektir. Ekonomik büyümenin yavaşlatılmasının sağlayacağı diğler bir yarar da, ekonomik baskıdan kurtulan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin, halkın sağlık, mutluluk ve genel yaşam düzeyinin yükseltilmesi faaliyetlerine yönelebileme imkanını bulabilmesidir.

c. İşletmeler üretim aşamasında, özellikle temizleme ve soğutma aşamasında, yardımcı madde olarak kullandıkları sular ile üretim sürecinde açığa çıkan atık suları, denizlere, akarsulara ve toprak gibi doğal çevreye geri verirlerken, halkın sağlığını tehlikeye düşürmeyecek, gerekli tedbirleri almalıdırlar. Bunu sağlamak için kurulacak arıtma tesisleri kısa sürede işletmenin maliyetlerini arttırıp rekabet gücünü düşüreceği şeklinde görülse de, bu şekilde çevresini, doğal hayatı ve toplumun sağlığını dikkate alan işletmeler uzun vadede, yarattıkları imaj ile pazarda daha güçlü hale geleceklerdir. Bu husus aynı şekilde gaz atıkları içinde geçerlidir. Halkın soluduğu havayı tehdit eden gaz atıkları için de benzer tedbirlerin alınması işletmelerin toplumsal sorumluluğu içindedir.

d. İşletmelerin üretim aşamasında neden oldukları atıklar sadece sıvı ve gaz atıklardan ibaret değildir, bir de çevreyi kirlettiği gibi bir hacim işgal eden katı atıklar sorunu vardır. Katı atıkların büyük kısmının toprakta yok olması mümkün değildir. Yok olanlar ise çürüme esnasında açığa çıkan gazlarla çevreyi kirlletmekte, bu husus ve ortaya çıkan kötü koku insan yaşamını tehdit etmektedir. İşte bu tür katı atıkların doğal çevreyi ve insan yaşamını kirlletip, bozmasına mani olmak için işletmelerin dikkat etmeleri gereken hususlar;

aa. Ambalajlarda yeniden kullanılabilir maddeler kullanmak,

bb. Ambalajların azami seviyede toplanmasını sağlayacak tedbirler almak, insanları teşvik etmek,

cc. Depozitolu ambalaj sistemine geçmektir.

e. İşletmeler her ne kadar doğal kaynakları maksimum seviyede verimli kullanıyor olsalar da, neticede bir kısım doğal kaynaklar üretim nedeniyle yok olmakta ve doğal çevrenin yapısı ve çehresi değişmektedir. Bu nedenle doğal yaşamın imkanını ekonomik faaliyetlerinde kullanan işletmeler, genel doğal dengenin uzun dönemde bozulmasını engelleyecek tedbirleri de kendi kaynakları ile almak durumundadırlar. Örneğin bir kereste fabrikası kullandığı ağaçların yerine çevrenin ağaçlandırılması için devlete ve yerel yönetimlere destek olabilir veya su ürünleri üreticisi bir işletme kaynağı olan deniz ve göllerde canlıların korunup üretilmesi yolunda çalışma ve araştırmalara destek sağlayabilir.

f. İşletmelerin genel politika ve prensipleri ile kendi faaliyetlerinde çevreye duyarlı olmaları elbette ki çok önemlidir, ancak yeterli değildir. Yöneticiler gerek işletme içi faaliyetlerde kendi çalışanlarına, gerekse faaliyet yöresindeki aktivitelerle diğer insanlara, çevre bilincini kabul ettirmek için muhtelif eğitim faaliyetlerini organize etmeli veya bu amaçla çalışan kurumları desteklemelidirler.

g. Büyük kentlerde çevre kirlenmesinin en büyük nedeni aşırı nüfus yoğunludur. Düzensiz ve kontrolsüz büyüyen bu nüfusun en büyük nedeni de kırsal kesimlerden gelen göçlerdir. Bu göçleri teşvik eden faktör ise bu kentlerde ve civarlarında gerçekleşen, yoğunlaşan dengesiz ve plansız yatırımlardır. Görüldüğü gibi belirli bölgelerde yoğunlaşan yatırımlar, o bölgelerde hem çevre kirliliğine hem de nüfus kirliliğine neden olmaktadır. Buna mani olmak için iş hayatına düşen görev ve sorumluluklar ise, yatırımlarını coğrafi plana bağlamalarıdır. Bunun iş hayatı üzerindeki olumsuz etkileri mutlaka olacaktır. Çünkü işletmeler doğal olarak sürümün, kalifiye elemanların, alt yapı imkanlarının uzak olduğu bölgelerde yatırım yapmak istemeyeceklerdir. Maliyetleri de olumsuz etkileyecek bu bölüşüm, gerek iş hayatındaki uzlaşma gerekse de devletin desteğiyle gerçekleştirilmek durumundadır.

h. İşletmelerin toplum eğitimine katkıda bulunmaları, bunun için kaynak ayırmaları gereken diğer bir konu da "Nüfus Planlaması" konusudur. Doğal kaynakların tüketim hızını, çevrenin kirlenme ve bozulma oranını arttıran aşırı nüfus artışının kontrol altına alınması toplumsal bir konudur. Dolayısıyla toplumun en önemli kesimi olan ekonomik kurumların da bu konuya desteklerini beklemek, son derece doğaldır.

4.7.3.6.3 Devletin Sorumlulukları

Doğal kaynakların korunması, çevre kirliliği ve bozulmasının önlenmesi yolunda bireyleri ve işletmeleri yönlendirmek, teşvik etmek ve düzen tesis etmek açısından devlete düşen görev şunlardır;

a. Devlet birinci öncelikle doğal kaynaklardan yararlanmayı bir plan dahilinde kontrol altına almalıdır. Tesis edeceği bu düzen ile devlet, su, hava, toprak, maden v.b. doğal kaynakların, işletmeler tarafından tüketilme hızlarını miktar ve yöresel olarak kontrol altında tutmalıdır.

b. Devlet, doğal kaynakların üretimdeki paylarını azaltıcı teknolojik önlemler ve yöntemlerin bulunması için bir yandan araştırma faaliyetlerine yer verip desteklerken, öte yandan iş hayatını bu yöne kanalize etme yöntemlerini de düşünüp, uygulama zorunluluğundadır.

c. Doğal kaynakları kullanmak kaçınılmaz olduğuna göre bunun kullanım esasları devlet tarafından belirlenmeli, atıkların kontrolü ve çevre ile toplum sağlığının bozulmasını önleyecek tedbirlerin belirlenip uygulanması yolunda yaptırım ve cezai müeyyideler saptanıp, etkili bir biçimde uygulanmalıdır.

d. Devlet, doğal kaynakların tüketim hızını azaltmak, kirlenme ve bozulma oranını küçültmek açısından ekonomik büyümeyi kontrol altına alacak, azaltacak, düzenleme ve kontrolü sağlayacak, fikirsel hazırlık içinde olmalıdır.

e. Özellikle büyük kentlerdeki kirlenme ve bozulmayı önlemek için plansız ve düzensiz sanayileşmeyi ve nüfus göçünü düzenleyecek ve kontrol altına alacak coğrafik yatırım planını hazırlamalı gerek teşvik gerekse zorlamalar ile bunu iş hayatına kabul ettirmeli ve uygulamaya geçirmelidir.

f. Devlet, mevcut eğitim müesseseleri veya teşkil ve teşvik edeceği kurum ve kuruluşlar ile toplumun her kesiminde, doğal kaynakların ve çevrenin korunması yolunda, eğitim faaliyetleri düzenlemeli ve toplumda çevre bilincini yerleştirmelidir.

g. Doğal kaynakların tüketimine, kirlenmesi ve bozulmasına direk etki eden nüfus artışının da kontrol altına alınması devletin görevleri arasındadır. Devlet nüfus kirlenmesine mani olacak nüfus planlamasını halka anlatıp, benimsetip uygulanmasını sağlayacak tertip ve teşvikleri sağlamalıdır.

4.7.4 Çalışma Hayatının Niteliğinin Geliştirilmesi

İşletme sahipleri ve yöneticiler işletme içinde çalışma şartlarını geliştirerek, insanlar için daha elverişli ve anlamlı hale getirmelidirler. Gerçekte, çalışanlara daha iyi iş ve çalışma şartları hazırlamak, işletmenin başarısı ve karlılığı, personelin etkin kullanılması gibi nedenlerle sosyal bir sorumluluk olduğu kadar aynı zamanda ekonomik bir zorunluluktur⁸³.

Bu nedenle işletmeler; yeni istihdam olanakları yaratarak, beşeri kapasiteyi arttırarak, adil ve eşit ücret politikası uygulayarak ve sağlıklı ve güvenli bir çalışma ortamı sağlayarak, çalışma hayatını daha insani hale getirebilirler.

İşletmelerin, çalışma yaşamının niteliğinin geliştirilmesine ilişkin bu faaliyetlerini inceleyecek olursak;

4.7.4.1 Beşeri Kapasiteyi Arttırarak İstihdam Olanığı Sağlamak

Ülkeler geliştikçe, insan hakları yerleştikçe, ülke vatandaşları çalışmak istediği taktirde, bunun doğal ve temel bir hak olduğu görüşü gittikçe kuvvetlenmektedir. Ancak ülkelerin gelişmesiyle iş hayatında meydana gelen makineleşme ve otomasyon, kuşkusuz alt, hatta orta kademelere kadar ulaşan bir iş gücü ikamesine olanak sağlamakta⁸⁴. bu da teknolojik işsizliğe neden olmaktadır.

⁸³ Dinçer, a.g.e., s.79.

⁸⁴ Tosun, a.g.e., s.66.

Teknolojik işsizlik; yeni makinenin faaliyete geçirilmesi yada teknik gelişmeler sonucu işin kaybedilmesidir⁸⁵. Böylece işçinin yerini makina almakta yada geliştirilen yeni yöntemler sonucu işler daha az sayıda kimse tarafından yapılmaktadır.

Bu değişim, teknolojik gelişmeler nedeniyle işini kaybetme riski bulunan çalışanlar üzerinde endişe, korku ve direniş olarak kendini göstermektedir. İnsanların bu tür ruh hali içinde olmalarının, belli bir süre sonra toplumsal yaşamı ve toplumsal huzuru olumsuz olarak etkileyeceği açıktır.

Teknolojik gelişmeler, nüfus artışı v.b. nedenlerle oluşan işsizliğe çare düşünmek sadece devlete değil, işletmelere de sorumluluk yüklemektedir. Çünkü, devletin imkanları sınırsız olmadığı gibi, çalışan vasıflı vasıfsız personeli ihtiyaç duyduğunda toplayıp çalıştıran, topluma ait kaynakları kullanan ve topluma yönelik üretim yapanlar çoğunlukla işletmelerdir. Bu nedenle, toplumu gerçekten ciddi bir şekilde olumsuz olarak etkileyecek bu probleme devlet ile birlikte çözüm aramak, işletmelere düşen önemli sorumluluklardan biridir.

Devlet, işsizliğe sağlayacağı işsizlik sigortası, kredi ve yeni yatırımlar ile, işletmelere sağlayacağı kredi ve yatırım muhafiyeti gibi imkanlar ile soruna bir ölçüde çözüm getirebilir. Bu uğurda işletmelerin alabileceği başlıca tedbirleri de şu şekilde sıralayabiliriz;⁸⁶

a. Makineleşme ve otomasyon ile işten çıkarmaların zamanını, piyasadaki işsizlik durumuna göre ayarlamak,

b. Çalışma saat ve/veya günlerini azaltmak. Örneğin, altı saatlik iş gücü ile dört günlük hafta bu yönde gelişen bir eğilimdir. Tatilleri, izinleri, istirahatleri çoğaltmak ve uzatmak da alınabilecek diğer bir önlemdir. Ancak gelişmesi tamamlanmamış, ulusal geliri düşük ülkelerde, toplumsal işsizliği önleme politikası olarak çalışma saatlerini kıstak ekonomik büyüme açısından son derece hatalı olabilir⁸⁷.

⁸⁵ Selçuk Yalçın, **Personel Yönetimi**, İstanbul: Küre Ajans, 1991, s.11.

⁸⁶ Tosun, a.g.e., s.66.

⁸⁷ Tosun,a.g.e., s.66-67.

4.7.4.2 Adil ve Eşit Ücret Politikası

İşletmelerin ilk kurulduğu günden bu yana çalışanların ortaya koyduğu bedensel ve düşünsel emeğin bedeli olarak tanımlanan⁸⁸. ücretin nasıl saptanacağı, hangi düzeyde tutulması gerektiği, ekonomik, verimlilik, hukuki ve insani açılardan yıllardan beri tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların temel nedeni farklı kesimlerin ücret olgusunu kendi amaç ve çıkarları doğrultusunda farklı biçimde yorumlamalarında yatmaktadır. Konumuza esas olan çalışma hayatının niteliklerinin iyileştirilmesi adına, çalışanları tatmin edecek ücret seviyesinin belirlenmesi yolundaki güçlüklerin de ortaya konması açısından, ücretin ilgili çıkar gruplarınınca nasıl gözüldüğünün tanımlanmasında fayda vardır;

a. Ekonomik Ücret: Ekonomik ücret, emeği mal gibi niteliyerek emeğin bedeli olarak ücretin oluşumunu da, iç gücü arz ve talebinde arar⁸⁹.

b. Hukuksal Açıdan Ücret: Hukuksal açıdan ücret, devletin çalışanların haklarını koruma faaliyetlerinden doğar. Borçlar konunu md.313'e göre "İş veren, işçinin işgörmeye yükümlülüğüne karşılık ücret ödemekle yükümlüdür. Ancak bu şekilde saptanan ücret toplu sözleşme ücretinin altında olamaz" denmektedir⁹⁰. Bu tür kanunlarla iş görenlerin iş verenler tarafından sömürülmesinin engellenmesi amaçlanmıştır.

c. İşletme Açısından Ücret: İşletme açısından ücret, genel bir ilke olarak maliyetleri etkileyen bir unsurdur. Bu nedenle işveren kendi çıkarlarını ön planda düşünerek, ücretlerin arttırılmasına çoğu kez karşı çıkar, belirli bir düzeyde dondurulmasını yada artış hızının az olması yönünde çaba harcar.

d. İşgören Açısından Ücret: İşgören, yaşam düzeyini yükseltici ve güvence sağlayıcı rolü nedeniyle ücret konusuna karşı son derece duyarlıdır. Bu nedenle iş gören açısından ücret, kendisinin ve ailesinin günlük yaşamını ve geleceğini belirli ölçüde güvence altına alabilecek, fiziksel ve düşünsel emeğini karşılığı olarak aldığı paradır⁹¹.

⁸⁸ Zeyyat Sabuncuoğlu, **Personel Yönetimi**, İstanbul: Teknografik Matbaacılık A.Ş., 1991, s.210.

⁸⁹ Sabuncuoğlu, a.g.e., s.210.

⁹⁰ Turhan Esener, **İş Hukuku**, Ankara: 1975, s.159.

⁹¹ Sabuncuoğlu, a.g.e., s.213.

Görüldüğü gibi ücret, iş hayatının gerekleri, işveren ve işgücü açısından farklı beklentilerin adı durumundadır. Bugünkü koşulların mevcut ücret yaklaşımları altında, ücreti ne şekilde etkilediğini inceleyecek olursak;

a. Nüfusun hızla artması, üretimde teknoloji ve otomasyonun gelişmesi işgücü arzını doyuya arttırmış ve insanların iş seçme insiyatifleri kalmamıştır. Bu durum da ücretlerin işgören aleyhine gelişmesine neden olmuştur⁹².

b. Devlet her ne kadar işgörenlerin işverenler tarafından sömürülmesini engellemek için, "Asgari ücret" adı altında, çalışanlara ödenebilecek en düşük seviyede ücreti saptıyor olsa da, devletin kendisinin en büyük işveren durumunda olması sebebiyle, asgari ücret her zaman işgörenin beklentisinin çok altında olmuştur^{93 94}.

Görüldüğü gibi ekonomik sistemin gerekleri ve devletin düzenlemeleri, işgörelere yeme, giyinme, barınma, sağlık ve eğlence ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede bir ücret sağlamada yeterli olmamaktadır. Bu durumda iş görelere, bu ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli seviyede bir ücretin sağlanması görevi, işgören kuruluşlarına ve daha da önemlisi işverenin kendisine düşmektedir.

Bu kapsamda, işgören ücretlerinin belirlenmesi açısından işletmelerin sosyal sorumluluklar çerçevesinde sahip olması gereken ilkeleri şu şekilde sıralabiliriz;⁹⁵

a. Eşitlik İlkesi: Yapılan işin ve işi yapan işgörenin kapasitesi saptanarak, eşit işe eşit ücret uygulanmalıdır. Bu ilke, işe göre ücret politikasını amaçlar ve çeşitli işler arasında ücretlerin ahenkli olmasını hedefler.

b. Dengeli Ücret İlkesi: Ücret, işgörenin yeme, giyinme, barınma ve sağlık ihtiyaçlarını karşılayarak, yaşam düzeyini yükseltecek kadar doyurucu ve işletmenin maliyetlerini aşırı ölçüde artırmayacak kadar ölçülü ve dengeli olmalıdır.

⁹² Tosun, a.g.e., s.255.

⁹³ Sabuncuoğlu, a.g.e., s.212.

⁹⁴ Tosun, a.g.e., s.558-559.

⁹⁵ Sabuncuoğlu, a.g.e., s.215-216.

c. Piyasa Ücretleriyle Karşılaştırma İlkesi: İşgören çalıştığı işletmede kendisine verilen ücretin piyasa ücretleriyle eşdeğer olduğunu bilmek ister.

d. Yükselmeye Ücret Artışı Sağlama İlkesi: Normal olarak terfi ederek bir üst kademeye yükselen yada yükselecek çalışanın alacağı ücret eskisine göre daha yüksek olmalıdır. Diğer bir deyişle hiyererşik yapıda üst konumda olan çalışan, kendi astlarından daha yüksek ücret almalıdır.

e. Nesnellik İlkesi: İşveren, ücretleme konusunda objektif olmalı, yakınlık yada düşmanlık gibi duyguların ücretlerde olumlu yada olumsuz kaymalara neden olmasına fırsat verilmemelidir.

f. Esneklik İlkesi: İşletmenin Ücret politikası değişen çevre koşullarına uyum sağlayabilecek esneklikte olmalıdır.

g. Açıklık İlkesi: Uygulanan ücret düzeni, işletmede bulunan işgören tarafından kolayca anlaşılabilir nitelikte ve açıklıkta olmalıdır. Bu amaçla işe başlayan her işgörene ücretleme konusunda ayrıntılı bilgi verilmelidir.

h. Son Olarak, İşverenle Yöneticiler Ücretleme Konusunda cinsiyet, ırk, din vb. ayrımlar yapmamalıdır.

4.7.4.3 İş ve Gelecek Güvencesi

İşgören çalıştığı kurumdan güvence bekler ve bu onun doğal hakkıdır. Bütün çalışma yaşamını işletmeye adanmış bir kimse, karşılığında hizmet güvenliği arar. İşgören sahtekarlık, işletmeye dolandırmak gibi ağır bir suç işlemeyince, işini ve statüsünü ve bunlara bağlı diğer haklarını yitirmeyeceğinden emin olmak ister. Her an işini kaybetme korkusu içinde bulunan bir kimsenin ruhsal ve fiziksel sağlığının, aile yaşamının düzgün olmayacağı gibi, işletme açısından verimli olması da beklenemez. Bu nedenle işveren ve yöneticiler, işgörelere her türlü kuşkudan uzak, güven içinde çalışma ortamı hazırlamalı, işgörelere geleceğini ekonomik ve sosyal yönden güvenceye alarak gönül rahatlığı içinde çalışmalarını sağlamalıdır.

4.7.4.4 Çalışma Koşulları ve Sağlık

İşletmelerde verimi arttıran en önemli etkenlerden birisi çalışma koşulları

olup, bugün için, daha uygun çalışma koşullarının yaratılması sadece ekonomik bir zorunluluk değil, çağdaş işletmecilik anlayışı içinde sosyal ve insancıl bir gereksinim olarak da değerlendirilmektedir.

Çalışma koşulları genellikle ısı, ışık, gürültü, rutubet vb. gibi fiziksel koşulları kapsar ve işgörenin fiziksel ve ruhsal sağlığının bozulması ile sosyal yaşamının düzensizliği gibi sonuçlara neden olabilir⁹⁶.

İşgören yaşamına yönelik çalışma koşulları oluşturan çevre şartlarının işgören üzerindeki etkilerini inceleyecek olursak;⁹⁷

a. Aydınlatma;

Aydınlatma çalışma çevresiyle ilgili sorunların en önemlisidir. Yetersiz, aşırı parlak, gölgeli vb. özellikte uygun olmayan aydınlatma; işgörenlerde baş ağrısı, ruhsal bozuklular (sinir), göz yorgunluğu ve görme bozukluklarına yol açarak iş kazalarının artmasına neden olur.

b. Atmosferik Koşullar;

İş yerindeki çok yüksek veya yetersiz ısı seviyesi işgörenlerin işlerine konsantrasyonunu bozar, dalgınlığa neden olur, işgörenin fiziksel kapasitesini düşürerek kazaların oluşmasına neden olur.

Yine iş yerindeki havalandırmanın kifayetsiz oluşu üretim esnasındaki koku, gaz, buhar ve tozlar nedeniyle işgörende başbaşa dönmesi ve uyku hali yaratarak kazalara neden olurken, uzun dönemde solunun rahatsızlıkları ve kanser gibi kalıcı hastalıklara da neden olabilir.

c. Gürültü;

Gürültü de işgörenin dikkatini dağıtarak iş kazalarına neden olabileceği gibi, duyma rahatsızlıkları şeklinde kalıcı problemler yaratabilir.

Çalışma koşullarını menfi olarak etkilemesi muhtemel bahse konu çevre koşullarını, iş kazalarına neden olarak işgören sağlığını ve sosyal yaşamını olumsuz olarak etkilemesinden korumak açısından işletmeler;

⁹⁶ Leon Carroll Marshall, **Business Administration**, Chicago: The University Of Chicago Press, 1921, s.444-485.

⁹⁷ Yalçın,a.g.e., s.255-257.

- İşyerlerindeki ışık, ısı gibi şartları mümkün olduğunca doğal ve insanın fizyolojik yapısına uygun olarak tesis etmek,
- İşyerinin havalandırma ve ızalasyonunu sağlamak, gerektiğinde personeli koruyucu teçhizat ile donatmak
- Personeli çevresel faktörler ve iş kazaları konusunda eğitmek gibi sosyal sorumluluklara sahiptirler.

Bunun yanısıra işletmenin diğer bir sorumluluğu da, iş kazaları veya çalışma koşullarında kaynaklanmasa da işgörenin genel sağlığının takibi ve korunması yolundadır. İşgörenin fizik gücünün işe girdiği günkü gibi idamesi, yeterlilik ve becerisini korunması ve iş devamını sağlanmasıyla insani bir hizmeti sağlayacak olan işletme, aynı zamanda kendi menfaatlerini de, korumuş olacaktır⁹⁸.

Kendi işgören sağlığını korumakla aynı zamanda toplum sağlığını korunmasına da katkıda bulunacak olan işletmelerin bu amaçla alabilecekleri tedbirleri de, şu şekilde sıralamak mümkündür; ⁹⁹

- Belirli devrelerde işletme çalışanlarını tabi tutulacağı periyodik sağlık muayeneleri düzenlemek,
- Kişisel başvuru üzerine yapılacak sağlık muayeneleri imkan yaratmak,
- İşletme içinde yeterli bir dispanser tesis etmek,
- Danışman, koruyucu hekimlik imkanı sağlamak,
- Fiziksel ve ruhsal rahatsızlıklar ve korunmaya ilişkin konularda personeli eğitmek.

⁹⁸ Yalçın,a.g.e., s.255.

⁹⁹ Yalçın,a.g.e., s.258.

4.7.5 Uzun Dönemde Sosyal Faydayı Arttıracak Yatırımlara Yönelinmesi

Buraya kadar işletmelerin ekonomik faaliyetleri dolayısıyla iş hayatındaki taraflara, tüketicilere, çalışanlara ve çevreye karşı olan sosyal sorumlulukları üzerinde duruldu.

Bu bölümdeki "Sosyal Faydanın Arttırılması"na yönelik işletme faaliyetleri ekonomik faaliyetler olmayıp, işletmenin yaşamını sağlayan topluma karşı ekonomik gereklerin dışında bir takım faydaların sunulması, işletme karlarının bir kısmınının bir şekilde toplumun hizmetine sunulması, topluma verilen değerlerin ifade edilmesi ve neticede toplumun beğenisini kazanma şeklinde geri beslemenin sağlanması yolundadır.

İş hayatında belirli bir büyüklüğe gelmiş toplum içerisinde belirli bir imaje sahip şirketler, bazı toplumsal problemlerin çözümünde doğrudan veya dolaylı olarak yer almalıdırlar.

Günümüzde de örneklerini gördüğümüz işletmelerin faaliyet gösterebileceği alanlar olarak;¹⁰⁰

a. Toplumda Yardıma muhtaç ve sakatlara iş imkanı vererek, maddi yardımda bulunarak, onların beklentilerine cevap vermek,

b. Eğitim faaliyetlerini desteklemek maksadıyla, ilgili yörede ihtiyaç duyulan eğitim kurumları inşa etmek, okullara maddi destek sağlamak, öğrencilere burslar sağlamak,

c. Kültür ve sanat faaliyetlerini desteklemek. Bu maksatla kültür ve sanat faaliyetlerinin icra edebileceği merkezler inşa etmek, çeşitli etkinlikleri organize etmek,

d. Sporun gelişmesine katkıda bulunmak maksadıyla spor tesisleri inşa etmek, firma kulüpleri kurarak sporcuların yetişmesine yardımcı olmak, milli sporcuların sponsurluğunu yapmak ve spor etkinliklerini organize etmek gibi hususları sayabiliriz.

¹⁰⁰ Dinçer, a.g.e., s.80-81.

Beşinci Bölüm

KAMU YÖNETİMİNDE AHLAK

5.1 KAMU AÇISINDAN KONUNUN ÖNEMİNİ ARTTIRAN NEDENLER

Kamu gücünü kamunun yararına kullanma yetki ve sorumluluğu taşıyan kişilerin, bunu, kişisel çıkarları için de kullanmaktan çekinmedikleri, her zaman ve her ülkede sık sık gözlemlenen olaylardandır. Her kuruluş ve işletmede çalışan personelin yüksek karakter ve ahlaka sahip olması her zaman gerekli olmuştur. Fakat günümüzde özellikle kamu sektörünün yüksek yönetsel ve yasama kademelerini işgal eden kişilerin yüksek ahlak standartlarına sahip bulunmaları vazgeçilmez bir zorunluluk haline gelmiştir. Gittikçe şiddetlenen bu gereksinim başlıca şu etmenlerin sonucudur;¹⁰¹

- a. Yetki ve sorumluluk mevkileri yükseldikçe otoritenin kullanımını kontrol etmek güçleşmektedir.
- b. Devletin ekonomik ve toplumsal yaşama karışmasının gittikçe artması, kamu yetkisinin kötü kullanımı olanaklarını arttırmaktadır.
- c. Bir toplumun güç, prestij ve önderlik mevkilerinde oturan kişilerin ahlak ve karakterleri, o toplumun genel ahlak düzeyi üzerinde derinliğine ve genişliğine etkilerde bulunmaktadır.

Gerçekten de gerek halk, gerek astlar, liderleri örnek tutma konusunda güçlü bir eğilime sahiptirler. Önderlik mevkiinde bulunanlar bu mevkilerin yetkilerini kendi istek ve çıkarları için kullanırlarsa, genel ahlak düzeyi düşer ve sonuçta böyle bir toplumda yüksek karakterli önder yetişmesi olanakları azalabilir.

¹⁰¹ B.M.Gross, **The Management of Organizations**, London: The Free Press of Glencoe, 1990, s.830.

5.2 KAMU YÖNETİMİNDE YETKİYİ KÖTÜYE KULLANMA EĞİLİMİNİ GÜÇLENDİREN ETMENLER

Çağdaş devletin ekonomik ve toplumsal görevlerinin artması, kamu gücünü kullananlar ile vatandaşlar arasında çok daha sıkıcı ve karmaşık ilişkilerin doğmasına neden olmuştur. Toplumsal yapıyı olumsuz olarak etkileyen bu ilişkilere göz atacak olursak;¹⁰²

a. Bugün devlet, en büyük mal ve hizmet alıcısı olarak ulusal gelirin büyük bölümünü harcayacak duruma gelmiştir. Alıcılar arasına devletin de katılması, iş hayatında şiddetli bir rekabete yol açmakta ve yolsuzluk için çeşitli tertiplere neden olmaktadır.

b. Devlet, gittikçe artan harcamalarını çeşitli vergiler biçiminde yine vatandaştan toplamaktadır. Bu nedenle vergi yasalarını yorumlama ve uygulama biçimi, etkili bir zengin etme yollarından biri olma niteliğindedir.

c. Bugün devlet işverenlerin en büyüğü haline gelmiştir.

Devletin sağladığı milyonlarca iş arasında; şeref, güç ve hatta maddesel çıkar bakımından çok parlak olan mevkiler vardır. Bu mevkileri elde etmek için vatandaşlar arasında meydana gelecek yarışma, bunları sağlayacak yetkiyi elinde bulunduran kamu yöneticilerini kolayca doğru yoldan çevirebilir.

d. Devlet, bir çok kıt malların dağıtımını ve tahsis işlemini elinde bulundurmaktadır. Bunların dağıtımını sağlayan kamu görevlileri bundan çıkar sağlayabilirler.

e. Devlet, çok çeşitli ruhsatname ve ayrıcalıkların dağıtımını yoluyla da, servet bölüşümü üzerinde güçlü etkilerde bulunabilmektedir.

f. Devlet, bir çok sanayi ve ticaret kollarını finansal yardımları, gümrük tarifeleri v.b.yollarla koruma ve böylece bazı zümrelere geniş çıkarlar sağlama olanaklarına da sahiptir.

¹⁰² Tosun,a.g.e., s.195-197.

g. Devlet, en büyük ve en zengin banka konumunda olması nedeniyle, büyük borçlar almakta veya verebilmekte veya bunları garanti edebilmektedir. Kamunun bu finansal gücünü kullanma yetkisine sahip olan idareciler, devletin bu büyük finansal gücünü şu veya bu ölçüde kişisel çıkarları kanalına yöneltebilmektedirler.

h. Milyonlarca dönüm araziye vatandaşlara dağıtma yetkisine sahip olan devlet, bu yolla da servet bölüşümünü etkilemekte, bu da kamu yöneticilerini şahsi menfaatleri doğrultusunda yönlendirebilmektedir.

ı. Devlet, çeşitli cezalar ve çıkarlar öngören sonsuz kural ve hükümlerin yapıcısı ve uygulayıcısı olarak da çeşitli yollarla vatandaşlara yarar veya zarar verme olanaklarına sahiptir.

i. Son olarak devlet, ulusun geleceğinin belirleyicisi olarak aldığı her türlü kararları bazı vatandaşlara daha önce bildirme ve böylece haber dağıtımını büyük servetler kazanma aracı haline sokma gücüne de sahiptir.

Bütün bunlar göstermektedir ki, devlet, toplum hayatının her kesimine her köşesine girmiş, vatandaşların yaşamlarıyla ilişki kurmanın her türlü yollarını bulmuştur. Devlet denilen bu örgüt de esasında "Kamu yetkisine sahip vatandaşlar zümresi"nden başka birşey değildir¹⁰³. Bu nedenle kamu yetkisini kullanma hakkına sahip bu vatandaşlar grubunun ahlak standartları her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır. Devletin işlevleri arttıkça ortalama vatandaş karakteri de kamu yöneticileri ihtiyacını karşılamamaktadır. Denilebilir ki; nüfuz ticareti olanakları arttıkça, kamu yöneticilerinin seviyeleri de, o oranda artmalıdır.

5.3 NÜFUZ TİCARETİ

Kamu yetkisini, tüm vatandaşların namına ve çıkarına kullanma görev ve yetkisine sahip kişilerin, bu yetkilerini kendi menfaatleri veya üçüncü şahısların yararları doğrultusunda kullanma temayülleri; toplumun yapısını içten kemiren, geniş kapsamlı, yıkıcı ve yıpratıcı etkileri olan, ahlaksal bir zayıflıktır.

¹⁰³ Tosun, a.g.e., s.156.

Bu sorunu önlemek için gerekli caydırıcı tedbirleri almak, takip ve kontrol yöntemleri geliştirerek soruna bir nebze olsun çare bulabilmek için, bu sorunun hangi etmenlerin eseri olduğunu ve nasıl meydana geldiğini incelemek gerekir.

5.3.1 Yolsuzluk ve Rüşvet Türleri

Kamu yöneticilerini doğru yoldan ayırma ve baştan çıkarma yöntem ve araçları çeşitlidir¹⁰⁴. Toplum geliştikçe bu yöntem ve araçlarda da değişimler meydana gelmektedir. İçi para dolu bir çantanın gizlice verilmesi veya kumar masasında kamu yöneticisi lehine kayıplara uğranılması, artık eskimiş olağan yöntemler haline gelmiştir. Bunların yerini, stratejik anlarda, incelik ve beceri ile yararlanılan baştan çıkarma araçları almıştır. Bu yöntem ve araçları başlıca genel olarak şöyle sıralayabiliriz;

5.3.1.1 Türlü Armağanlar

Kamu yöneticilerine verilen armağanlar genellikle bir sigara ile başlar, değerli bir otomobile kadar uzanır. Armağan ile rüşvet arasındaki sınır, kişisel değerlere göre değişir. Gerek etki altında bırakmayacak, gerek se yanlış anlama ve yorumlara meydan vermeyecek uygun bir sınırın belirlenmesi her yöneticinin sağ duyusuna bağlı bir konudur.

5.3.1.2 Pahalı Eğlenceler

Bunlar bir öğle yemeği ile başlar, zengin ziyafetler, hafta sonu davetleri, bedava seyahatlere ve pahalı otellerde tatillere kadar çıkar.

5.3.1.3 Geçmiş ve Gelecekteki Mesleğin Etkileri

Kamu kesimine özel kesimden geçmiş olan yöneticiler ile kamu kesiminde görevli iken özel kesime geçmek niyetinde bulunanlar, ellerindeki kamu gücünü eski yada gelecekteki patronları lehine kullanabilirler. Bu tür olaylara özellikle, özel sektörün kamu kesimine nazaran daha yüksek ücretler ödediği ülkelerde rastlanır.

¹⁰⁴ Tom Burke and Julie Hill, **Ethics, Environment And The Company**, London: Institute of Business Ethics, 1989, s.65.

5.3.1.4 Kişisel Ekonomik Faaliyetler

Kamu yöneticilerinin kişisel ekonomik faaliyetlerinden doğan yolsuzluklar, politikacı-müteahhit tipi.

5.3.1.5 Yöneticilerin Siyasal İlişkileri Dolayısıyla Karar Tarafsızlıklarından Ayrılmaları

Siyasal partilerin aracılığı ve nüfuzu ile kazanılan mevkilerin sağladığı otoriteyi, tarafsız bir biçimde kullanmanın güçlükleri açıktır. Zamanımızın en güç kamu yönetimi sorunlarından birini, siyasi parti ve otoritelerinin etki ve nüfuzundan uzak bir "Kamu Yönetimi Mekanizması" oluşturmak teşkil etmektedir.

5.3.1.6 Kamu Yönetim Mevkilerinden Çekilerek/Emekli Olarak Özel Kuruluşlarda Danışmanlık, Temsilcilik, Yönetim Kurulu Üyeliği

Nüfuz ticaretinin yaygın ve diğerlerine göre daha masum sayılabilen bir uygulama biçimidir. Kamu kesiminin kilit mevkilerinde yıllarca çalışmış, deneyim ve bilgi birikimine sahip, kamu kesimi işleyişini çok iyi bilen ve hali hazırdaki kamu yöneticileri üzerinde etkisi olan şahıslar özel sektör tarafından yüksek ücretle kullanılmaktadırlar.

5.3.2 Yolsuzluğu Önlemenin Başlıca Yolları

Devlet yapısını kemiren bu hastalığa karşı Kamu yönetimi kuramcı ve uygulamacıların önerdikleri başlıca çareler olarak;¹⁰⁵

- a. İyi bir maaş ve ücret politikası uygulaması,
- b. Kamu kesimi ile özel sektör arasındaki ücret dengesinin sağlanması,
- c. Kamu çalışanlarına prestij ve şeref sağlayacak maddi ve manevi ödül politikaları,

¹⁰⁵ Tosun, a.g.e., s.199-200.

d. Kamu yetkisine sahip şahısların servet, gelir ve her türlü ticari işlemlerine dair resmi bildirimde bulunmalarının sağlanması,

e. Devlet yönetiminin çağdaş ilke ve yöntemlere uygun olarak yeniden organize edilmesi,

f. ve son olarak da, kamu yönetimi ile beraber tüm toplum yaşamında, çağdaş yaşamın her türlü ayartmalarına karşı, kamu yöneticilerinde ve vatandaşlarda, bağımsızlık ve direnç yaratacak zihniyet ve ahlak düzeninin tesis edilmesini, toplumda doğruluk, bağlılık ve güven gibi manevi duyguların yaşayabileceği iklimin oluşturulmasını sayabiliriz.

Altıncı Bölüm

İŞLETME İÇİ İLİŞKİLERDE AHLAK

6.1 İŞLETME İÇİ BAŞLICA YOLSUZLUK OLANAKLARI

İyi niyetli olmayan, görev ve yetkilerini kötüye kullanan personel, işletme için büyük ölçüde tehlike oluşturur. İşadamları ve işletme yöneticileri, hile, sahtekarlık, dolandırıcılık, hırsızlık v.b. karakter ve ahlak düşüklüğüne ilişkin belirtilerle her zaman karşılaşılır ve onların doğurduğu sorunları çözmek zorunda kalırlar. Özellikle personeli kalabalık olan büyük işletmelerde bu tür kişilere ve olaylara rastlanma olasılığı daha fazladır. Büyük işletmelerin karmaşık organizasyonları ve çalışma mekanizması bir çok kötülüğün uzun zaman gizli kalmasına neden olabileceği gibi, ihbar olmadan sırf iç kontrol ile meydana çıkarılması da mümkün olmayabilir.

Amerika Birleşik Devletlerinde yapılan araştırmalar sadece imza taklidi sahtekarlığının i adamları ve işletmelere yılda bir milyon dolara mal olduğunu göstermiştir¹⁰⁶. Olayın ülkemizdeki boyutunun saptamak, her tür olayın polis, mahkeme dosyalarına intikal etmemesi ve kayıtlara geçen olayların yararlanılabilecek istatistikler halinde yayınlanmaması sebebiyle, mümkün olmamaktadır.

İşletme içi yolsuzluk çeşitlerini, Türk Ceza kanununda yer alan isimleri ise başlıca şu şekilde sayabiliriz;

- Hırsızlık
- Zimmete Geçirme
- İhtilas
- İrtikap
- Haksız İktisap

¹⁰⁶ Tosun, a.g.e., s.180.

Başlıca yolsuzluk faaliyetlerini oluşturan bu olayları inceleyecek olursak;¹⁰⁷

a. Hırsızlık; Başkasına ait taşınabilir bir malı sahibinin rızası olmaksızın yararlanmak maksadıyla almak, Bu eylemin tanımı ve müeyyideleri Türk Ceza Kanunu Md. 491 ile düzenlenmiştir.

b. İrtikap; Bir memurun, görevlinin, yada yetki sahibi şahsın memurluk görevini yada sıfatını kötüye kullanarak kendisine yada başkasına haksız yarar sağlaması yada bu yolla vakt elde etmesiyle oluşur.

c. Zimmete Geçirme; Bir memurun kendisine emanet edilen yada denetimi altında bulunan para; para niteliğindeki evrak yada mal ele geçirmesi, kendi sahipliğine geçirmesi halidir.

d. İhtilas; Zimmet suçunun ağırlaşmış şeklidir. Burada da aynen zimmette olduğu gibi para, kıymatli kağıt yada mal sahipliğe geçirme söz konusudur. Zimmet suçundan farklı failin; suçun ortaya çıkmasını önlemek için hileli davranışlarda bulunmasıdır.

e. Haksız iktisap; Haksız iktisap taşınır ve taşınmaz mallar üzerinde olmak üzere iki şekilde oluşur. Taşınır sahihsiz gözüken eşya üzerinde mülkiyet hakkı iddia edilmesine "İhraz" sahihsiz taşınmaz mal üzerinde mülkiyet tesis edilmesine de "İşgal" denir.

6.2 KİMLER, NİÇİN, NE ZAMAN VE NASIL YOLSUZLUKTA BULUNURLAR,

Yolsuzluklara karşı alınacak önlemleri belirleyebilmek için, herşeyden önce, insanların niçin haksız çıkar sağladıklarını, ne zaman ve nasıl çaldıklarını, kimlerin bu gibi suçları işlemeye yatkın olduğunu, hilelerin nasıl gizlendiğini bilmek gerekir.

¹⁰⁷ Ferit Hakkı Saymen, **Türk İş Hukuku**, Ankara: 1985, B.I-I.

Yolsuzlukların nedenleri, bir anda hatırlanamayacak kadar çeşitli olabilir. Yapılan bazı arařtırmalar¹⁰⁸. imzaların bu tür yolsuzluk olaylarına karışmasının nedenlerinin;

- a. Hırs
- b. İçki, kumar ve eğlence tutkunluğu
- c. Müsrifçe yaşam
- d. Hastalık gibi önceden tahmin edilemeyen masraflar,
- e. Kötü arkadaşlıklar
- f. Kin, intikam duygusu

g. Düşük gelir gibi duygu, karakter yapısı ve durumlardan kaynaklandığı-nı göstermiştir.

Yine yapılan araştırmalar neticesinde, işletme müdür yada sahibinden en küçük işçi veya memura kadar insanların önemli bir çoğunluğunun fırsat bulduğu takdirde yolsuzlukta bulunma eğiliminde olduğu tespit edilmiştir¹⁰⁹.

Ancak bu tür olaylar daha çok şube müdürleri, muhasebe yetkilileri gibi yetki sahibi kişiler ile, satış elemanları, ödeme şefleri, veznedarlar, ambar memurları gibi özel görevleri olan personel arasında sıkça görülmektedir.

Yolsuzlukların zamanı ve süreside ayrıca önem arz etmektedir. İşlenen bir yolsuzluğun üzerinden zaman geçtikçe ortaya çıkması da güçleşmekte hatta belirli bir süre sonra hukuki önemi de kalmamaktadır. Ancak yapılan yolsuzlukların genelde bir defaya mahsus değil bir süreklilik arz ettiği görülmüştür. İncelenen 100 olaydan 42'sinin 2 yıldan az, 58'inin 2 ile 5 yıl sürdüğü tespit edilmiştir¹¹⁰.

¹⁰⁸ Tosun, a.g.e., s.181.

¹⁰⁹ Tosun, a.g.e., s.182

¹¹⁰ Tosun, a.g.e., s.181.

Yolsuzluklarda hangi araç ve yollardan yararlanıldığı konusu ise oldukça karışıktır. Her birey ve olay için ayrı ayrı araç ve yollar mevcuttur. Bununla birlikte yapılan araştırmalar başlıca şu yolların kullanıldığını göstermiştir;

a. Muhasebe kayıtlarının değiştirilmesi; En yaygın olarak kullanılan yollardan biridir. Çeşitli hesaplara ve özellikle alacaklı hesaplar ve alacaklı senetlerinde yapılan hayali giriş ve çıkışlar başta gelir.

b. İmza taklidi ve meblağ değiştirme; kıymetli evrak ticari senetler; makbuzlar vb. üzerindeki değişiklik ve çek ve poliçelerdeki imza taklidi ve mablağların değiştirilmesi şeklinde gerçekleştirilir.

c. Üçüncü katagori yolsuzluk araçları ise hammadde, malzeme, mamül gibi maddeler varlıklardan çalmak ve kalıntıları toplamaktır.

d. Son olarak da pul çalmak, bazı alıcı-satıcılara çıkar sağlamak, kasa defterine çeklerin girişini geciktirmek gibi olayları sayabiliriz.

6.3 YOLSUZLUKLARA KARŞI BAŞLICA POLİTİKA VE ÖNLEMLER

Yolsuzlukları önceden önleme veya azaltma ve onları erken saptayıp gerekli önlemleri alma hususunda şu politika ve uygulamalara başvurulabilir; ¹¹¹

a. Personelin iyi seçilmesi; istihdam edilecek kişinin tedariki esnasında bireylerin alışkanlıkları, aile ve özel yaşamları hakkında olabildiğince geniş ve gerçek bilgi edinilmeye çalışılmalıdır. Bunun için adaylardan istenen iyi hal ve referans belgelerinin yanında, seçme aşamasında uygulanabilecek ahlak ve karakter testleri olumlu neticeler verebilir.

b. Personele işletmenin iç kontrol mekanizması hakkında açıklamalı, çözümlenmeli ve gerekçeli bilgi verilmeli, yolsuzluklar için yasa ve yönetmeliklerin öngördüğü cezalar uygun bir biçimde anlatılmalıdır.

¹¹¹S.Beach Dale, **Personnel-The Management of People at Work**, New York: The Macmillan Co., 1986, s.510-521.

c. Personel, kendine itimatsızlık edildiği duygusu uyandırılmadan devamlı gözetim ve kontrol altında bulundurulmalıdır.

d. Özellikle güven ve bağlılığı gerektiren görevlerde bulunan personelin yılda en az bir kez izne gönderilmesi, yolsuzlukların meydana çıkması ve çıkarılması bakımından çok faydalıdır. Gözlemler, bir çok yolsuzlukların, faaillerinin değişik nedenlerle işletmede bulunmadığı zamanlarda ortaya çıktığını göstermektedir.

e. Güvenin önemli rol oynadığı görevlerde, personelin, kendisini ve ailesini yaşıadığı sosyal çevreye uygun bir biçimde geçindirecek bir gelire sahip olmasına özellikle dikkat etmek gereklidir. Emeğinin karşılığı alamadığı kanı ve inancında olan bir işgörenin yolsuzluk yapmak ve kendisini haklı görme eğilimi güçlenebilir.

f. Personelin kişisel ve aile durumu ile yakından ilgilenilmeli, hastalık vb. sıkıntılı durumlarda yardımcı olmalıdır. Böylece işletmenin kendisine yakınlık gösterdiğini hisseden işgörenin işletmeye bağlılığı artacak, yolsuzluk eğilimleri azalacaktır.

g. Personelin yaşam biçimi ve sosyal düzeyinin yakından izlenmesi, olabilecek değişiklerin saptanması bir çok yolsuzların ortaya çıkarılmasında faydalı olacaktır.

h. Son olarak da önlenemeyen yolsuzluklar devam edeceğine göre, sigortalanabilecek değerlerin sigortalanması işleminin menfaatleri açısından faydalı olacaktır.

Yedinci Bölüm

ÜLKEMİZDE İŞLETMECİLİK

AHLAK VE ZİHNİYETİ

7.1 KONUNUN ÜLKEMİZDEKİ YERİ

Ekonomisi geri kalmış ülkelerin başlıca ortak özelliklerinden biri hayat pahalılığıdır. Hayat pahalılığı bozuk ekonominin toplum üzerindeki en önemli görüntüsü olarak ortaya çıkar. Ekonomik nedenlerin yanında hayat pahalılığını artıran en önemli nedenlerden biri de ticaret mekanizmasının bozukluğudur¹¹².

Hayat pahalılığını yakinen yaşadığımız ülkemizde, henüz, demokratik ülkelerdeki gibi disiplinli, sistemli ve dürüst bir pazar ve alış-veriş mekanizmasına sahip olmadığımız açıktır. Sağlıksız gıda maddeleri, dayanıksız ve kalitesiz eşyalar ve giysiler, hayali ihracatlar, inşaatı bitmeden çöken binalar yurt dışından geri gönderilen ihraç malları ve arttırabileceğimiz diğer başka örnekler, çok fazla araştırma yapmaksızın ülkemizdeki ticaret mekanizmasının durumunu ortaya koymaktadır.

Bu açıdan; insanların beslenme, giyinme, barınma gibi temel yaşam ihtiyaçlarının, insanların sağlığının, kazanç hırsının aracı haline getirildiği ülkemizde, ticaret mekanizmasına yön veren "İşletmecilik ahlak ve zihniyeti" konusu ayrı bir önem arz etmektedir.

7.2 ÜLKEMİZDEKİ EKONOMİK VE TİCARİ BOZUKLUKLARIN BAŞLICA NEDENLERİ

Önceki kısımda bahsedilen ülkemizdeki ticari faaliyetlerden kaynaklanan düzensizlik ve bozukluklar ile, bunları etkileyen bir üst seviyedeki genel ekonomik bozuklukların başlıca nedenleri şöyle sıralıyabiliriz;

a. Ülkemizde çağdaş işletmecilik ve yöneticilik¹¹³ bilgi ve yetenekleriyle

¹¹² Tosun, a.g.e., s.189.

¹¹³ Hatipoğlu, a.g.e., s.220.

donatılmış yönetici, tüccar, sanayici ve işadami zümresi henüz sınırlıdır. Ticaretin, okullarda başarı sağlayamamış çocukların son bir çare olarak başvurduğu bir meslek alanı sayılan anlayış henüz çok fazla değişmemiştir.

b. Genel olarak ticaret ile uğraşan insanlarımızda aşırı kar ve kazanç zihniyeti, kısa zamanda zengin olma isteği, hızla egemen olmuştur. Tasarruf ve sermaye¹¹⁴ noksanı, hükümetlerin izlediği istikrarsız iktisat ve siyaset politikaları da bu aşırı kar eğilimini güçlendirmektedir.

c. İşletme ve kuruluşlarımızın genel olarak küçük ve az oluşunun sonuçlarından biri olan rekabet noksanlığı yada yokluğu, daima satıcıların piyasaya egemen olmasını mümkün kılmıştır. Normal piyasa olan, alıcı ve tüketicilerin egemen olduğu "Alıcılar Piyasası" kurulmadığından, tüketiciler devamlı mağdur olmaktadır.

d. Piyasadaki manevi düzensizliğin diğer bir nedeni, üretici ve tüketici zümreler arasında aracılık işlevi görenlerin, genellikle sayı yönünden çok fazla, kalite yönünden de çok yetersiz olmalarıdır.

e. Son olarak, toplumsal, töresel ve hukuksal yaptırım ve cezaların hafifliği, uygulamalardaki ciddiyetsizlik ve hükümetlerin ve kişilerin gösterdiği ihmâl ve ilgisizlikleri sayabiliriz.

7.3 TİCARİ MEKANİZMANIN İYİLEŞTİRİLMESİ ÖNLEMLERİ

7.3.1 Ticaret ve İşadami Anlayışının Değiştirilmesi

Ülkemizdeki ekonomik ve ticari bozuklukların bir nedeninin de "Ticaret" ve "Ticaret adamı" kavramlarının hafife alınarak değerlendirilmesinden kaynaklandığını ifade etmiştik. Bugün bir kısım büyük işletmelerde olmasa bile, küçük caplı işletme ve esnâflarda ticari faaliyetler, ticaretin ekonomik ve toplumsal tüm boyutları göz önüne alınmaksızın "Ticarette Herşey Mübahtır" felsefesiyle yürütülmektedir.

Oysa ki, ticaretin ve ticaret adamının ne olduğunu anlamak için

¹¹⁴ Harp Akademileri Komutanlığı yayınları, **Ekonomi** (Seri No:5) istanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1992, s.161-166.

Atatürk'ün Kasım 1937 yılında, TBMM'de, Ülke ekonomisi üzerine yaptığı bir konuşmadaki şu sözünü incelemek yeterli olacaktır; "Tüccar, milletin emeği ve üretimi değerlendirilmek için, eline ve zekasına emniyet edilen ve bu güvene uyarlık ve yetenek göstermesi gereken adamdır." ¹¹⁵

Atatürk'ün tüccarı, işadamını ve ticareti nasıl anladığını gösteren bu sözün çağdaş ekonomi ve işletmecilik zihniyetine ne kadar uyduğunu belirten iki ögesi vardır;

a. Bunlardan birincisi, "Tüccar; milletin emeğini ve üretimini değerlendiren kişidir." Yani tüccar/işadamı insan gücünü verimli olarak kullanan, emeğin karşılığını veren, üretilen ve yetiştirilen mallara zaman, yer ve mülkiyet yararlarını katarak üretim mekanizmasının gelişmesini sağlayan, sermaye ve birikimlerin en uygun ve ihtiyaç duyulan yatırım yerlerine akmasını sağlayan kişidir.

b. İkinci kısmı ise, "Tüccar (işadamı); eline ve zekasına güvenilen ve bu güvene layık olduğunu göstermesi gereken kişidir" Sözün bu kısmı ile işadamının önceki kısmında belirtilen işlevini başarıyla yerine getirebilmesi için sahip olması gereken nitelik ve yetenekler ortaya konmuştur.

İşadamı, herşeyden önce faaliyet alanı ile ilgili konuda bilgili, bu konuda yetişmiş ve eğitilmiş olmalıdır. Milletin emeğini üretimini ve kaynakları etkin bir şekilde değerlendirebilmesi için bu şarttır.

İşadamı, tecimsel faaliyetlerini genel ve mesleki ahlak kuralları çerçevesinde yürütmek zorundadır. Kendisinden beklenen güven ve dürüstlük kavramları içerisinde kalmalıdır. Ancak bu şekilde güvenilen ticaret adamı ünvanına sahip olabilir.

Bu açıklamalar ışığında ticaret, iş ve tüccar veya işadamı vasıfları ile bu kavramlardan beklenen özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür; ¹¹⁶

¹¹⁵ T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Atatürk Serisi** No:3, Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974, s.71.

¹¹⁶ Tosun, a.g.e., s.186-191.

- Ticaret kar kapısı değil, hizmet kapısıdır. Kar yapılan hizmetin ödülüdür.

- İş dünyasının esası dürüstlüktür, güven sağlamaktır.

- İş dünyasında kaynakları etkin değerlendirmek, insanlarla iyi iletişim kurmak için eğitim, bilgi ve tecrübe şarttır.

- İşadamlı toplumsal değerlere saygılı, dürüst, güvenilir ve ahlak sahibi olmalıdır.

İşte bu özellikler ve vasıflar iş dünyasında yerleşmeye başladıkça, işadamlarının zihinlerinde oluşmaya başlayacak bu değişiklik, genel ekonomik ve ticari bozuklukların düzeltilmesi için temel teşkil edecektir.

7.3.2 Aşırı Karın Önlenmesi

Kar, maliyetlerin düşürülmesinden, verimliliğin artırılmasından kaliteden, yaratıcılık ve yeniliklerden kaynaklanıyorsa hakedilmiş sayılır. Bununla birlikte monopolcu davranışlardan, işletmelerin yaptıkları çeşitli anlaşmalar nedeniyle alıcıların mecburiyetlerinden kaynaklanan karlar da aynı şekilde hak edilmemiş karlardır¹¹⁷.

Aşırı hakedilmemiş karların piyasadaki etkilerine göz atacak olursak;

- Karın cazibesi taklitçi işletmeleri çoğaltır. Bu da malı ve hizmetin kalitesini düşürür.

- Yüksek karlar girişimci ve yöneticileri aşırı bir iyimserliğe, kararlarında dikkatsiz ve aceleci olmağa yöneltir. Likidite ihtiyatsızlığı yaratan, çok koyup çok kazanma hırsı işletmelerin sonunu hazırlayabilir.

- Aşırı kazançlar ulusal ürünü¹¹⁸ paylaşan zümreler arasında toplumsal ve siyasal dengesizlikler yaratabilirler.

- Aşırı kazanç sınıflarının oluşturduğu lüks yaşam, toplumda adalet ve haset duygularını kamçılıyarak, toplumsal hareketlere neden olabilir.

¹¹⁷ Tosun, a.g.e., s.190-191, 306-309.

¹¹⁸ Ahmet Yörük, *Ekonomik Analiz*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1987, s.56-59.

- Yüksek karlar işgücünü büyük ölçüde ticaret alanına çeker ve sanayi ile tarımda iyi yetişmiş emek kıtlığına neden olur.

7.3.3 Sürümden Kazanma Politikasının Yerleştirilmesi

Ekonomimizde, alım-satımı meslek edinmiş olanlar arasında "Sürümden kazanma" diye bilinen pazarlama zihniyet, uygulama ve politikası henüz çok fazla yerleşmemiştir¹¹⁹.

Bunun İşletme ve ülke ekonomi açısında yarattığı duruma bakacak olursak; yüksek kar hadleri, geçici bir süre için avantaj gibi görünse de, uzun vadede, sermaye ve amortisman gibi maliyet giderleri artmakta, yüksek fiyatla satışların da arttırılamaması hatta gerilemesi ile sermaye dönüş hızı yavaşlamaktadır. Sonunda tekrar kar oranını arttırmak gerekir ve satış fiyatları artırılır. Böylece içinden çıkılmaz bir kısır döngü içine girilir.

Oysa ki, yüksek kar politikası yerine sürümden kazanma politikası izlenmesi halinde;

- Fiyat düşük tespit edileceğinden rekabet gücü arttırılarak satış hacmi büyüyecektir,

- Aynı kar oranına daha büyük üretim ve çalışma hacmi ile ulaşılabacağından istihdam hacmi büyüyecek, toplumun genel gelir düzeyi artarak satınalma potansiyeli artacaktır,

- Toplumun satınalma gücünün artması üretimi kamçılacak, bu yeni istihdamlara, yeni istihdamlar insanların gelirlerinin artmasına, bu gelirler de yeni satınalmalara dönerek ekonomide hareketlilik ve süreklilik sağlanacaktır,

Görüldüğü gibi "Sürümden Kazanma Politikası", işletme gelirlerinde istikrar sağlarken, genel toplumun yaşamı içinde işsizliğin azaltılması, tüketimin ve yaşam düzeyinin artması şeklinde toplumsal bir fayda da yaratmaktadır.

¹¹⁹ Tosun, a.g.e., s.191.

7.3.4 Alıcılar Piyasası Teşkili

Normal bir ekonomik piyasadan söz edebilmek için, bu piyasaya alıcıların egemen olması gerektiğini daha önce vurgulamıştık. Bunun tesisi için;

- İşletmeler, alıcı ve tüketicilerin ihtiyaç ve isteklerini araştırıp tespit ederek, talep olunabilecek mal ve hizmeti, makul bir fiyat ile alıcıların talebine sunmalıdırlar.

- İşletmeler aralarında mal ve hizmet paylaşımı, pazar bölüşümü ve ortak fiyat tespiti gibi anlaşmalara girmemelidirler.

- İşletmeler, pazara girişe mani olacak tutum ve davranışlardan kaçınmalıdırlar.

- İşletmeler, kartel, tröst¹²⁰ birleşmelere eğilimli olmamalı bu hususlar ayrıca yasalarla takip ve kontrol edilmelidir.

- Ve son olarak işletmeler, fiyatı artırmak yerine maliyetleri azaltacak tedbirleri almaya gayret göstermelidirler.

7.3.5 Dağıtım Kanallarının iyileştirilmesi

Ekonomiler geliştikçe üretimle tüketim arasında yer, zaman ve mülkiyet sorunları ortaya çıkmıştır. Bu sorunu giderebilmek için "Dağıtım", dağıtım işlevini gerçekleştirebilmek için de " Dağıtım Kanalı" problemleri kendini göstermiştir.

Dağıtım Kanalı; bir mal yada hizmeti üretimden tüketime ulaştırmak üzere girişilen çabaları birleştiren kurumlar dizisidir¹²¹.

Bazı kişi ve özellikle de genel olarak halk tarafından, dağıtım kanalında yer alan araçların ekonomik anlamda gereksiz olduğu hayat pahalılığının önemli nedenlerinden birini dağıtım kanalındaki bu işletmelerin oluşturduğu öne sürülmektedir. Oysa ki, bir malın dağıtımında gereksiz olan araçlar değil bir

¹²⁰ Can, a.g.e., s.94-96.

¹²¹ İslamoğlu, a.g.e., s.348.

kaçkez teklarlanan faaliyetlerdir. Yani Őikayet konusu pahalılığın esas sebebi aynı işlevi gören aracılardan fazlalığıdır.

Üreticiler her zaman ürettikleri mal yada hizmetleri doğrudan dağıtım yapabilecek kaynaklara sahip olmadıklarına göre, üretim konusu mal ve hizmeti nihai tüketicilere ulaŐtıracak kurumların gerekliliği kaÇınılmazdır. O halde yapılması gereken, bu kurumları ve bunların oluşturduğu dağıtım sistemini seŐerken belirlenecek ilke ve lŐtlerin ticari faaliyetleri ıslah edecek, ahlak ve dürüstlük gibi kavramların iş dünyasına yerleŐmesini sağlayacak Şekilde belirlenmesi olacaktır.

Buna göre dağıtım kanalının iyileŐtirmesi yolunda işletmelerin alabilecekleri tedbirleri Şu Şekilde sıralamak mümkün olacaktır;¹²²

a. SeÇilen dağıtım kanalı işletmenin pazar hedeflerine uygun olmalıdır. Örneğin yoğun dağıtım politikasına göre dağıtılması gereken bir mal sadece büyük parekendecilere dağıtılıyorsa, söz konusu malın diğer tüketicilere ulaŐmasında parekendecinin extra kazancı, tüketicilerin de kaybı olacaktır.

b. Dağıtım kanalındaki kurumlar arasında ve bu kurumlar ile üretici işletme arasında iyi bir işbirliği ve uyum olmalıdır. Bu sağlanmadığı takdirde, üretici işletmenin sağladığı tketickiye yönelik avantajlar aracı kurumlarca tketickiye yansıtılmadığında veya aracı kurumlar farklı tutumlar sergilediklerinde bundan tüketiciler olduğu kadar üretici firmada zarar görecektir.

c. Üretici işletme malının pazarda dolaşımını denetleyebileceği bir dağıtım kanalını tercih etmelidir. Bu husus işletme işin marka bağımlılığı ve pazar payının korunması aŐılarından önemli olduğu kadar, mal yada hizmetin her an tüketicilerin kullanımına hazır bulundurulması ve üretici işletmenin sağladığı kolaylık ve imkanların tüketicilere yansıtılmasının sağlanması aŐılarından, tüketiciler işin de son derece önemlidir.

Etkin bir denetleme ile üretici firma malının pazardaki seyrini de kontrol ederek, malın pazardaki gereksiz dolaŐımına mani olur, aynı işlevi gören

¹²² Islamoğlu, a.g.e., s.385-388.

arıcıların sisteme girmesini engelleyerek ürettiği mal yada hizmetin fiyatının kontrolsüz artmasını önleyebilir.

7.3.6 Hukuksal Yaptırımlar

Hukuk; toplum hayatında kişilerin birbirleriyle ve toplumla olan ilişkilerini düzenleyen ve uyulması kamu kudreti ile desteklenmiş bulunan sosyal kurallar bütünüdür¹²³. Yasalar, tüzükler, kararnameler ve bu gibi yönetici ve düzenleyici araçlardan oluşur. Hukukun yanında, şüphesizki, daha önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, din, ahlak, gelenek görenek ve alışılmış uygulamalar gibi çeşitli yaptırım gücünde olan düzenleyici kurallar da vardır.

Ancak çağdaş toplumda, din, ahlak, görenek gibi toplumsal ve düşünsel kurumların etkisi zayıflamakta olduğundan, bunların bırakmakta olduğu boşluğu doldurmak üzere hukuk, nicelik yönünden güçlenmektedir. Devletin toplumsal yaşantıya gittikçe daha fazla karışması zorunluluğu da bu eğilime güç katmaktadır. Bu paralelde toplumsal yaşamın önemli bir parçası olan ekonomik ilişkilerde de devletin düzenleme, müdahale ve yaptırımlarının olması kaçınılmaz ve gerekli olmaktadır.

İşletme ve kurumların varolmaları, faaliyetleri, büyüüp gelişmeleri ve sona ermeleri hep hukuksal düzenleme ve kurallara bağlanmıştır. Buradan iş hayatının pozitif kurallarla ilişkisinin çok sıkı olduğu açıkça görülmektedir. İş hayatında böylesine önemli yeri olan hukuksal düzenleme ve yaptırımların, iş hayatının niteliğinin geliştirilmesi ve ticaret mekanizmasının iyileştirilmesine yönelik sahip olması gereken temel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür;¹²⁴

a. Ekonomik yaşama ilişkin kurallar zamanında hazırlanmalı ve uygulamaya sokulmalıdır. Aksi takdirde bazı zümrelere haksız kazanç için fırsat yaratılabilir.

b. Uygulamaya sokulan hukuksal kurallar birbirleriyle çelişki içinde olmamalıdır.

¹²³ Turgut Akıntürk, **Temel Hukuk**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No.17 Etam A.Ş., 1991, Fasikül 1, s.2.

¹²⁴ Tosun, a.g.e., s.682.

c. Ekonomik yaşama ilişkin düzenlenen kurallar gereğinden fazla ve karmaşık olmamalıdır. Bu, işletmelerin maliyetlerini gereksiz yere arttırabilir.

d. Meydana getirilen kurallar iş hayatının gerçeklerine uygun olmalı, ihtiyaçlara cevap vermeli, girişimcileri yıldırmamalıdır.

Söz konusu hukuksal düzenleme ve kuralları biraz daha özel durumlara inerek inceleyecek olursak, genel olarak şu konuların devlet eliyle düzenlenmesi ve takibinin iş hayatının gelişmesi açısından faydalı olduğu göze çarpmaktadır¹²⁵.

a. İşletmelerin tabi olacağı vergi oranı, vergiye tabi yada muaf faaliyet ve yatırımlar çok iyi saptanarak işletmelerin vergi kaçırmaya teşebbüsleri önlenmeli, aşırı kar duyguları frenlenmelidir.

b. İşletmelerin ihtiyacı olan sermaye uygun koşullarla sağlanmalı, bunu sağlayabilmek için tasarrufu özendirici tedbirler alınmalı serbest ve istikrarlı bir sermaye piyasası teşkil edilmelidir.

c. Milli kaynakların kullanımında tüm gerçek ve tüzel kişilere eşit fırsat tanınmalıdır.

d. Piyasayı taklitçi firmalardan ve sahte ürünlerden korumak için etkili bir patent ve lisans kanunları uygulanmalıdır.

e. Emek ihtiyacının karşılanması için ilgili eğitim kurumlarının kurulup işletilmesi sağlanmalı ve çalışanların ücret ve sosyal güvenliklerini garanti altına alacak düzenlemeler yapılmalıdır.

f. İşletmelerin tekelleşmeye yönelik faaliyetlerini engelleyecek düzenlemeler ve hukuki yaptırımlar uygulanmalıdır.

g. İşletme ve girişimci sayısını arttıracak teşvikler sağlanarak rekabet piyasasının oluşmasını destekleyecek tedbirler alınmalıdır.

¹²⁵ Yaşar Karayalçın, **Ticaret Hukuku Dersleri**, Ankara: 1960, Bölüm 3.

h. Kredi sisteminin işlemesini sağlayacak çek, senet, police gibi kıymetli evrak kullanımı düzenlenmeli, işleyişi düzenlenmeli ve güven ortamının bozulmasını önlemek için sistemin korunmasına yönelik uygun müeyyideler saptanmalıdır.

ı. Ve son olarak devlet, ekonomik yaşama ilişkin tüm uygulamalarında ciddi ve istikrarlı davranarak, tespit edilmiş hukuki yaptırımları istisnasız uygulayarak ekonomik sistemin dejenere olmadan işlemesini sağlamalıdır.

SONUÇ

Ekonominin, daha doğrusu iş hayatının, eski deyimiyile la-ahlaki olduğu yani ahlakla ilişkisi bulunmadığı hususu bugün artık tamamen geçerliliğini yitirmiş ve kabul görürlükten çıkmıştır.Çünkü kavram ve teorik olarak tinsel kavramlarla ilişkisi olmadığı gibi görülen iktisat, uygulama yönü ve alanı ile ahlak, din, gelenek ve görenek gibi manevi kavramlar ile içiçedir.Fizik, kimya ve tıp gibi bilimlerin de din ve ahlak ile ilişkisi yoktur.Ancak, bunları uygulayan bir hekimin, bir kimyagerin veya bir mühendisin uygulamada ihmal edemeyeceği dini ve ahlaki kural ve ilkeler mevcuttur.Keza günlük yaşantımızda geçimimizi sağlamak için herbirimizin verdiği kararlar da ahlaki, dini ve töresel kurallardan uzak kalamazlar.İşadamları, girişimciler ve yöneticiler karar alırken bu kararların yasal yönlerini görmemezlikten gelemeyecekleri gibi, toplumsal, kültürel ve ahlaksal etkilerini de dikkatten uzak tutamazlar.

Gerçekten, serbest ve hür girişim ekonomisinin tarihinden de anlaşılacağı üzere, önceleri, girişiminin eseri olan işletmenin mutlak hakimi olan girişimci, karar ve uygulamalarında hemen hemen hiç bir sınırlamaya tabi değilken, şartlar değiştiğinde, önce toplumun ve sonra da devletin sınırlama ve baskıları karşısında kalmıştır.

Öyleyse, işadamları ve girişimciler, eğer serbest girişim düzeninin daha dar sınırlar içine alınmasını, bireysel hak ve özgürlüklerin en güçlü dayanağı olan özel sektör ekonomisinin küçülerek yok olmasını, bireyci ekonomi düzeninden devletçi ekonomi düzenine kaymanın artmasını arzulamıyorlarsa, gittikçe artan toplumsal ümit ve isteklere kendiliğinden cevap vermek üzere, daha çok zaman kaybetmeden harekete geçmek zorundadırlar.

Ancak, toplumsal sorumluluğun, sadece, işadamları ve yöneticiler için değil, fakat her türlü meslek ve iş sahibi kişiler için de sözkonusu olduğunu belirtmek gerekir.Olaylar ve deneyimler göstermiştir ki, bireyler fizik, ekonomik, teknolojik v.b. güçlerini her zaman toplumun veya diğer bireylerin çıkarlarına da hizmet edecek şekilde, hiç olmazsa onlara zarar vermeyecek şekilde, kullanmamaktadırlar. Kişileri bu tür davranışlardan uzaklaştırmak ve toplum bilincini oluşturabilmek için devlet ve ulus olarak yerine getirilebilecek bir kaç

husus vardır;

Bunlardan birincisi, fertleri ellerindeki güçleri kötüye kullanmayacak şekilde eğitmek, toplumsal değer sistemini onlara kabul ve hazmettirmektir. Ancak ferdi ve toplumu iyi yapmak amacını güden bu yol, hem uzun sürede semere vermekte hem de toplumun büyük çoğunluğunun istenilen seviyeye ulaştırılıp ulaştırılamayacağı sorusu cevapsız kalmaktadır. Bu nedenle, eğitim ile birlikte uygulanması gereken ikinci bir yola da gerek duyulmaktadır.

İkinci yol, toplumsal ve ahlaksal değerlerden sapan güç sahiplerini hukuki yaptırımlar ile sınırlamağa çalışmaktır. Çünkü kişiliği kötü olan insan, kudret sahibi olduğu zaman daha da kötü hale gelebileceğinden, toplumun yararı için hukuki organizasyonun yaptırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, hukuksal organizasyonun amacının toplum yararının korunması olduğu göz önünde tutularak, hukuksal uygulamaların dozajının, ferdin temel hak ve özgürlüklerinin zarara uğratılmayacak şekilde ayarlanmasıdır.

Bireysel faaliyetleri ahlaki değerler çerçevesinde, toplum yararına düzenleyecek diğer bir yol da, mesleki teşekküller ve ticaret odaları gibi kurumların ilgili meslek alanlarında düzenleyici ve denetleyici rol oynamalarıdır. Bu tür odalar, dernekler ve kuruluşların, genel ahlaki değerler ve toplum yararı çerçevesinde işbirliği etmelerine de etkilikleri açısından işaret etmek gerekir.

Son olarak diyebiliriz ki, ekonomik gücü elinde bulunduran iş hayatı ilgililerinin yapacakları şey; önce sahip oldukları kudretin anlam ve önemini anlamaları ve bunu, değişen ve gelişen eğilimler karşısında, toplum yararı ve ahlaki değerler çerçevesinde, dışarıdan gelmesi olanaklı baskı ve zorlamalara gerek kalmadan, kullanmalarıdır. Aksi takdirde, tersi davranışlar neticesinde, önceki bölümlerde detaylı olarak bahsedilen;

- Genel ahlak anlayışının dejenere olarak toplum yaşamının bozulmasının,

- Karşılıklı güvenin yok olarak " Güvensizlik Ortamı " nın oluşmasının,
- Ulusal gelirin paylaşımındaki adaletsizlik nedeniyle toplumsal çatışmaların başlamasının,
- Psikolojik olarak sağlıklı bir toplumun oluşmasının,
- Çevre kirlenmesinin boyutlarının artması ile, havanın ve suların kirlenmesi ve ekolojik dengenin bozulmasının, sağlıklı nesilleri yaratmasının kaçınılmaz olacağı aşikardır.

Bu araştırmanın vardığı sonuç şöyle özetlenebilir; "İş hayatı ile, dinsel ve töresel inançların şekillendirdiği ahlaki değerler arasında, sıkı ilişki ve bağlar kurulmalı ve bunlar özenle korunarak, kuvvetlendirilmelidir."

KAYNAKÇA

- Alkin, Erdoğan. **Fiyat Teorisi**. İstanbul: İstanbul Üni.Yayınları, Yayın No: 2225, Elektronik Ofset, 1976.
- Akıntürk, Turgut. **Temel Hukuk**. Eskişehir: Anadolu Üni.Yayınları, No:17, Etam A.Ş. Basımevi, 1991.
- Badaracco, Joseph L. **Business Ethics**. California: UMT Company, 1995.
- Blackburn, J.D. Elliot I.Klayman, Martin A.Melin. **The Legal Environment of Business**. New York: Richard D. Irwin Inc., 1985
- Burke, Tom, Judie Hill. **Ethics, Environment And The Company**, London: Institute Of Business Ethics, 1989.
- Can, Halil, Doğan Tuncer, Doğan Yaşar Ayhan. **Genel İşletmecilik Bilgileri**. İstanbul: Adım Yayıncılık, 1991.
- Cooper, Neville. **What's All This About Business Ethics**. London: Institute Of Business Ethics, 1989.
- Dale E. **Management-Theory and Practice**. New York: McGraw-Hill, 1979.
- Dale S. Beach. **Personnel-The Management of People at Work**. New York: The Macmillan Co., 1986.
- Davis, Ralph Currier. **The Fundamentals Of Top Management**. New York: Harper And Brothers Publishers, 1951.
- Dinçer, Ömer. **Stratejik Yönetim ve işletme politikası**. İstanbul: 1991.
- Dunfee, Thomas W. I.David Reitzel, **Business Law**. London: Grid Publishing, Inc., 1978.
- Esenel, Turhan. **İş Hukuku**. Ankara: 1975.

- Gross, B.M. **The Management of Organizations**. London: The Free Press of Glencoe, 1990.
- Harp Akademi K. lığı. **Ekonomi** (Seri No:5). İstanbul: Harp Akademi Basımevi, 1992.
- Hatipoğlu, Zeyyat. **Temel Yönetim ve Organizasyon**. İstanbul: Beta Basım Yayım ve Dağıtım A.Ş., 1993.
- ~~Gross, B.M. The Management of Organizations. Business Law, Text and Cases. Illinois: The Drayden Press, 1981.~~
- İslamoğlu, Hamdi. **Pazarlama İlkeleri**. Trabzon: Karadeniz Teknik Üni. Basımevi, 1993.
- Karayalçın, Yaşar. **Ticaret Hukuku Dersleri**. Ankara: 1960.
- Kobu, Bülent. **Üretim Yönetimi**. İstanbul: İstanbul Üni. İşletme Fak., Yayın No:260, Avcıol Basım-Yayın, 1993.
- Kohn, Peter T. Dennis R. Hower. **Business Law**. Minnesota: West Publishing Co., 1988.
- Larousse Dictionnaire**. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş., 1993.
- Librairie Larousse**. İstanbul: Interpress Basın ve Yayıncılık A.Ş., 1986.
- Lindhal, K.C. **An Ecological Strategy**. New York: W. Morrow Co., 1990.
- Mc Hugh, Franchis. **Ethics**. İstanbul: TÜSIAD-T 192,8-154, 1992.
- Mirdoğlu, İsmet, Yusuf Halaçoğlu. **Lise İçin Tarih**. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1989.
- Oxford Sözlük**. İstanbul : Yılmaz Yayınları A.Ş., 1990,
- Sabuncuoğlu, Zeyyat. **Personel Yönetimi**. İstanbul: Teknografik Matbaacılık A.Ş., 1991.
- Saymen, Ferit Hakkı. **Türk İş Hukuku**. Ankara: 1985.

Şahin, Mehmet. **Konuşma ve Yazıları**. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları No:1, 1994.

T.C.Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı. **Atatürk Serisi No:3**. Ankara: Genelkurmay Basımevi, 1974.

Tematik Ansiklopedi. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş., 1993-1994.

Tosun, Kemal. **Yönetim ve İşletme Politikası**. İstanbul: İstanbul Üni. İşletme Fakültesi, Yayın No: 232, 1990.

Turk, Amos, J. Wittes and J. Turk. **Business Estate**. Philadelphia: W.B. Saunders Company,1978.

Yalçın, Selçuk. **Personel Yönetimi**. İstanbul: Küre Ajans, 1991.

Yörük, Ahmet. **Ekonomik Analiz**. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1987.